

**МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН
ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН,
БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ АРГА ЗАМУУД**

*Ц.Норовдондог /Ph.D/, О.Нарантуяа
Д.Жигваагүнсэл, Р.Нургүл, Ц.Элбэгзаяа*

АГУУЛГА

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Нэг. Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээний хүрээнд

Хоёр. Боловсролын салбарын хүрээнд

Гурав. Эрүүл мэндийн салбарын хүрээнд

Дөрөв. Хөдөлмөр эрхлэлтийн хүрээнд

Тав. Ээлтэй хүртээмжтэй орчин бүрдүүлэх хүрээнд

ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

- БҮГД НАЙРАМДАХ СОЛОНГОС УЛС
- АВСТРАЛИ УЛС
- ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС

ДҮГНЭЛТ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Дэлхий дээр нэг тэрбум гаруй хүн ямар нэгэн хөгжлийн бэрхшээлтэй амьдарч байгаа бөгөөд 200 орчим сая хүн үйлдлийн бэрхшээлтэй амьдарч байна. Хүн амын өсөлт нэмэгдэх тусам хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо ч улам бүр өсөн нэмэгдэж байна гэж Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас гаргасан байна.

НҮБ-аас 2006 онд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц”-ыг баталсан бөгөөд тус конвенц нь “бүх хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хүний эрх, эрх чөлөөг бүрэн дүүрэн, тэгш эдлэхийг нь дэмжих, хамгаалах, баталгаажуулах, мөн тэдний эрхэм байдлыг хүндэтгэхийг дэмжих” зорилготой. Тус конвенцод Монгол Улс 2009 оны 5 дугаар сарын 13-нд нэгдэн орсон.

Манай улсад 2017 оны байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт **103.630** хүн, үүнээс төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй **44.384** хүн, олдмол хөгжлийн бэрхшээлтэй **59.246** хүн байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт хүн амыг хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэрээр авч үзвэл хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүн ам хамгийн их буюу 19.9 хувь (20.6 мянга), ярианы бэрхшээлтэй хүн ам хамгийн бага буюу 4.0 хувь (4.2 мянга) байна.

Одоогийн байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулсан 70 гаруй хууль, эрх зүйн акт үйлчилж байна. Манай улс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулсан анхны бие даасан хуулийг 2005 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хууль нэртэйгээр баталсан бөгөөд 2016 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг шинэчлэн баталсан. Тус хууль нь Монгол Улс дахь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний асуудлыг зохицуулж буй суурь хууль юм.

Тус хууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах, хамгаалахад тэднийг нийгмийн амьдралд эрх тэгш оролцоход аливаа хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахыг үл тэвчих, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний сонголт хийх эрх, хараат бус байдлыг хүндэтгэх, сурч боловсрох, хөдөлмөрлөх, нийгэмших зэрэг бүхий л харилцаанд тэгш оролцох боломжийг бүрдүүлэхээр хуульчилсан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээг үзүүлэх хүрээнд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль, Нийгмийн халамжийн тухай хууль, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль зэрэг 14 хууль тогтоомж үйлчилж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль болон Нийгмийн халамж, хамгааллын тухай хуульд заасны дагуу 15 төрлийн мөнгөн болон бусад дэмжлэг, хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олгож байна. Дээрх хуулийн дагуу Нийгмийн даатгалын болон халамжийн тэтгэвэрийн хэмжээг үе шаттай нэмэгдүүлж байгаа бөгөөд 2019 оны 1 сард нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг 179.000 төгрөг, асаргааны тэтгэмжийн хэмжээг 76.000 төгрөг болгож нэмэгдүүлсэн. Дээрх тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг хүн амын амьжиргааны доод түвшинтэй уялдуулан нэмэгдүүлдэг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд олгох нийгмийн халамж тэтгэвэр, тэтгэмжийг ОХУ-д Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль, тэтгэврийн тухай хуулиар зохицуулдаг. Тус хуулиар 120-5500 рублийн мөнгөн тэтгэмж болон орон сууц, засвар үйлчилгээний нөхөн олговор олгодог байна. Тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг тогтоохдоо хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй уялдуулан тогтоодог.

БНСУ-ын хувьд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн халамжийн тухай хуулиар зохицуулдаг. Тус улс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэддээ хууль тогтоомжид заасан 41 нэр төрлийн мөнгөн болон бусад тэтгэвэр, тэтгэмж, дэмжлэг тусалцааг үзүүлдэг. Тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээ нь бэрхшээлийн хэлбэр, ангилалаас хамаарч харилцан адилгүй байдаг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сурч, боловсрох эрхийг хангах хүрээнд 11 хууль, УИХ-ын болон Засгийн газрын 5 тогтоол, салбарын сайдын 2 тушаал, Олон улсын 3 конвенц үйлчилж байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.7 болон Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний сурч боловсрох эрхийг баталгаажуулж өгсөн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тухайн хөгжлийн бэрхшээлээс нь үл хамаарч бүх шатны боловсролын байгууллагад бүрэн хамруулах зорилгоор тусгай хэрэгцээт боловсрол олгож буй сургалтын байгууллагад олгож буй санхүүжилтийг нэг сурагчийн хувьсах зардлын нормативийг 3 дахин нэмэгдүүлж олгож байна.

Монгол Улсын Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яамнаас 2018-2019 оны хичээлийн жилд цэцэрлэгийн насны 1088 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд байна үүнээс тусгай 186 дугаар цэцэрлэгт 73 хүүхэд, 10 дугаар цэцэрлэгт 116 хүүхэд хамрагдаж байна.

2017-2018 оны хичээлийн жилийн статистик мэдээллээр хөгжлийн бэрхшээлтэй 7279 хүүхэд ерөнхий боловсролын сургуульд суралцаж байгаа бөгөөд үүнээс 1637 нь ерөнхий боловсролын тусгай сургуульд суралцаж байна.

2017-2018 оны хичээлийн жилд улсын хэмжээнд 85 мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагад 35.800 суралцагч суралцсанаас 673 хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч суралцсан байна. Улсын хэмжээнд 85 мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллага байдгийн төрийн өмчийн 30, төрийн өмчийн бус 14 нийт 44 МСҮТ, политехник коллежид 673 хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч суралцсанаас 556 суралцагч буюу 15-34 насны залуус 82.6 хувийг эзэлж байна.

Харин багшлах боловсон хүчин бэлтгэх ажлын хүрээнд зайлшгүй шаардлагатай байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдтэй ажиллах багш, сувилахуй, физик эмчилгээ, хөдөлгөөн засал, хэл, сонсгол, хараа зүй, эм зүй зэрэг 9 мэргэжлийн чиглэлээр ОХУ-д 15 оюутан, Япон улсад 5 жилийн хугацаанд жил бүр 10 оюутныг 100 хувийн тэтгэлэгтэйгээр суралцуулах ажлыг зохион байгуулж байна.

ОХУ-ын хувьд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай” хуулийн 19 дүгээр зүйлд “Төрөөс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг боловсрол эзэмших явдлыг бүхий л талаар дэмжин, үүний тулд шаардлагатай нөхцөлийг баталгаатай хангана”¹⁶⁹ гэж заасан байдаг бөгөөд гэрийн нөхцөлд нь сургахад дэмжих, түүнчлэн “Боловсролын тухай”¹⁷⁰ хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд мэргэжлийн боловсролыг нэг бус удаа үнэ төлбөргүй эзэмших эрхтэй бөгөөд тэдэнд оюутны цалинг 50 хувь нэмэгдүүлэн олгодог байна.

БНХАУ-ын хувьд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамгаалах тухай хуулиар «Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн боловсрол эзэмших эрхийг төрөөс баталгаажуулна... Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, залуучуудад албан ёсны боловсролыг олгоно... албан ёсны боловсрол эзэмшиж буй сурагчдад төрөөс сургалтын төлбөр ногдуулахгүй.” Гэж заасан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд зориулсан тусгай сургуулиуд байхын зэрэгцээ ердийн буюу үндсэн сургуулиуд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг элсүүлэн авдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх хүрээнд Эрүүл мэндийн тухай хууль, Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний тухай хууль, Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль болон бусад бодлого, хөтөлбөрүүд үйлчилж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 6 болон 7 дугаар бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний талаар зохицуулсан.

Мөн Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцын 25 дугаар зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрүүл мэндийн асуудлыг тусгасан. Конвенцын оролцогч улсууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хүн амд суурилсан эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг үнэ төлбөргүй буюу худалдан авах чадавхид нийцсэн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, хөтөлбөрөөр хангах, эрт оношлох зэрэг эрүүл мэндийн үйлчилгээг ямар нэг алагчлалгүйгээр үзүүлэхээр заасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хүрээнд Хөдөлмөрийн тухай хууль, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль зэрэг 6 хууль, бусад эрх зүйн акт, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын конвенцууд үйлчилж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 5 дугаар бүлэгт хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой асуудлыг тусгасан.

Үндэсний статистикийн хорооны 2017 оны мэдээгээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хөдөлмөрийн насны **19 974** хүн хөдөлмөр эрхэлж байна. Үүнээс хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч-41.7 хувь, цалин хөлстэй ажиллагч-35.7 хувь, өрхийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд цалин хөлсгүй оролцогч-20.1 хувь, ажил олгогч-1.6 хувь, нөхөрлөл, хоршооны гишүүн-0.3 хувь байна. Хөдөлмөр эрхэлдэггүй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн **73 285** байна.

¹⁶⁹ФЗ “О социальной защите инвалидов в российской федерации.” www.docs.cntd.ru

¹⁷⁰ФЗ “Об образовании.” Consultant.ru

Хөдөлмөрийн хуулийн 111 дүгээр зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу одой хүний хөдөлмөрийн харилцааг зохицуулсан. Үүнд, 25 болон түүнээс дээш ажилтантай аж ахуйн нэгж, байгууллага нь ажил, албан тушаалынхаа 4, түүнээс дээш хувийн орон тоонд хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу одой хүнийг ажиллуулахаар заасан. 2017 оны байдлаар улсын хэмжээнд 25 ба түүнээс дээш ажилтантай 6479 аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас тэдгээрийн 43 хувь нь Хөдөлмөрийн хуулийн 111 дүгээр зүйлийг хэрэгжүүлж байна.

Үүнтэй ижил төстэй зохицуулалтыг БНХАУ-ын хувьд Засгийн газраас бүх улсын болон хувийн салбарын ажил олгогч нарт ажлын байрны 1,5%-аас багагүй, ОХУ-ын хувьд 100-аас дээш ажилтантай байгууллагад ажилтны дундаж тоонд хувь тэнцүүлэн (2 хувиас доошгүй, 4 хувиас дээшгүй), ХБНГУ-д 16-аас доошгүй тооны ажилтантай нийтийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд нийт ажлын байрны 6 хувьтай тэнцэх ажлын байранд хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажиллуулах, БНСУ-д шинээр бий болж буй төрийн албаны орон тооны 10%-д нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг авч ажиллуулахаар тус тус заасан байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд бие даан ажиллаж амьдрахад дэд бүтэц хамгийн чухал нөлөөтэй. Гэвч манай улсын ихэнх барилга байгууламж (олон нийтийн барилга байгууламж хамрагдаад), нийтийн тээврийн тогтолцоо болон мэдээ, мэдээллийн хүргэх хүртээмж хангалтгүй байна. Нийтийн тээврийн хэрэгслийн хүртээмж дутмаг байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ажил хайх, эсвэл эрүүл мэндийн тусламж дэмжлэг саадгүй авахад хүндрэл учруулдаг шалтгаан юм. Хараа болон сонсголын бэрхшээлтэй иргэд мэдээ, мэдээлэл авахад бага хэмжээний мэдээлэл тохирох форматаар байдаг нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хэрэгцээ хангагдаж чадахгүй байна.

Эдгээр асуудлыг зохицуулах эрх зүйн орчны хүрээнд Барилгын тухай хууль, Хот байгуулалтын тухай хууль, Автотээврийн тухай хууль, Автозамын тухай хууль, Харилцаа холбооны тухай хууль, Сонгуулийн тухай хууль, Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль гэх мэт 17 хууль тогтоомж үйлчилж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 3 дугаар бүлэгт хүний ажиллаж амьдрах орчин нөхцөлийн талаар зохицуулсан. Хуулийн 6 дугаар зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний таатай, аюулгүй орчинд амьдрахад иргэн, хуулийн этгээд ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Нийтийн тээврээр зорчих, дэд бүтэц, орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламжид саадгүй хүрэх, нийтийн тээврийн хэрэгслээр чөлөөтэй зорчих нөхцөлийг бүрдүүлээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн мэдээлэл авах, бусадтай харилцахад шаардлагатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлээгүй нь ялгаварлан гадуурхалт гэж заасан.

Мэдээллийн хүртээмжтэй байдлыг хангах хүрээнд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлд “Мэдээлэл, харилцаа холбооны үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэх

хүрээнд мэдээллээр үйлчилдэг хуулийн этгээд нь өөрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний мэдээлэл авах эрхийг хангах, техник, технологийн хэрэгсэл, бусадтай харьцах боломж, нөхцөлийг бүрдүүлнэ гэж заасан.

Барилга болон хот байгуулалтын тухай хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан дэд бүтэц байгуулах талаар зохицуулсан. Автотээврийн тухай хуульд 20 ба түүнээс дээш нийтийн тээврийн хэрэгсэлтэй тээвэрлэгчийн тээврийн хэрэгслийн 10-аас доошгүй хувь нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг тээвэрлэхэд зориулагдсан байх бөгөөд заасан хэмжээний тээврийн хэрэгсэлгүй бол Засгийн газраас тогтоосон хэмжээ, журмын дагуу жил бүр Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих санд төлбөр төлөхөөр заасан. Гэсэн хэдий ч 2007 онд гарсан энэ заалт өнөөдрийг хүртэл ганц ч нийтийн тээврийн хэрэгсэл эдгээр иргэдийн зорчих боломжийг хангаагүй байна.

Судалгаанд БНСУ, Австрали болон Оросын Холбооны Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомжийн талаар авч үзсэн болно.

БНСУ-д Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамжийн тухай хууль, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тусгай боловсролын тухай хууль, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангха туслалцаа үзүүлэх тухай хууль, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох тухай хууль гэх мэт 16 хууль тогтоомж үйлчилж байна. Солонгос улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсрол, төрөөс үзүүлэх тусламж дэмжлэг, хөнгөлөлт болон бусад асуудлыг ерөнхийд нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний халамжийн тухай хуулиар зохицуулж байна. Ерөнхий сайдын харьяанд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаарх олон талт бодлого боловсруулах, түүний хэрэгжилтийг үнэлэх, хяналт тавих чиг үүрэгтэй Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бодлого зохицуулах хороо ажилладаг байна.

Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сурч боловсрох, хөдөлмөрлөх эрхийг хангах хүрээнд ердийн болон тусгай сургууль, тусгай боловсролын төвд суралцах боломжтой бөгөөд боловсрол олгох 3 хэлбэр байдаг. Харин хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хүрээнд төр, орон нутгийн засаг захиргаа болон холбогдох бусад байгууллагууд дэмжлэг, туслалцаа үзүүлдэг. Тухайлбал мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, мэргэжлийн сургалтаар хангах, ажлын байранд дасан зохицох чадварыг хөгжүүлэх, ажилд зуучлах, хувиараа хөдөлмөр эрхлэхэд нь зээл олгох, хөнгөлөлт үзүүлж дэмжих гэх мэт олон арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлдэг.

Австрали улсын хувьд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээний тухай хууль, Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хууль, Эрх тэгш боломжийн тухай хууль гэсэн том хуулиудаар зохицуулдаг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээний тухай хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд үйлчилгээнд хүртээмжтэй хамрагдах, хамруулах төлөвлөгөөг албажуулж, улмаар тэдгээр төлөвлөгөөг хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх ба тайлагнах харилцааг хуульчилсан. Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хуулиар ажил эрхлэлт, боловсрол, байршлууд болон тээврийн хэрэгслийг хэрэглэх, орон байр, газар худалдан авах, эсхүл худалдах, клуб болон хамтарсан нийгэмлэгүүд, спорт, хамтын нөхөрлөлийн хууль, хөтөлбөрүүд, бараа, үйлчилгээ, тоног төхөөрөмж нийлүүлэх тохиолдолд ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон.

ОХУ-ын хувьд ОХУ-д хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний асуудлыг Үндсэн хууль, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль, Боловсрол, Хөдөлмөр, Иргэний эрүүл мэндийг хамгаалах, Төрөөс үзүүлэх нийгмийн халамж үйлчилгээний тухай хууль гэх мэт томоохон хуулиудаар зохицуулдаг.

ОХУ-д хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний талаарх гол хууль нь 1995 онд батлагдсан Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын салбарт төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхойлж, Үндсэн хуулиар тогтоосон иргэний, эдийн засгийн, улс төрийн болон бусад эрх, эрх чөлөөг бусад иргэнтэй адил тэгш эдлэх боломжоор хангах, ОХУ-ын дагаж мөрддөг олон улсын хууль, гэрээ хэлэлцээрт заасан нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээ, зарчмуудыг хэрэгжүүлэхээр заасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг боловсрол эзэмшихэд төрөөс бүх талаар дэмжих бөгөөд шаардлагатай нөхцөлийг баталгаатай хангана” гэж заасан бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бүх шатны боловсролыг үнэгүй эзэмших эрхийг баталгаажуулсан. Тухайлбал ОХУ-ын Боловсролын тухай хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн мэргэжлийн боловсролыг нэг бус удаа үнэ төлбөргүй эзэмших эрхтэй ба 1-2 дугаар группын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн техникийн дээд сургууль, техникийн дунд боловсролын сургуульд элсэлтийн шалгалтгүйгээр элсэн орох эрх эдэлдэг. Үүнээс гадна тэдэнд оюутны цалинг 50 хувь нэмэгдүүлэн олгодог байна.

Харин хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хүрээнд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуулийн 20-24 дүгээр зүйлд 100-аас дээш ажилтантай байгууллагад ажилтны дундаж тоонд хувь тэнцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг авч ажиллуулах квот тогтоох (2 хувиас доошгүй, 4 хувиас дээшгүй), мөн мэргэжлээрээ хөдөлмөрлөх ажлын байрны нөөцийг бий болгох гэх мэт арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Дэлхий дээр нэг тэрбум гаруй хүн ямар нэгэн хөгжлийн бэрхшээлтэй амьдарч байгаа бөгөөд 200 орчим сая хүн үйлдлийн бэрхшээлтэй амьдарч байна. Хөгжлийн бэрхшээлийг нэг хэвийн ойлголтоор тэргэнцэртэй хүмүүс болон цөөн хэдэн сонгодог бүлгүүд буюу хараагүй, сонсголгүй хүмүүсээр ойлгодог. Гэтэл хөгжлийн бэрхшээл нь эрүүл мэндийн нөхцөл байдал, хувь хүний хүчин зүйл болон орчны хүчин зүйлсийн хоорондын харилцаанаас маш их шалтгаалдаг.

Хүн амын өсөлт нэмэгдэх тусам хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо ч улам бүр өсөн нэмэгдэж байна. Энэ нь хүн амын өндөр наслалт, чихрийн шижин, зүрх судасны өвчин, хавдар, сэтгэцийн эрүүл мэндийн өвчин зэрэг эрүүл мэндийн архаг нөхцөл байдлаас, нөгөө талаар ядуурал, байгалийн гамшиг, тогтворгүй байдал, осол гэмтэл, эмнэлгийн байгууллагын үйл ажиллагаанд гарсан алдаа дутагдлаас хүн хөгжлийн бэрхшээлтэй болох тохиолдол өссөөр байгааг Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын мэдээ, тайланд дурдсан байна. Ялангуяа, ийм байдал хөгжлөөр буурай болон хөгжиж байгаа улс орнуудад харьцангуй өндөр хувьтай байдаг. Хэнд ч, хэдийд ч тохиолдож болох учраас хөгжлийн бэрхшээлийн асуудал хүн бүрийн асуудал юм.

Дэлхий дээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний хүртээмж, боловсролд хамрагдалт хангалтгүй, эдийн засгийн оролцоо бага байгаа зэрэг нь энгийн хүмүүсээс илүү ядууралд өртөх шалтгаан нь болж байна. Амьдралын хүнд хэцүү нөхцөл, хоол хүнсний дутагдал, эмнэлгийн үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүйгээс ядуу хүн хөгжлийн бэрхшээлтэй болох нь элбэг байхад сурч боловсрох, ажиллаж хөдөлмөрлөх боломж, орчин хязгаарлагдмал учраас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн олонх нь ядуу амьдарч байна. Ядуурал хүний эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрх зөрчигдөхөд хүргэдэг гол шалтгаан юм.

Өнгөрсөн түүхийн ихэнх хугацаанд, дэлхийн улс орнуудад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг нийгмийн харилцаанд эрүүл иргэдийн нэгэн адил оролцох эрхтэй болохыг нь үл хүлээн зөвшөөрч, тэднийг гагцхүү төрийн тусламж, дэмжлэгийг хүртэгч, “эмнэлэг, нийгмийн халамжийн үйлчилгээний объект” мэтээр хандаж ирсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрх ийнхүү ноцтой зөрчигдөж, алагчлагдаж тэднийг тохуурхах, нэр төрийг нь доромжлох, элдэв нэр хоч өгөх, цэрвэх, цээрлэх хандлага одоо ч нийгэмд байна.

2006 онд НҮБ-ын баталсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц нь “бүх хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг бүрэн дүүрэн, тэгш эдлэхийг нь дэмжих, хамгаалах, баталгаажуулах, мөн тэдний эрхэм байдлыг хүндэтгэхийг дэмжих” зорилготойгоор батлагдсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцыг НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 2006 оны 12 дугаар сард баталсан бөгөөд Монгол Улс 2009 оны 5 дугаар сарын 13-нд нэгдэн орсон.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцын 1.2-т “хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн” гэдэгт бие махбод, оюун санаа, сэтгэл мэдрэл, мэдрэхүйн байнгын согогтой бөгөөд уг согог нь бусад төрлийн бэрхшээлтэй нэгдэн нийлсний улмаас бусдын нэгэн адил нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй оролцоход нь саад учруулахуйц болсон этгээдийг хэлнэ гэж тодорхойлсон байна.

Харин манай улсын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 4.1.1-д зааснаар “хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн” гэдэгт бие махбод, оюун санаа, сэтгэл мэдрэл, мэдрэхүйн байнгын согог нь орчны бусад саадтай нийлсний улмаас бусдын адил нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй оролцох чадвар нь хязгаарлагдсан хүнийг хэлнэ гэж тодорхойлсон.

Манай улсад 2017 оны байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт **103.630** хүн, үүнээс төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй **44.384** хүн, олдмол хөгжлийн бэрхшээлтэй **59.246** хүн байна.¹⁷¹

Зураг 1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ам, төрлөөр, 2017 он

Олдмол хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ам өндөр байгаа нь манай улсын нийт хүн амын өвчлөл, нас баралтын голлох шалтгааны нэг нь осол гэмтэл болж байгаагаар холбоотой байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн амыг хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр, насаар авч үзэхэд бага, залуу насныхны дунд төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлийн тохиолдол өндөр байснаа нас ахихын хэрээр олдмол хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эзлэх хувь нэмэгдэх хандлагатай байна.

¹⁷¹Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал: бодлого, үйл ажиллагаа, 10 дахь тал, 2017 он

Хүснэгт 1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ам, насны бүлэг, төрлөөр, 2017 он

Насны бүлэг	Бүгд		Төрөлхийн ХБ		Олдмол ХБ	
	Хүний тоо	Эзлэх хувь	Хүний тоо	Эзлэх хувь	Хүний тоо	Эзлэх хувь
Бүгд	103 630	100.0	44384	42.8	59 246	57.1
0-14	8 835	100.0	6 656	75.3	2 179	24.0
15-17	2 618	100.0	1 759	67.1	859	32.8
18, түүнээс дээш	92 177	100.0	35 969	39.0	56 208	60.9
Улаанбаатар	34 246	100.0	14 106	41.1	20 140	58.8
0-14	3 617	100.0	2 875	79.4	742	20.5
15-17	830	100.0	620	74.6	210	25.3
18, түүнээс дээш	29 799	100.0	10 611	35.6	19 188	64.3

Хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт хүн амыг хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэрээр авч үзвэл хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүн ам хамгийн их буюу 19.9 хувь (20.6 мянга), ярианы бэрхшээлтэй хүн ам хамгийн бага буюу 4.0 хувь (4.2 мянга) байна. Харин Улаанбаатар хотод сэтгэцийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ам хамгийн их буюу 17.7 хувь (6.0 мянга), ярианы бэрхшээлтэй хүн ам хамгийн бага буюу 4.6 хувь (1.5 мянга) байна.

Хүснэгт 2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн амын тоо, хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэрээр, 2017 он

Хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэр	Улсын хэмжээнд		Улаанбаатар хот	
	Хүний тоо	Эзлэх хувь	Хүний тоо	Эзлэх хувь
Бүгд	103 630	100.0	34 246	33.1
Харааны	11 071	10.6	3 068	8.9
Ярианы	4 228	4.0	1588	4.6
Сонсголын	8 554	8.2	2 810	8.2
Хөдөлгөөний	20 688	19.9	5 638	16.4
Сэтгэцийн	19 733	19.0	6 093	17.7
Хавсарсан	7 842	7.5	3 502	10.2
Бусад	31 514	30.4	11 547	33.7

Улаанбаатар хотод хөгжлийн бэрхшээлтэй 34.2 мянган хүн амьдарч байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт хүн амын 33.0 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд үлдсэн 69.3 мянга буюу 66.9 хувь нь аймаг, орон нутагт амьдарч байна.

Одоогийн байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулсан 70 гаруй хууль, эрх зүйн акт үйлчилж байна. Судалгаанд хамрагдсан хууль тогтоомжоос гадна тухайн асуудлыг хариуцсан байгууллага үйлчилгээ үзүүлэхдээ нарийвчилсан дүрэм, журам баталж үйл ажиллагаандаа мөрдөх тохиолдолоуд байна. Манай улс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулсан анхны бие даасан хуулийг 2005 онд **Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хууль** нэртэйгээр баталсан. 2006 онд

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 61 дүгээр чуулганаар Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц, түүний нэмэлт протоколыг батлан гаргасан бөгөөд Монгол Улс 2008 онд тус конвенц болон нэмэлт протоколд нэгдэн орсон дараа тус конвенцоор хүлээсэн үүрэг, мөн конвенцын зарчим, агуулгад нийцүүлэх зорилгоор Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулж 2016 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг батлан гаргасан. Тус хууль нь Монгол Улс дахь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний асуудлыг зохицуулж буй суурь хууль болж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомжийн талаар дэлгэрүүлэн авч үзье. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн асуудлыг зохицуулж буй суурь хуульд Монгол Улсын Үндсэн хууль, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль болон НҮБ-ын конвенцуудыг юм.

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль

Хүн төрөлхөөсөө эрх, эрх чөлөөтэй бөгөөд аливаа улсын Үндсэн хууль энэхүү эрх, эрх чөлөөг тунхаглаж, хамгаалах суурь зохицуулалтыг бий болгодог. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаар Монгол Улсын Үндсэн хуульд тусгайлсан зохицуулалт байхгүй. Гэсэн хэдий ч Монгол Улсын иргэн бүр Үндсэн хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасан “Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш, хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна”, мөн 16 дугаар зүйлд заасан эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдэлнэ хэмээн заасан. Харин дэлхийн улс орнуудад харилцан адилгүй зохицуулсан байдаг бөгөөд дэлхийн 198 улсын 39¹⁷² улс нь Үндсэн хуулиндаа хөгжлийн бэрхшээлээр нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон заалтыг тусгасан байна.

2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль

Монгол Улс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулсан анхны бие даасан хуулийг 2005 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль нэртэйгээр баталсан. Тус хууль нь 4 бүлэг, 13 зүйлтэй. Энэ хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг тодорхойлсон бөгөөд тэдэнд үзүүлэх нийгмийн хамгааллын болон халамжийн сангаас үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт, түүнчлэн тэдний сурч боловсрох, хөдөлмөрлөх эрхийг баталгаажуулж, соёл, урлаг, биеийн тамир, олон нийтийн арга хэмжээнд оролцоход төрөөс дэмжлэг үзүүлэхээр заасан. Мөн хөгжлийн бэрхшээлийг тогтоохтой холбоотой харилцаа болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын талаар байгууллага, албан тушаалтны гүйцэтгэх үүрэг, хууль тогтоомж зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагын арга хэмжээг тус тус зохицуулж байсан.

¹⁷²Ангол, Армен, Австри, АНУ, Боливи, Канад, Доминикан, Эквадор, Египет, Финланд, Фижи, Герман, Гуан, Унгар, Кени, Косова, Киргизтан, Мальдив, Мексик, Мозамбик, Нипал, ОХУ, Шинэ Зеланд, Никарагуа, Палестин, Панам, Руанда, Саудын Араб, Серб, Словань, Сомали, Өмнөд Африк, Швейцарь, Швед, Тажикистан, Тайланд, Туркменистан, Уганда, Украй

Манай улс 2009 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцод нэгдэн орсон бөгөөд тус конвенцын хэрэгжилтийн талаарх Монгол Улсын анхдугаар тайлан илтгэлийг 2015 онд Швейцарын Женев хотноо хуралдсан 13 дугаар хуралдаанаар хэлэлцээд, цаашид конвенцын хэрэгжилтийг хангаж ажиллах талаар Монгол Улсын Засгийн газарт зөвлөмж ирүүлсэн. Энэхүү зөвлөмжийн дагуу Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулж 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр Улсын Их Хурал баталсан. Тус хууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний нийгмийн харилцаанд оролцох тэгш эрх, түүнийг хангах, хэрэгжүүлэх, хамгаалах талаар төрийн байгууллага, иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг, оролцоо, баримтлах зарчмыг тодорхойлсон бөгөөд 45 зүйл, 149 хэсэг, 104 заалттай хууль болсон.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах, хамгаалахад тэднийг нийгмийн амьдралд эрх тэгш оролцоход аливаа хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахыг үл тэвчих, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний сонголт хийх эрх, хараат бус байдлыг хүндэтгэх, сурч боловсрох, хөдөлмөрлөх, нийгэмших зэрэг бүхий л харилцаанд оролцох хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг саадгүй, хүртээмжтэй хангах орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хөгжих эрхийг хангах, тэдний онцлог байдлыг хүндэтгэх, хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тэгш, хүртээмжтэй хүргэх явдал нь бүх нийтийн үүрэг байх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй холбоотой төрийн бодлого, шийдвэрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд нь хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх үйл ажиллагаанд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн, тэдгээрийн эрх ашгийг хамгаалах чиг үүрэг бүхий төрийн бус байгууллагын төлөөллийн оролцоог хангах зарчмуудыг тусгаж өгснөөрөө ач холбогдолтой болсон.

Энэ хууль батлагдсантай холбогдуулан 29 эрх зүйн акт батлан гаргана. Тухайлбал: Хөтөлбөр, төлөвлөгөө-3, Стандарт-5, дүрэм, журам-19, аргачлал-2.

Хүснэгт 3. Хууль дагаж батлагдах эрх зүйн актуудын талаарх лавлагаа

	Хуульд заасан баримт бичгийн нэр	Ангилал	Батлах субъект	Батлагдсан эсэх
1	Нийтийн тээвэр, харилцаа холбоо, нийтийн үйлчилгээ, барилга байгууламжийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд хүртээмжтэй болгох, хиймэл эрхтэн, туслах болон асаргаа сувилгаа, ариун цэвэр-эрүүл ахуйн материал, хэрэгсэл, бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж, үйлчилгээ үзүүлж байгаа иргэн, хуулийн этгээдийг дэмжих хөтөлбөр /§8.2/	Хөтөлбөр	Засгийн газар	Засгийн газрын 2017 оны 321 дүгээр тогтоол ¹⁷³
2	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг сургах, хөгжүүлэх, бүх шатны боловсрол олгох үндэсний хөтөлбөр, төлөвлөгөө /§14.5/	Хөтөлбөр, төлөвлөгөө	Засгийн газар	Засгийн газрын 2017 оны 321 тогтоолд орсон.

¹⁷³Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр <https://www.legalinfo.mn/law/details/13031>

3	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд боловсрол олгох сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөр /§15.3/	Хөтөлбөр, төлөвлөгөө	Боловсролын асуудал эрхэлсэн ТЗТБ	Шинэчлэн батлаагүй
4	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн авто болон явган хүний зам, замын байгууламжийн заавал дагаж мөрдөх үндэсний стандарт /§9.2/	Стандарт	Барилга, зам, тээвэр, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн стандартчиллын байгууллага	Шинэчлэн батлаагүй
5	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд хүртээмжтэй буюу түүний хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн нийгмийн дэд бүтэц, орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламжийн орчны болон дотоод зохион байгуулалтын заавал дагаж мөрдөх үндэсний стандарт /§9.3/	Стандарт	Барилгын болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн ТЗТБ-ын саналыг үндэслэн стандартчиллын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага	Батлагдаагүй
6	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хэрэгцээнд нийцсэн нийтийн тээврийн хэрэгсэл, зогсоол, үйлчилгээний заавал мөрдөх үндэсний стандарт /§10.2/	Стандарт	Тээвэр, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын саналыг үндэслэн стандартчиллын байгууллага	Батлагдаагүй
7	Брайль үсгийн стандарт /§13.2/	Стандарт	Боловсролын асуудал эрхэлсэн ТЗТБ-ын саналыг үндэслэн стандартчиллын төв байгууллага	Батлагдаагүй
8	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээний стандарт /§22.1/	Стандарт	тухайн асуудлыг эрхэлсэн ТЗТБ, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн ТЗТБ-тай хамтран боловсруулж, стандартчиллын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага	Батлагдсан.
9	Монгол дохионы хэлний хэлмэрч, орчуулгын үйл ажиллагаа эрхлэх, үйлчилгээ үзүүлэх журам /§12.2/	Журам	Боловсролын болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн ТЗТБ хамтран батална.	Төсөл гарсан. Батлагдаагүй байгаа.
10	Бүх шатны сургалтын байгууллагын хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн онцлогт тохирох хэрэглэгдэхүүн, сургалтын орчныг бүрдүүлэх журам /§15.2/	Журам	Боловсролын асуудал эрхэлсэн ТЗТБ	Батлагдаагүй
11	Элсэлтийн шалгалтад тэнцэж, дотоод, гадаадын их, дээд сургууль, коллеж, мэргэжлийн боловсролын байгууллагад суралцах эрхтэй болсон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний бакалавр, магистр, докторын зэрэг олгох сургалтын зардлын хэмжээ, олгох журам /§15.8/	Журам	Засгийн газар	Засгийн газрын 2014 оны 71 дүгээр тогтоолоор зохицуулж байна.

12	Ерөнхий боловсролын тусгай сургуулийн суралцагчийн үдийн хоолны зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлж, үдийн хоолоор үйлчлэх журам /§15.12/	Журам	Боловсролын асуудал эрхэлсэн ТЗТБ	Засгийн газрын 2017 оны 162 дугаар тогтоол
13	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээг эрхлэх байгууллагад тавигдах шаардлага /§23.4/	Журам	Тухайн асуудлыг эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүнтэй хамтран боловсруулж батална.	Батлагдаагүй.
14	Байнгын асаргаа шаардлагатай 16 хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, бүрэн хараагүй, бүрэн хэлгүй, дүлий, одой иргэн болон байнгын асаргаа шаардлагатай хөдөлмөрийн чадвараа бүрэн алдсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд орон сууцны хөлс төлөхөд, хэрэв нийтийн халаалтгүй сууц, гэрт амьдардаг бол түлш худалдан авахад нь жилд нэг удаа мөнгөн тусламж олгох /§26.1.1, §26.4/	Журам	Засгийн газар	Засгийн газрын 2017 оны 197 дугаар тогтоол ¹⁷⁴ Засгийн газрын 2012 оны 185 дугаар тогтоол ¹⁷⁵
15	18 хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн дотоодод хийлгэсэн протезын үнийг эдэлгээний хугацаа дууссан болон тухайн хүүхдийн өсөлтийн улмаас бие эрхтэнд нь таарахгүй болсон тохиолдолд тухай бүр 100 хувь нөхөн олгох /§26.1.2, §26.4/	Журам	Засгийн газар	
16	Үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын сангаас протез хийлгэх, сэргээн засалттай холбогдсон хөнгөлөлт авах эрх үүсээгүй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний дотоодод хийлгэсэн протезын үнийг гурван жил тутам нэг удаа нөхөн олгох /§26.1.3, §26.4/		Засгийн газар	
17	18 хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, түүнчлэн үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын сангаас протез хийлгэх, сэргээн засалттай холбогдсон хөнгөлөлт авах эрх үүсээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний дотоодод хийлгэсэн болон худалдан авсан ортопед, тэргэнцэр зэрэг тусгай хэрэгслийн үнийг гурван жил тутам нэг удаа 100 хувь нөхөн олгох /§26.1.4, §26.4/	Журам	Засгийн газар	
18	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд болон түүний асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн цэцэрлэг, сургуульд ирж, очих унааны зардлыг хөнгөлөх, эсхүл автобусаар үйлчлэх /§26.1.5, §26.4/	Журам	Засгийн газар	

¹⁷⁴Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тусламж, хөнгөлөлт үзүүлэх журам<https://www.legalinfo.mn/annex/details/7964?lawid=12824>¹⁷⁵Нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж олгох журам <https://www.legalinfo.mn/annex/details/5745?lawid=8950>

19	Насанд хүрсэн бүрэн хараагүй, сонсолгүй, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүний харилцаа холбооны зардалд хөнгөлөлт үзүүлэх /§26.1.6, §26.4/	Журам	Засгийн газар	
20	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн бие даан амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээний журам, төрөл, хэлбэр, үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагад тавигдах шаардлага /§32.3/	Журам	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн	Батлагдсан. НХХЯ-ны сайдын 2017 оны А/184 тушаал
21	Хөтөч нохойг сургах, түүнийг хэрэглэх журам /§32.7/	Журам	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүнтэй хамтран батална.	Батлагдсан.
22	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үнэмлэхийн загвар, түүнийг олгох журам /§38.4/	Журам	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн	НХХЯ-ны сайдын 2017 оны А/109 тоот тушаал
23	Хуулийн 37.2.1-37.2.3-т заасан комиссын журам ¹⁷⁶	Журам	Засгийн газар	Засгийн газрын 2016 оны 200 дугаар тогтоол ¹⁷⁷
24	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний үнэмлэхийн загвар, түүнийг олгох журам /§38.4/	Журам	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн	Батлагдаагүй.
25	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах салбар дундын үйл ажиллагааг улсын хэмжээнд уялдуулан зохицуулах, хэрэгжилтийг нэгдсэн удирдлагаар хангах чиг үүрэг бүхий орон тооны бүс зөвлөлийн бүрэлдэхүүн, ажиллах журам	Журам	Засгийн газар	Засгийн газрын 2016 оны 136 дугаар тогтоол ¹⁷⁸
26	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах талаар үндэсний хөтөлбөр, төлөвлөгөө /§39.1.3/	Хөтөлбөр төлөвлөгөө	Засгийн газар	Батлагдсан.
27	37.2.1-д заасан хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхийг тодорхойлох, хүүхдийн хөгжлийн цогц хөтөлбөрийг боловсруулах аргачлал /§37.6/	Аргачлал	Эрүүл мэнд, боловсрол, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд хамтран батална.	ЭМС, ХНХС-ын 2018 оны А/69, 48 дугаар хамтарсан тушаал ¹⁷⁹
28	37.2.2-т заасан хүний хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхийг тодорхойлох аргачлал /§37.7/	Аргачлал	Эрүүл мэнд, хөдөлмөр, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд хамтран батална.	Батлагдсан.

¹⁷⁶ 37.2.1. 0-16 насны хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын комисс;

37.2.2. 16 ба түүнээс дээш насны хүний хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхийг эмнэлэг, хөдөлмөрийн магадлах комисс; 37.2.3. хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон шалтгаан, хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хувь хэмжээ, хугацааг эмнэлэг, хөдөлмөрийн магадлах комисс.

¹⁷⁷ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын комиссын дүрэм <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7537?lawid=12339>

¹⁷⁸ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах орон тооны бүс зөвлөлийн ажиллах журам <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7469?lawid=12265>

¹⁷⁹ Байнгын асаргаа шаардлагатай ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, хүүхдийг тодорхойлох заавар <https://www.legalinfo.mn/annex/details/8444?lawid=13364>

Тус хууль баталсантай холбогдуулан Засгийн газар болон бусад эрх бүхий байгууллагын батлах ёстой эрх зүйн актуудаас Боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаас батлан гаргах дүрэм, журам хугацаандаа батлагдаагүй, удаашралтай байна. Энэ нь хуулийн хэрэгжилтийг хангах ажил хангалтгүй байна гэж дүгнэж болохоор байна.

Хуулийн нэр томъёог жигдлэх шаардлагатай байна. Хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй холбоотойгоор батлагдах стандартуудыг стандарчлалын байгууллага батлахаар заасан. Гэтэл стандартчиллын байгууллагыг хуульд 5 өөрөөр нэрлэн заасан нь хуулийн мэргэжилгүй энгийн иргэн 5 өөр байгууллага гэж ойлгогдохоор байна. Улсын Их Хурлаас 2017 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдөр баталсан Стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн тухай хуулийг шинэчлэн баталсан бөгөөд тус хуулиар үндэсний стандартыг стандартчилал, техникийн зохицуулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага батлахаар хуульчилсан. Тиймээс хуулийн нэр томъёог салбар хуулийн нэр томъёотой нийцүүлж өөрчлөх шаардлагатай.

Харин хууль зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагын хувьд Эрүүгийн болон Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагын ногдуулах 5 зүйл, заалт байна. Хуулийн 17.4 болон 17.5 дахь хэсэгт заасан хөдөлмөрлөх эрхтэй холбоотой зохицуулалтыг зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагыг орхигдуулсан байна.

3.Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенц

“Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай” конвенцыг НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 2006 оны 12 дугаар сард баталсан. Конвенц хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хангах, хамгаалах улс орнуудын дотоодын механизм болосронгуй болж, олон улсын эрх зүйн хөгжилд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах шинэ хамгаалал, тогтолцоо бүрдэж эхэлсэн гэж үзэж болно. Тус конвенцод Монгол Улс 2009 оны 5 дугаар сарын 13-нд нэгдэн орсон бөгөөд конвенцын хэрэгжилтийн талаарх анхдугаар илтгэлээ 2011 онд хэлэлцүүлсэн бөгөөд хоёр дахь илтгэлээ 2020 онд НҮБ-ын Хүний эрхийн хороонд хүргүүлэхээр бэлтгэж байна.

Монгол Улсын нэгдэн орсон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах талаарх олон улсын гэрээ, конвенц, Үндсэн хуулийн үзэл санааг хэрэгжүүлэх зорилгоор хууль тогтоомж, үндэсний болон салбарын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох ажилд тодорхой ахиц гарч байна. Тухайлбал: 2018 онд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай конвенц, холбогдох хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, салбар дундын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог хангах, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах, оролцоог нэмэгдүүлэх зэрэг чиглэлээр үндэсний хэмжээнд ажиллах хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал хариуцсан агентлагийг байгуулсан явдал юм.

Хэдийгээр ололт амжилт байгаа ч хүний эрх, эрх чөлөөг хангаж, хамгаалахад чиглэгдсэн олон тооны хууль тогтоомж, бодлого, хөтөлбөрүүд байгаа боловч тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгө, санхүүгийн асуудлыг тодорхой шийдвэрлэхгүй орхигдуулсан, хэрэгжүүлэх байгууллага, механизмыг оновчтой тогтоож чадаагүйн улмаас хууль тогтоомж, хөтөлбөрүүд зөвхөн “цаасан дээр” үлдэж, зориулагдсан хүндээ хүрч үр дүнгээ өгөхгүй байгааг холбогдох байгууллагууд анхааралдаа авах шаардлагатай байна.

4. Хүүхдийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенц

Монгол Улс нь хүүхдийн эрхийн асуудлыг анхааралдаа авсан улс орнуудын тоонд нэлээд дээгүүрт ордог бөгөөд 1989 онд гарсан НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцыг баталсан эхний 10 улсын тоонд ордог. НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц нь дэлхийн бүх хүүхэд, тэр дотроо хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд хамаатай. Конвенцод хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн талаар тусгайлан дурдсан нь үл гадуурхах, хөгжлийн бэрхшээл бол ялгаварлан гадуурхалтаас хамгаалагдах үндэс мөн гэж, эдгээр эрхийг хэрэгжүүлэхийн тулд оролцогч улсуудын зүгээс гаргах хүчин чармайлтыг онцолсон байдаг. Хүүхдийн эрхийн конвенцын хэрэгжилтэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн хороо “Ерөнхий зөвлөмж 9” нэртэй баримт бичигтээ хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрхийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр конвенцын бүх зүйл, заалтыг багтаасан зөвлөмжийг Конвенцод нэгдэн орсон улс орнуудын төр засагт хүргүүлсэн байна.

Конвенцын 23 дугаар зүйлийн 1-д “Оролцогч улсууд тахир дутуу буюу оюуны хомсдолтой хүүхдийн нэр төрийг хүндэтгэн өөртөө тулгуурлах, нийгмийн амьдралд идэвхтэй оролцох боломжтой орчинд бүрэн бүтэн, зохистой амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлнэ”, 2-т “Оролцогч улсууд тахир дутуу буюу оюуны хомсдолтой хүүхэд онцгой халамж хүртэх эрхийг хүлээн зөвшөөрч, хүүхэд болон түүний эцэг эх, асран халамжлах бусад хүний нөхцөл байдлыг харгалзан, тэдний гаргасан хүсэлтийн дагуу нөөц боломжийнхоо хэрээр туслалцаа үзүүлэх, онцгой халамж анхаарал тавихыг дэмжинэ.” гэж мөн санхүүгийн нөөц бололцоог харгалзан тусламжийг аль болохоор үнэ төлбөргүй үзүүлэх, нийгмийн амьдралд оролцох бололцоог бүрдүүлэх, нөхөн сэргээх арга, эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээг дээшлүүлэх талаар тус тус тунхагласан.

Манай улс Хүүхдийн эрхийн конвенцын хэрэгжилтийн 5 дугаар тайлангаа 2017 онд НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн хороогоор хэлэлцүүлсэн. Тус тайланг хэлэлцээд Монгол Улсын Засгийн газарт дүгнэлт, зөвлөмжийг хүргүүлсэн. Тус зөвлөмжид урт хугацааны бодлого шийдвэрийг гаргаж хэрэгжүүлэх нь бэрхшээлтэй хэдий ч Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцын бүхий л чиглэлээр хүүхэдтэй холбоотой цогц бодлого баримтлахыг тэргүүлэх зорилтоо болгохыг зөвлөсөн.

Мөн тус улсад тэгш бус байдал өссөөр байгаад, ялангуяа орлого багатай өрхийн хүүхдүүд, шилжин суурьшсан болон бүртгэлгүй хүүхдүүд, хөгжлийн

бэрхшээлтэй хүүхдүүд, ...гэх мэт эмзэг бүлэг, хүнд нөхцөлд орсон хүүхдүүдийг ялгаварлан гадуурхалтанд өртүүлж буйд, тухайлбал энэ тохиолдлуудад нь сургууль, дотуур байрны орчинд гараад байхад ямар ч хариуцлага тооцдоггүйд харамсаж буйгаа илэрхийлсэн.

Зөвлөмжид тус улсыг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн оролцоог хангах цогц стратегийг хүний эрхэд суурилсан зарчимд тулгуурлан яаралтай баталж дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийг шаардсан. Үүнд:

- (a) Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хамгаалах Хорооноос 2015 оны 5 дугаар сард гаргасан зөвлөмжүүдийг бүрэн биелүүлэх;
- (b) Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай санхүү, арга зүй, хүний нөөцийг хангалттай хуваарилахад анхаарах;
- (c) Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд зориулсан бодлого хөтөлбөрүүдийг боловсруулж хэрэгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай хөгжлийн бэрхшээлийг оношлох үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлэх, мэдээлэл цуглуулах ажлыг зохион байгуулах;
- (d) Сурагч бүрийн онцлог хэрэгцээнд нийцсэн тэгш хамруулах боловсролыг хөгжүүлэх цогц арга хэмжээнүүдийг авах, улмаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тусгай сургууль, ангид сургахаас илүүтэйгээр тэгш хамруулах боловсролыг чухалчлах;
- (e) Суралцах чадварын бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд онцлон анхаарч тэд жирийн хүүхэдтэй хамт нэг ангид сурч байгаа үед тэдэнд ганцаарчилсан дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн багш, ажилтныг сургаж томилох;
- (f) Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн хувьд хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлэх, сэргээн засах хөтөлбөрт хамруулах зэрэг эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг яаралтай авах;
- (g) Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг жигшин гадуурхах, тэднээс ичиж зовох гэх мэт үйлдэлтэй тэмцэх, ийм хүүхдүүдийн эерэг дүр төрхийг нийгэмд бүрдүүлэхийн тулд төрийн албан хаагчид, олон нийт, гэр бүлд чиглэсэн ойлголт нэмэгдүүлэх кампанит ажлуудыг өрнүүлэх.

НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн хорооноос өгсөн тус зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх шаардлагатай.

НЭГ. НИЙГМИЙН ХАЛАМЖ, ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээг үзүүлэх хүрээнд дараах хууль тогтоомжууд үйлчилж байна.

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль
2. Нийгмийн халамжийн тухай хууль
3. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль
4. Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль
5. Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030
6. Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого

7. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай УИХ-ын 2017 оны 46 дугаар тогтоол
8. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр
9. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тусламж, хөнгөлөлт үзүүлэх журам

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 26 дугаар зүйлд нийгмийн халамжийн сангаас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тусламж, хөнгөлөлт үзүүлэх талаар зохицуулсан байна. Тус хуулийн 26.1.1 дэх хэсэгт “байнгын асаргаа шаардлагатай 16 хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, бүрэн хараагүй, бүрэн хэлгүй, дүлий, одой иргэн болон байнгын асаргаа шаардлагатай хөдөлмөрийн чадвараа бүрэн алдсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд орон сууцны хөлс төлөхөд, хэрэв нийтийн халаалтгүй сууц, гэрт амьдардаг бол түлш худалдан авахад нь жилд нэг удаа мөнгөн тусламж олгох”, 26.1.6-д “насанд хүрсэн бүрэн хараагүй, сонсголгүй, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүний харилцаа холбооны зардалд хөнгөлөлт үзүүлэх”, 26.1.9-д “бүрэн хараагүй хүн эмнэлгийн байгууллагын дүгнэлтээр эмчлүүлэх, рашаан сувилалд сувилуулахаар аймгаас нийслэлд, нийслэлээс аймагт зорчсон тохиолдолд ирж, буцах унааны зардлын 75 хувийг жилд нэг удаа нөхөн олгох”, 26.1.14-д “хараагүй хүний брайлийн үсгээр бичсэн захидал, ил захидал, брайль хэвлэл, 10 кг хүртэлх илгээмжийг дотоодод үнэ төлбөргүй явуулж, хараагүй хүний зориулалттай техник, тоног төхөөрөмж, материал хэрэгслийг дотоодод үнэ төлбөргүй хүргүүлэх” гэж тус тус заасан.

Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 13-16 дугаар зүйлд нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж олгохтой холбоотой харилцааг зохицуулсан. Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах, хангах талаар төрөөс төрөл бүрийн арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж байгаагийн нэг хэлбэр нь дэмжлэг, туслалцаа шаардлагатай байгаа хүмүүст халамжийн үйлчилгээ үзүүлэх юм. Халамжийн үйлчилгээ нь мөнгөн болон бусад хэлбэртэй байдаг. Тэтгэмжийн талаар мэдээллийг хүснэгтээр харуулбал:

Хүснэгт 4. Нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж

№	Хууль тогтоомжийн нэр, холбогдох зүйл, заалт	Тэтгэмж авах зорилтот бүлэг	Олгох хугацаа	Тэтгэмжийн хэмжээ
1	Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 13.2	16 хүртэлх насны байнгын асаргаа шаардлагатай хүүхдэд олгох амжиргааг дэмжих мөнгөн тэтгэмж	Сар бүр	155.000 төг
2	Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 13.2 болон Гэр бүлийн тухай хуулийн 25.5, 74, Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 13 дугаар зүйл.	Асаргааны тэтгэмж	Сар бүр	70.000 төг
3	Нийгмийн халамжийн тухай хуулийн 13.5	... гэр оронгүй тэнэмэл өрх, иргэн, 18 нас хүрээгүй байхдаа бүтэн өнчин болсон 18-24 насны иргэнд гэр авахад нь дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор амжиргааг дэмжих мөнгөн тэтгэмж	Нэг удаа	1.200.000 төг

4	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1	Орон сууцны хөлс болон түлшний үнийн хөнгөлөлтөд олгох мөнгөн тусламж	Жилд нэг удаа	140.000 төг
5	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.5	Нийслэл болон хот суурин газарт нийтийн тээврийн хэрэгслээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг бүх шатны сургалтын байгууллагад хүргэж өгч, авдаг асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч нэг хүнд олгох унааны зардлын хөнгөлөлт	Жилд нэг удаа	200.000 төг
6	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.6	Насанд хүрсэн бүрэн хараагүй, сонсголгүй, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүний харилцаа холбооны зардалд хөнгөлөлт үзүүлэх	Сар бүр	20.000 төг
7	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.7	Дотоодын рашаан сувилалд сувилуулах шаардлагатай дараах хүнд ирж, очих унааны, ор хоногийн зардлыг эрүүл мэндийн даатгалтай иргэний энгийн өрөөний тарифаар тус тус тооцон хөнгөлөлт үзүүлнэ	Жилд нэг удаа	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд 100 хувь, асран хамгаалагч нэг иргэнд 50 хувь
8	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.9	Бүрэн хараагүй хүн эмнэлгийн байгууллагын дүгнэлтээр эмчлүүлэх, рашаан сувилалд сувилуулахаар аймгаас нийслэлд, нийслэлээс аймагт зорчсон тохиолдолд ирж, буцах унааны зардал	Жилд нэг удаа	Зардлын 75 хувь
9	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.12.	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд нь хүүхдийн зусланд амарвал эрхийн бичгийн хөнгөлөлт	Жилд нэг удаа	50 хувь
10	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.13	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд эмнэлгийн магадлагаагаар дотоодод усан эмчилгээ хийлгэсэн бол эмчилгээний төлбөрийн хөнгөлөлт	Жилд нэг удаа	70 хувь
11	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.14	Хараагүй хүний брайлийн үсгээр бичсэн захидал, ил захидал, брайль хэвлэл, 10 кг хүртлэх илгээмжийг дотоодод үнэ төлбөргүй явуулж, хараагүй хүний зориулалттай техник, тоног төхөөрөмж, метариал хэрэгслийг дотоодод үнэ төлбөргүй хүргүүлэх;		Үнэ төлбөргүй
12	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1.15.	Нийгмийн даатгалын тухай хууль тогтоомжид заасан оршуулгын тэтгэмж авах эрх үүсээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд нас барвал түүний оршуулгын зардлын мөнгөн тэтгэмж	Нэг удаа	1 сая төгрөг
13	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1	18 хүртлэх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн дотоодод хийлгэсэн протезын үнийг эдэлгээний хугацаа дууссан болон тухайн хүүхдийн өсөлтийн улмаас бие эрхтэнд нь таарахгүй болсон тохиолдолд олгох хөнгөлөлт	Тухай бүр	100 хувь

14	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 26.1	26.1.4. 18 хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, ... дотоодод хийлгэсэн болон худалдан авсан ортопед, тэргэнцэр зэрэг тусгай хэрэгслийн үнийг нөхөн олгох хөнгөлөлт	Гурван жилд нэг удаа	100 хувь
15	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 32.7	Төрөөс хараагүй хүнийг тухайн орчинд зөв чиг баримжаатай, саадгүй, аюулгүй зорчиход нь туслах хөтөч нохойг тусгайлан сургаж бэлтгэх ба дотоодод сургаж бэлтгэсэн хөтөч нохойны үнэ	Есөн жилд нэг удаа	100 хувь

Шигтгээ: Хөгжлийн бэрхшээлгүй хүмүүстэй харьцуулахад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс ядууралд өртөх нь илүү байдаг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй өрх гэр нь хоол хүнс, аюулгүй ус, орон байр, ариун цэвэр болон эрүүл мэндийн тусламжийн хүртээмж хангалтгүй зэрэг нь хөгжлийн бэрхшээлгүй хүн болон тэдний өрх гэрийнхнээс илүү доройтож байна.

Дээр дурдсан нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж, үйлчилгээг хөдөлмөрийн чадвар алдсан болон өөртөө үйлчилж чаддаггүй хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд адилхан авдаг. Өөрөөр хэлбэл эрс ялгаатай хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс ижил нийгмийн үйлчилгээг авдаг. Тиймээс ХБХ-ийн ангилалыг нарийвчлан тогтоож бэрхшээлийн онцлогт тохирсон халамжийн үйлчилгээг авах боломжийг бүрдүүлэх нь зүйтэй.

Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд олгож байгаа нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг Хөдөлмөрийн хөлсний доод түвшинтэй уялдуулах шаардлагатай. Одоо хүн амын амьжиргааны доод түвшинтэй уялдуулан нэмэгдүүлж байгаа. Хүн амын амьжиргааны доод түвшин гэдэг нь хэрэглээний доод хэмжээг мөнгөн хэлбэрээр илэрхийлснийг хэлнэ гэж хуулинд заасан байдаг.

Хэрэглээний доод хэмжээ нь хүний нэн тэргүүний, зайлшгүй хэрэгцээг хангах хүнсний болон хүнсний бус хэрэглээний сагсаар тодорхойлсон бараа, бүтээгдэхүүний тоо хэмжээ юм. Нийгмийн даатгалын сангийн тэтгэврийн доод хэмжээ 243.000 төгрөг байхад нийгмийн халамжийн сангийн тэтгэвэр 174 000 төгрөг байгаа нь нийгмийн халамжийн сангаас тэтгэвэр авагч хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготойгоор амьдарч байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрхийг хангах, нийгмийн хамгааллын чиглэлээр хийгдэж байгаа зарим ажлуудаас дурдвал:

- БНХАУ-ын буцалтгүй тусламжаар “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хөгжлийн төв”-ийг барьж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, эцэг эхчүүдэд зориулсан сургалт, хөгжлийн арга хэмжээг зохион байгуулахаас гадна 250 хүүхэд хэвтэн эмчлүүлэх, 250 хүүхдэд өдрөөр сэргээн засах үйлчилгээ үзүүлэх хүчин чадалтай, иж бүрэн, цогц үйлчилгээ үзүүлэх төвийг 2019 оны 1 дүгээр улиралд барилгыг ашиглалтад оруулаад байна.

- “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, иргэдэд зориулсан тусгай тоноглол бүхий спорт цогцолбор”-ыг техник хамтын ажиллагааны төслийг эхлүүлж байна. Тус цогцолбор нь спортын 10 төрлөөр хичээллэх орчин үеийн тоног төхөөрөмжөөр хангагдах ба жилийн 4 улиралд 200-400 тамирчин тогтмол хичээллэх боломжтой, 200 метрийн тойрог замтай, битүү дээвэртэй манеж бүхий гадна талдаа дэлхийн стандартад нийцсэн 400 метрийн тартан замтай, 200 тамирчин байрлах зочид буудалтай иж бүрэн цогц байдлаар байгуулах юм.
- Азийн хөгжлийн банкны хөнгөлөлттэй зээлээр “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн оролцоог хангах, үйлчилгээг сайжруулах” 5 жилийн хугацаанд хэрэгжих техник туслалцааны төсөл 2018 оноос эхлэхээр төлөвлөсөн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг эрт оношилж, эмчлэх, хөгжүүлэх үйлчилгээ үзүүлэхэд шаардлагатай туслах хэрэгсэл, программ хангамж, дэд бүтцийг сайжруулна.
- Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газраас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд үзүүлэх сэргээн засах үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор “Нялхсын клиник сувилал”-ын үйл ажиллагааг дэмжих, үйл ажиллагааг нь өргөжүүлэх зорилгоор шаардлагатай тоног төхөөрөмжийн дэмжлэг үзүүлж байна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг нийгэмшүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй, байнгын асаргаа, сувилгаа шаардлагатай хүүхдийн эрхийг хангах зорилгоор “Хамтдаа инээмсэглэе” арга хэмжээний хүрээнд хүүхдийн зуслангийн тусгай ээлжийг Монголд анх удаа зохион байгуулсан. Тус арга хэмжээнд 8 аймаг, нийслэлээс 150 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, 150 асран хамгаалагчийн хамтаар оролцсон. Арга хэмжээний хүрээнд хүүхдийн чадамжийн үнэлгээ хийх, асран хамгаалагчид нийгэм, сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлж, хувь хүний хөгжлийн сургалтуудыг зохион байгуулсан.

“Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого”-ын зорилго нь “Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлогын зорилго нь хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангах, иргэдийн урт удаан, эрүүл энх, бүтээлчээр амьдрах, хөгжих таатай орчин бүрдүүлэх, хувь хүн болон гэр бүлийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэхэд оршино.” гэж тодорхойлсон. Тус бодлогын 4 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт “олон хүүхэдтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй болон өрх толгойлсон эцэг, эх бүхий гэр бүл, ганц бие ахмад настанд дэмжлэг үзүүлж амьдралын түвшинг дээшлүүлэх” гэж тусгасан. Энэхүү зохицуулалт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй гэр бүлийг дэмжихэд чиглэгдсэн.

“Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” УИХ-ын тогтоол. 2017 оны 46 дугаар тогтоолын 2 дугаар зүйлд “хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд олгох тэтгэмжийг амьжиргааны доод түвшний хэмжээнд хүргэх, улсын төсвийн зарлагын ангилалд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, хүүхдийг дэмжих зардлын ангиллыг шинээр нэмж тусгах” гэж заасан. Тус ажлын хүрээнд Засгийн газраас 2019 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдрөөс Нийгмийн халамжийн тэтгэврийн хэмжээг 174.000 төгрөг, асаргааны тэтгэмжийн хэмжээг 76.000 төгрөгөөр тогтоосон.

Тус тэтгэвэр, тэтгэмжийг тогтоохдоо тухайн үед мөрдөж байгаа амьжиргааны доод түвшинг үндэслэхээр заасан. Гэсэн хэдий ч хэдэн хувиар тогтоох талаар зохицуулаагүй учир хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нэмэгдэхэд багахан нэмээд өнгөрдөг. Энэ нь ажил хөдөлмөр эрхэлж чадахгүй байгаа тэтгэвэр, тэтгэмж авагчдын амьдралын наад захын хэрэгцээнд ч хүрдэггүй.

Хөгжлийн бэрхшээлийн талаарх Дэлхийн банкны судалгааны тайланд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн 66.5 хувь нь архаг өвчтэй байна гэсэн судалгаа хийсэн байна. Мөн тус тайланд доогуур орлоготой орны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс эрүүл мэндийн зардалдаа хөгжлийн бэрхшээлгүй хүмүүсээс 50 хувиар илүү зардал гаргадаг гэж тайланд дурджээ.

“Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр”-ийн зорилт 4-т “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд ээлтэй нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хүргэнэ.” гэж заасан. Хөтөлбөрийн 4 дүгээр зорилтын хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний нийгмийн хамгааллыг дэмжих чиглэлээр түрээсийн, халамжийн орон сууцад хамруулах, тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг амьжиргааны доод түвшинтэй уялдуулан нэмэгдүүлэх, нэн хэрэгцээтэй хиймэл эрхтэн, туслах хэрэгслийн жагсаалт болон жишиг үнийг инфляцын түвшинтэй уялдуулан шинэчлэх, халамжийн үйлчилгээг оновчтой болгох, 6 аймагт хөгжлийн төв байгуулахаар тус тус заасан байна. Гэсэн хэдий ч хараа, сонсгол болон хэл ярианы бэрхшээлтэй хүний талаар тусгайлсан зохицуулалт байхгүй байна.

Энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө¹⁸⁰ 2018 оны 05 дугаар сарын 21-ний өдөр ХНХ-ын сайд, БСШУС-ын сайд, Эрүүл мэндийн хамтарсан тушаалаар баталсан.

ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай (27.1-р зүйл) болон ***Тэтгэврийн тухай***¹⁸¹(17, 21, 38, 113-115-р зүйл) хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд төрөөс тэтгэвэр, тэтгэмж олгодог.

Мөн тэдний гэр бүлийн нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэх үүднээс мөнгөн тэтгэмж болон бусад хөнгөлөлтүүдийг эцэг, эх (асран хамгаалагч)-д нь олгож байна. Үүнд:

- 5500 рублийн мөнгөн тэтгэмж (“18 хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, эсхүл бага наснаасаа тахир дутуугийн 1 дүгээр бүлэгт хамрагдсан хөгжлийн бэрхшээлтэй насанд хүрсэн хүнийг асарч байгаа ажил эрхлээгүй хөдөлмөрийн чадвартай иргэнд сар бүр олгох мөнгөн тэтгэмжийн тухай” ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2013 оны 175 дугаар тогтоол);¹⁸²

¹⁸⁰ ХБХ-ний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө <http://www.mlsp.gov.mn/uploads/op/files/79d12c9c0ffed4b9c05a6068b870fae17a9944fd.pdf>

¹⁸¹ Федеральный закон «О трудовых пенсиях в РФ» от 17.12.2001 года № 173-ФЗ.

¹⁸² Указ Президента РФ «О ежемесячных выплатах лицам, осуществляющим уход за детьми-инвалидами и инвалидами с детства I группы» от 26.02.2013 года № 175.

- 120 рублийн нөхөн олговор (Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд асарч байгаа ажил эрхлээгүй хөдөлмөрийн чадвартай иргэнд сар бүр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 60 хувьтай тэнцэх нөхөн олговрын хэмжээг нэмэх тухай” ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн 1994 оны 551 дугаар тогтоол¹⁸³)
- орон сууц, засвар үйлчилгээ болох орон сууцны их засварын зардлын 50 хувьтай тэнцэх нөхөн олговор олгох (Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуулийн 17-р зүйл).¹⁸⁴

БҮГД НАЙРАМДАХ СОЛОНГОС УЛС

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн халамжийн тухай хууль¹⁸⁵ нь төрийн болон орон нутгийн захиргааны байгууллага хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн тусгай хэрэгцээг хангахад чиглэсэн цогц дэмжлэгийг бий болгох, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг эрүүл, аюулгүй орчинд амьдарч, нийгмийн амьдралд идэвхтэй оролцох, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй гэр бүлийн дарамтыг бууруулах зорилготойгоор 2011 онд баталсан.

Төвийн болон орон нутгийн захиргааны байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд тохирох халамжийн үйлчилгээг хүргэх зорилгоор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд болон түүний гэр бүлд зориулсан нийгмийн халамжийн дэмжлэг үзүүлэх арга хэмжээ, тэдэнд зориулсан халамжийн үйлчилгээний төслүүдийг судлах, хөгжүүлэх, хүргэх, шаардлагатай бусад халамжийн үйлчилгээтэй холбоотой асуудлыг зохицуулах, хянах үүргийг хүлээнэ.

Бодлого зохицуулалтын асуудлыг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн халамжийн тухай хуульд заасны дагуу Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бодлого зохицуулалтын хороо хянана. Эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын яам нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд болон гэр бүлд үзүүлэх халамжийн дэмжлэг, бусад шаардлагатай зүйлсийн талаар 3 жил тутам судалгааг шинэчлэн гаргаж байх ёстой.

Тус улс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэддээ 41¹⁸⁶ төрлийн мөнгөн болон бусад тэтгэвэр, тэтгэмж, дэмжлэг туслалцаа, үйлчилгээ үзүүлж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн тэтгэвэр нь бэрхшээлийн хэлбэр, ангиллаас хамаарч 200-276 мянган вон, 18 хүртлэх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд 100-200 мянган вон мөн эрүүл мэндийн зардалд зарцуулсан төлбөрийг бэрхшээлийн хэлбэрээс хамаарч 5-50 хувийн хөнгөлөлт үзүүлдэг. Түүнчлэн нөхөн сэргээх эмчилгээ, үйлчилгээ үнэ төлбөргүй, унааны зардлын хөнгөлөлт,

¹⁸³Указ Президента РФ “О повышении размера компенсационных выплат неработающим трудоспособным лицам, осуществляющим уход за нетрудоспособными гражданами” от 17.03.1994 года № 551.

¹⁸⁴ҮИХТГ-ын Судалгаа, мэдээлэл, лавлагааны алба-Хүүхдийн эрх хамгааллын эрх зүйн орчин, тогтолцоо ба хэрэгжүүлэх механизмын талаарх гадаадын зарим орны туршлага, УБ, 2018 он

¹⁸⁵ҮИХТГ-ын Судалгаа, мэдээлэл, лавлагааны алба-Хүүхдийн эрх хамгааллын эрх зүйн орчин, тогтолцоо ба хэрэгжүүлэх механизмын талаарх гадаадын зарим орны туршлага, УБ, 2018 он

¹⁸⁶<https://www.nyj.go.kr/main/977>

сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдэд зориулсан чихний дунгийн суулгацын мэс заслын зардлын хөнгөлөлт, орон сууцны хөнгөлөлт, эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг бууруулах, чөлөөлөх гэх мэт хөгжлийн бэрхшээлийн онцлогт нь тохирсон дэмжлэг тусламжийг үзүүлдэг.

ХОЁР. БОЛОВСРОЛЫН САЛБАР

Улсын Их Хурлаас 2016 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг батлан гаргасан нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн эрх ялангуяа сурч боловсрох эрхийг баталгаажуулж, тэдний амьдрах орчныг сайжруулах, нийгмийн халамж үйлчилгээний талаар нарийвчилсан зохицуулалттай болсон.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй 2-5 насны хүүхдийн сурч хөгжих эрхийг хангах асуудал хүндрэлтэй асуудлын нэг байсаар байна. Монгол Улсад ганцхан байдаг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг хүлээн авдаг 10 дугаар цэцэрлэгийн барилгыг шинээр барих хөрөнгө, санхүүгийн асуудал 5 дах жилдээ шийдвэрлэгдээгүй байна. 2018 оны 6 дугаар сард Засгийн газраас цэцэрлэгийн барилгыг 5.3 тэрбум төгрөгөөр барихаар шийдвэрлэсэн боловч ахиц гараагүй байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг ерөнхий боловсролын энгийн ангид сургах асуудал хүндрэлтэй асуудал хэвээр байна. Ихэнх багш хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг ангидаа авч сургахдаа амжилттай сургаж чадна гэдэгт эргэлздэг. Энэ нь энгийн сургуульд ажиллаж буй багш нарын хандлага, ойлголт, заах арга эзэмшсэн байдал, ур чадвартай нь холбоотой юм.

Манай улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй хэдэн хүүхэд хаана, хэнтэй хэрхэн амьдарч буй талаар нэгдсэн тоо баримт өнөөг хүртэл байдаггүй. Төрийн байгууллагуудаас гаргасан статистик мэдээллүүд ч өөр хоорондоо зөрүүтэй байна.

Тухайлбал, улсын хэмжээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд суралцдаг зургаан тусгай сургууль байдаг ч эдгээр сургуульд нийт 1700 орчим хүүхэд суралцдаг.

Улсын хэмжээнд 2017-2018 оны хичээлийн жилийн статистик мэдээллээр хөгжлийн бэрхшээлтэй 1599 хүүхэд цэцэрлэгт, 7279 хүүхэд ерөнхий боловсролын сургуульд суралцаж байгаа бөгөөд үүнээс 1637 нь ерөнхий боловсролын тусгай сургуульд суралцаж байна. Сургуульд хамрагдахгүй байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг дэмжих чиглэлээр 2017-2018 оны хичээлийн жилд улсын хэмжээнд 26 насан туршийн боловсролын төв, 326 нэгж үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд нийт 9291 хүүхэд суралцаж байгаагийн 18.5 хувь буюу 1716 нь хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсрол эзэмшихэд нь эцэг эх, багш, анги хамт олон чухал хэдий ч төрийн зохицуулалт, дэмжлэг туслалцаа хамгийн чухал нь юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд боловсрол эзэмшүүлэх талаар

дэлхий нийтийн чиг хандлага тэднийг энгийн сургуульд, энгийн хүүхдүүдтэй хамт сургах арга юм. Мөн бэрхшээлийн онцлогт нь тохирсон боловсролыг эзэмшүүлэх шаардлага нэн тэргүүний асуудал юм.

1960 онд ЮНЕСКО-гоос баталсан “Боловсролын салбарт ялгаварлан гадуурхахын эсрэг тэмцэх тухай конвенц” нь тэгш хамруулах боловсролын гол тулгуур бөгөөд боловсролын салбарт үл ялгаварлал, тэгш хандлага, тэгш боломж гэсэн зарчмуудыг эрхэмлэдэг. Монгол улс 1964 онд уг конвенцод нэгдэн орсон. 1948 оны НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал болон 1989 оны НҮБ-ийн Хүүхдийн эрхийн конвенцод ялгаварлан гадуурхалыг хориглож хүүхэд бүр боловсрол эзэмших эрхтэйг заасан байдаг. 1994 оны ЮНЕСКО-гийн Саламанкагийн мэдэгдэлд “Сургуулиуд хүүхдийн бие бялдар, оюун ухаан, нийгмийн гарал, сэтгэлийн хөдөлгөөн, хэл яриа болон бусад нөхцөл байдлыг үл харгалзан хүүхэд бүрийг авч сургах ёстой. Хөгжлийн бэрхшээлтэй ба авьяаслаг хүүхдүүд, хараа хяналтгүй ба ажил, хөдөлмөр эрхэлдэг хүүхдүүд, алслагдсан ба нүүдэлчин өрхийн хүүхдүүд, хэл, соёл ба үндэсний цөөнхийн хүүхдүүд болон бусад ялгаварлан гадуурхагдсан бүлгийн хүүхдүүд бүгд сургуульд хамрагдах ёстой гэж тэмдэглэсэн байдаг. Тэгш хамруулах боловсрол нь бүх хүүхэд, залуучууд болон насанд хүрэгчдийн сурах хэрэгцээг хангахад чиглэгдсэн бөгөөд энэхүү үзэл баримтлал нь 1990 оны Бүх нийтийн боловсролын дэлхийн бага хурал болон Тусгай хэрэгцээт боловсролын асуудлаарх Саламанкагийн мэдэгдлийн суурь болж Дакарын боловсролын форумар дахин баталгаажсан байдаг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль батлагдсаны дараа Засгийн газраас “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр”-ийг баталсан бөгөөд тус хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг баталсан байна. Тус хөтөлбөрийн зорилт 2-т Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг бүх шатны боловсролд тэгш хамруулахаар заасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд боловсрол эзэмшихтэй холбогдсон харилцааг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна. Үүнд:

Нэг. Хууль

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль
3. Боловсролын тухай хууль
4. Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль
5. Бага, дунд боловсролын тухай хууль
6. Дээд боловсролын тухай хууль
7. Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль
8. Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль
9. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030
10. Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого
11. Мэргэжлийн болон техникийн боловсролын хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр

Хоёр. Монгол Улсын Их Хурал болон Засгийн газрын тогтоол

1. Монгол Улсын Их Хурлын 2013 оны 19 дүгээр тогтоол
2. Засгийн газрын 2012 оны 185 дугаар тогтоол
3. Засгийн газрын 2014 оны 71 дүгээр тогтоол
4. Засгийн газрын 2017 оны 162 дугаар тогтоол
5. Монгол Улсын Их Хурлын 2017 оны 46 дугаар тогтоол

Гурав. Сайдын тушаал

1. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайдын “Тусгай цэцэрлэг, сургуулийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 2017 оны 05 дугаар сарын 11-ний өдрийн А/195 дугаар тушаал
2. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайдын “Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” 2017 оны 05 дугаар сарын 11-ний өдрийн А/196 дугаар тушаал

Дөрөв. Олон улсын конвенц

1. Боловсролын салбарт ялгаварлан гадуурхахын эсрэг тэмцэх тухай конвенц
2. Саламанкагийн тунхаглал 1994 он
3. Дакарын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө “Бүх нийтийн боловсролын талаар гаргасан баримт бичиг” 2000 он.

Үндсэн хууль-ийн 16 дугаар зүйлийн 7-д “хүн бүр сурч боловсрох эрхтэй. Төрөөс бүх нийтийн ерөнхий боловсролыг төлбөргүй олгоно. ...” гэж заасан. Энэхүү эрхийг хангах хүрээнд боловсролын салбарын олон хууль тогтоомжууд батлан гаргасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний сурч боловсрох эрхийн талаар зохицуулсан. Тус хуулийн 14 дүгээр зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн бусад иргэний адил сурч боловсрох эрхтэй бөгөөд энэхүү эрхийг нь хангах чиглэлээр төрөөс хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхойлсон. Хуулийн 14.1.2-т хувь хүний чадамж болон өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжийг хөгжүүлэх, хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хүндэтгэх явдлыг бэхжүүлэх гэж заасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тухайн хөгжлийн бэрхшээлээс нь үл хамаарч бүх шатны боловсролын байгууллагад бүрэн хамруулахаар заасны дагуу Монгол Улсын Засгийн газраас 2012 оны 185 дугаар тогтоолоор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд тусгай хэрэгцээт боловсрол олгох сургалтын байгууллагад санхүүжилт олгохдоо нэг сурагчийн хувьсах зардлын нормативыг 3 дахин нэмэгдүүлж тооцохоор болсон. Энэхүү заалт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд сургаж байгаа ердийн цэцэрлэг, сургуульд нэгэн адил хамаарахаар заасан. Энэ нь энгийн сургууль, цэцэрлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд суралцах боломжийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ тусгай сургуулиудын сургалтын орчин, нэг хүүхдэд үзүүлэх үйлчилгээний чанарыг сайжруулахад томоохон алхам болж чадсан.

Харин багшлах боловсон хүчнийг бэлтгэх, чадавхжуулах талаар хуулийн 16.4.-т “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд боловсрол олгох багш, хэл засалч, хөдөлгөөн засалч, хөдөлмөр засалч, дохионы хэлний багш, сэтгэл зүйч, арга зүйчийг сургалтын төрийн сангийн зардлаар дотоод, гадаадад сургаж бэлтгэнэ.” гэж заасан нь хэл ярианы бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн боловсролд анхаарсан сайн зохицуулалт болсон. Тиймээс хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах шаардлагатай байна.

Мөн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.6-д элсэлтийн шалгалтад тэнцэж, дотоод, гадаадын их, дээд сургууль, коллеж, мэргэжлийн боловсролын байгууллагад суралцах эрхтэй болсон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний бакалавр, магистр, докторын зэрэг олгох сургалтын төлбөрийг боловсролын зээлийн сан хариуцна гэж заасан. Харин Засгийн газрын 2014 оны 71 дүгээр тогтоолын 4.1.2-т хөгжлийн бэрхшээлтэй эсхүл эцэг, эх нь хоёулаа хөгжлийн бэрхшээлтэй бакалаврын хөтөлбөрт суралцагч¹⁸⁷-ид тэтгэлэг олгохоор заасан байна.

Боловсролын тухай хууль нь 2002 онд батлагдсан. Тус хуулийн 5 дугаар зүйлд “иргэнийг сурч боловсроход үндэс угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, хөгжлийн онцлог, эрүүл мэнд, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодлоор нь ялгаварлан гадуурхахгүй байх, эх хэлээрээ сурч боловсрох тэгш боломж, нөхцөлөөр хангана” гэж заасан. Тус заалтад хөгжлийн онцлогоор ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон. Гэсэн хэдий ч өнөөгийн байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсрол эзэмшилт анги дээшлэх тутам багасч буй холбогдох яамнаас гаргасан судалгаанаас харж болно.

2013 болон 2016 онд боловсролын багц хуулиудад томоохон хэмжээний нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан. Тухайлбал, ерөнхий боловсролын тусгай сургууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд сэргээн засах, чийрэгжүүлэх, бие даан хөгжүүлэх үйлчилгээ үзүүлэхээр болсон. Мөн хүүхдэд сэргээн засах, чийрэгжүүлэх, эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үзүүлэх чиглэлээр мэргэшсэн эмч, сувилагч, туслах багш, сэргээн засалч, сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан хүүхдийн тооноос хамаарч ажиллах эрх зүйн орчинг бий болгосон.

Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль нь 2008 онд батлагдсан. Тус хуулийн 4 дүгээр зүйлд тусгай цэцэрлэг гэж хоёр наснаас сургуульд элсэх хүртэлх насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг асрах, хамгаалах, хүмүүжүүлэх, сургах цогц үйл ажиллагаагаар хүүхдийн бие бялдар, оюун ухаан, нийгэмшихүйн хөгжлийг дэмжих сургалтын байгууллагыг хэлнэ гэж заасан.

¹⁸⁷ Дээд боловсролын сургалтын байгууллагад суралцагчид сургалтын тэтгэлэг олгох журам

Түүнчлэн хөнгөн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг ердийн бүлгийн хүүхдүүдтэй хамт сургаж болох бөгөөд хөнгөн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хоёр хүртэл хүүхэд нэг бүлэгт байж болохоор заасан бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн тооноос хамаарч багшид урамшуулал цалин олгохоор тус тус заасан. Манай улсын хувьд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн нэг л цэцэрлэг байдаг бөгөөд төсөв санхүүгийн асуудлаар болоод тус цэцэрлэгийн барилга баригдаж чадахгүй 5 жил болж байна. Энэ нь тусгай боловсрол шаардлагатай хүүхдүүдийн сурч боловсрох, нийгэмших эрх зөрчигдөж байгаа бодит жишээ юм.

Шигтгээ: Саажилттай хүүхэд, ХБ-тэй залуучуудыг сургах мэргэшсэн сургалтын байгууллагад хандахад “чамд туслах хүн манайд байхгүй, мөн чи гараад ажил олж хийхэд хэцүү учир авч сургаж чадахгүй” гэсэн хариу өгсөн байна. Энэ нь мэргэжлийн сургалтын байгууллагын багш нарт ХБ-тэй хүүхэдтэй ажиллах арга барил дутуу, сургуулийн барилга, сургалтын орчин хүртээмжгүй байна.

Монгол Улсын Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яамнаас 2018-2019 оны хичээлийн жилд цэцэрлэгийн насны 1088 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд байна гэж мэдээлжээ. Улсын хэмжээнд байгаа 459 хүүхэд харах төвүүдэд 4200 гаруй хүүхэд хамрагдаж байгаагаас 149 нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд хамрагдаж байна. Мөн тусгай 186 дугаар цэцэрлэгт нийт 73 хүүхэд, 10 дугаар цэцэрлэгт 116 хүүхэд хамрагдаж байна.

Хүүхдүүдийн цэцэрлэгт хамрагдалт, ялангуяа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн цэцэрлэгт хамрагдалт маш бага хувьтай. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яамнаас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг сургуулийн өмнөх боловсролд тэгш хамруулах зорилгоор цэцэрлэгийн цахим сонгон шалгаруулалтанд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг дараалал харгалзахгүй оруулж байгаа арга хэмжээ авч байна. Гэсэн ч орчны хүртээмжгүй байдал болон эцэг эхчүүдийн буруу ойлголт, хандлага, багш ажилчдын ур чадвар, ойлголт хандлага дутмаг байдгаас болоод хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд сургуулийн өмнөх боловсролд тэгш хамрагдаж чадахгүй байна.

Бага, дүнд боловсролын тухай хууль нь 2002 онд батлагдсан. Тус хуулийн 13 дугаар зүйлд ерөнхий боловсролын тусгай сургууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд сэргээн засах, чийрэгжүүлэх, бие даалгах үйлчилгээ үзүүлж, бага, суурь, бүрэн дунд боловсрол, мэргэжил эзэмшүүлэх сургалтын байгууллагыг хэлнэ гэж тодорхойлсон. Тусгай сургууль нь боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын харьяанд ажиллана. Тусгай сургууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд сэргээн засах, чийрэгжүүлэх, эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үзүүлэх чиглэлээр мэргэшсэн эмч, сувилагч, туслах багш, сэргээн засалч, сэтгэл зүйч ажиллахаар хуульчилсан. Харин ерөнхий боловсролын сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн тооноос хамаарч тусгай мэргэжлийн багш, туслах багш, сэтгэл зүйч, сувилагч, сэргээн засалч, нийгмийн ажилтан ажиллуулж болохоор тус тус заасан.

Тусгай хэрэгцээт боловсролд хамрагдсан хүүхдүүд зөвхөн бичиг үсэг тайлагдахаас гадна хамт олон, хүмүүсийн дунд байж амьдрах ухааны аргад суралцах, сонирхлын дагуу өөрийгөө хөгжүүлэх хүсэл эрмэлзлийг нь төрүүлэх, түүнийг хөгжүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй.

Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль нь 2009 онд батлагдсан. 2017-2018 оны хичээлийн жилд мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагад хөгжлийн бэрхшээлтэй 673 суралцагч суралцаж байна. Үүнээс хэл ярианы бэрхшээлтэй 79, сонсголын бэрхшээлтэй 111 суралцагч байна. Тус хуулийн хүрээнд мэргэжлийн боловсрол эзэмших сонирхолтой хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг дэмжих бодлогыг төрөөс баримталж байгаа нь сайшаалтай юм. Амьдралын хэв маяг, хөгжлийн бэрхшээлийн онцлогоос шалтгаалан бүх шатны боловсрол эзэмших боломжгүй болсон хүмүүс мэргэжлийн боловсрол эзэмшиж, ажил хөдөлмөр эрхлэх боломж бүрдүүлж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуульд заасны дагуу боловсролын байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутныг ажил олгогчид танилцуулах, зуучлах үйл ажиллагааг зохион байгуулах үүрэгтэй бөгөөд энэхүү үүргийг биелүүлэхэд анхаарч бүх шатны боловсролын байгууллагад суралцаж төгсөж байгаа төгсөгчийг хөдөлмөр эрхлэх боломжийг бүрдүүлэхэд анхаарах шаардлагатай байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд мэргэжлийн боловсрол, сургалт олгох, чадамж эзэмшүүлэх, тэднийг нийгмийн үйлчилгээнд хамруулах чиглэлээр дараах хууль зүйн үндэслэлийг тусгасан байна.

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын 24 дүгээр зүйлийн 5-д "... хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн бусадтай адил тэгш, үл алагчлах үндэс дээр боловсрол эзэмших, мэргэжлийн сургалтад хамрагдах, насанд хүрэгсдийн болон насан туршийн сургалтад хамрагдах явдлыг хангана";
- 2015 оны НҮБ-ын "Дэлхийн тогтвортой хөгжил-2030" хөтөлбөрийн "Чанартай боловсролыг дэмжих" гэсэн 4 дүгээр зорилгод мэргэжлийн боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаатай холбоотой зорилтууд;
- Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030"-ийн "нийгмийн тогтвортой хөгжил" гэсэн зорилтод иргэн бүрд хүртээмжтэй, чанартай боловсрол олгох, насан туршийн боловсролын үндэсний тогтолцоог бүрдүүлэх, зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хөдөлмөр эрхлэх, нийгмийн үйлчилгээнд эрх тэгш оролцох боломжийг бүрдүүлэх;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөрийн 3.3.2 дахь заалт болон Мэргэжлийн болон техникийн боловсролыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөрт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний мэргэжлийн ур чадварыг хөгжүүлэх талаар тус тус тусгасан байна

2017-2018 оны хичээлийн жилд улсын хэмжээнд 85 мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагад 35.800 суралцагч суралцсанаас 673 хөгжлийн

бэрхшээлтэй суралцагч суралцсан байна. Улсын хэмжээнд 85 мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллага байдгийн төрийн өмчийн 30, төрийн өмчийн бус 14 нийт 44 МСҮТ, политехник коллежид 673 хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч суралцсанаас 556 суралцагч буюу 15-34 насны залуус 82.6 хувийг эзэлж байна.

Монгол Улсын Засгийн газраас 2019 оноос эхлэн МСҮТ-ийн оюутнуудад үндэсний тэтгэлэг 70.000 төгрөгийг олгохоор шийдвэрлэсэн.

Мэргэжлийн болон техникийн боловсролыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр нь Засгийн газрын 2016 оны 304 тоот тогтоолоор батлагдсан. Энэхүү хөтөлбөрөөр мэргэжлийн боловсрол, сургалтын салбарын шинэчлэлийг хөдөлмөрийн зах зээлийн эргэлтэд нийцүүлэх, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн бодит механизм бүрдүүлж төлөвшүүлэх, мэргэжлийн боловсрол, сургалтын стандарт, хөтөлбөрийг шинэчлэх, багш нарыг заах арга зүй болон мэргэшсэн инженер, техникийн ажилтны түвшинд чадваржуулах, сургалтын нөхцөлийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэх, иргэдийн хэрэгцээнд суурилсан үйлчилгээг нэвтрүүлэх, эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэх асуудлыг тусгасан.

Хөтөлбөрийн 4.4.4 дүгээр заалтад хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд “хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэргэжлийн боловсрол, сургалтад тэгш хамруулах боломжийг нэмэгдүүлэх” талаар тусгасан. Энэхүү хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн үр дүнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан 5 мэргэжлийн ангийг шинээр нээж, үйл ажиллагааг хангасан байна гэсэн зорилт тавьсан. Тус хөтөлбөрийн дунд хугацааны зорилтот түвшинг 2019 онд, 2021 онд зорилтот түвшинд хүрсэн эсэхэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийхээр төлөвлөсөн.

Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030 нь 2016 оны 19 дүгээр Улсын Их Хурлын тогтоолоор батлагдсан. Тус үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлснээр 2030 онд нэг хүнд ногдох үндэсний нийт орлого 17500 америк долларт хүрч, дунд орлоготой орнуудын эгнээнд хүрнэ, эдийн засгийн дундаж өсөлт 6.6 хувиас доошгүй байж, бүх төрлийн ядуурлыг эцэс болгохоор зорьсон. Харин боловсролын асуудлаар суурь болон мэргэжлийн боловсролд хамрагдалтын түвшинг 100 хувьд хүргэж, насан туршийн боловсролын тогтолцоог бүрдүүлнэ гэж заасан. Энэхүү үзэл баримтлалд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд чиглэсэн дараах зохицуулалтыг тусгасан.

Нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангах хүрээнд:¹⁸⁸

- Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ нь баталгаатай, хүртээмжтэй, зорилтот бүлэгт чиглэсэн байх
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хөдөлмөр эрхлэх, нийгмийн үйлчилгээнд эрх тэгш оролцох боломжийг бүрдүүлэх
- Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын эрэлтэд нийцсэн тогтолцоог төлөвшүүлж, суралцагчдын тоог нэмэгдүүлэхээр зорилт дэвшүүлсэн.

¹⁸⁸ Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030

Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого нь 2015 оны Улсын Их Хурлын 12 дугаар тогтоолоор батлагдсан бөгөөд 2014-2024 оныг хүртэл 10 жилийн хугацаанд хэрэгжинэ. Боловсрол нь иргэн бүрийн насан туршийн амьдралын чанарыг дэмжин баталгаажуулах, улс орны нийгэм, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийн түлхүүр хүчин зүйл, үндэсний тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлын баталгаа хэмээн үзэж, Монгол Улсын төрөөс боловсролыг нийгмийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлэхээр заасан. Төрөөс иргэн бүрд үзүүлэх боловсролын үйлчилгээ нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц, чанартай, хүртээмжтэй байх зарчим баримтална. Боловсролын байгууллага нь ялгаварлан гадуурхалтаас ангид, иргэдийн эрх ашиг, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, нийгмийн аюулгүй байдалд харшлахгүй байх зарчмыг баримталж ажиллахаар заасан. Ерөнхий боловсролын сургалтын олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн хөтөлбөрийн магадлан итгэмжлэлд 2018-2019 оны хичээлийн жилд хамрагдана. Мөн тэргүүлэх чиглэлийн дээд болон мэргэжлийн боловсролын 20-оос доошгүй хөтөлбөр олон улсад магадлан итгэмжлүүлэхээр зорилт тавьсан.

Мэргэжлийн болон техникийн боловсролын хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр нь Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт, шаардлагад нийцсэн, иргэдийн хэрэгцээ, авьяас, сонирхолд тохирсон мэргэжлийн болон техникийн боловсролыг шинэчлэн хөгжүүлж, чанар, хүртээмж, үр өгөөжийг дээшлүүлэх зорилготой. Хөтөлбөр 2016-2021 он хүртэл хоёр үе шаттай хэрэгжинэ. Хөтөлбөрийн 4.4.4-т хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэргэжлийн боловсрол, сургалтад тэгш хамруулах боломжийг нэмэгдүүлэх, хөтөлбөрийн 5.1.13-т хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан 5 мэргэжлийн ангийг шинээр нээж, үйл ажиллагааг хангасан байна гэж заасан. Засгийн газрын 2016 оны 216 дугаар тогтоолоор Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын үнэлгээний төвийн байгуулсан. Тус төв¹⁸⁹ нь Мэргэжлийн болон техникийн боловсролын хөтөлбөрийн шаардлага хангасан төгсөгчдийн мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэх шалгах, баталгаажуулах, мэргэжлийн түвшинг тогтоох, зэрэг олгох, хөндлөнгийн үнэлгээ зохион байгуулах үндсэн чиг үүргийн хүрээнд үнэлгээ, гэрчилгээжүүлэлт, сургалт, судалгаа инновац, мэдээллийн сан бүрдүүлэх ажлуудыг хариуцан зохион байгуулж байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2013 оны 19 дүгээр тогтоол. Энэхүү тогтоолоор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд үзүүлэх боловсролын үйлчилгээг тусгай сургууль болон сэргээн засалтын бусад төрөлжсөн байгууллага эзэмшүүлэх ажлыг шинэчлэн зохион байгуулахаар заасан. Мөн дохионы хэлний багш, арга зүйч, согог зүйч зэргийг бэлтгэх зорилгоор нийт 20-иос доошгүй хүнийг жил бүр гэрээгээр, сургалтын төрийн сангийн зардлаар гадаадад сургахаар тус тус заасан. Энэхүү ажлын хүрээнд 2018 оны 10 сард Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайд болон Японы анагаах ухаан, нийгмийн халамжийн олон улсын сургуультай хамтран ажиллах санамж бичиг байгуулсан. Энэхүү санамж бичгийг байгуулснаар сувилахуй, физик эмчилгээ, хөдөлгөөн засал, хэл,

¹⁸⁹<http://www.asc.mn/intro/5> Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын үнэлгээний төв

сонсгол, хараа зүй, эм зүй зэрэг 9 мэргэжлийн чиглэлээр ирэх таван жилийн хугацаанд жил бүр 10 хүртэл оюутныг 100 хувийн тэтгэлгээр суралцуулахаар тохиролцсон.

ОХУ-ын Засгийн газрын тэтгэлгээр согог зүйч, хараа, сонсгол болон оюун ухааны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдтэй ажиллах багш, хэл заслын мэргэжлээр жил бүр 15 оюутныг бакалаврын хөтөлбөрт хамруулахаар Монгол-Оросын Засгийн газар хоорондын комиссын боловсрол, шинжлэх ухаан, техникийн хамтын ажиллагааны комиссын XII хуралдаан (2018 оны 02 дугаар сарын 26)-аар талууд тохиролцсон ба эхний 10 оюутныг Эрхүү хотын Байгалийн их сургууль сургаж байна.

Засгийн газрын 2012 оны 185 дугаар тогтоолоор нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж олгох журам, тусгай хэрэгцээт боловсрол олгох сургалтын байгууллагын удирдах болон гүйцэтгэх албан тушаалд нэмэгдэл хөлс олгох, тусгай сургалтын байгууллагын зардал тооцох журмыг баталсан. Мөн энэ журмаар дотоодын их, дээд сургууль, коллеж, мэргэжлийн боловсролын байгууллагад суралцах хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний сургалтын төлбөр болон амьжиргааны зардлын хэмжээг боловсрол болон санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн хамтран тогтоохоор заасан. Ийнхүү тогтоохдоо мөрдөж байгаа сургалтын төлбөрийн хэмжээг 2 дахин нэмэгдүүлснээс багагүй байх зарчим баримтлахаар заасан байна. Тусгай хэрэгцээт боловсрол олгох сургалтын байгууллагын албан хаагчдад ажлын чиг үүргээс хамаарч албан тушаалын үндсэн цалингаас 10-30 хувиар тооцож нэмэгдэл хөлс олгохоор баталсан.

2018 оны 12 сарын байдлаар Ерөнхий боловсролын тусгай 6 сургуулийн бага ангид 72 туслах багш ажиллаж байгаа бөгөөд 2018 оны эхний хагас жилийн байдлаар 670.0 сая төгрөгийг сургууль багш, ажилчдын цалингийн төсөвт багтаан цалинжуулж байна. 2019 оны төсвийн төсөлд ерөнхий боловсролын сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллаж буй багшийн нэмэгдэл олгох зардалд /7.8 тэрбум/ тусгасан боловч батлагдаагүй байна.

Засгийн газрын 2014 оны 71 дүгээр тогтоол нь дээд боловсролын байгууллагад суралцагчид сургалтын тэтгэлэг олгох журам юм. Энэхүү журмын 4 дүгээр зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй эсхүл эцэг, эх нь хоёулаа хөгжлийн бэрхшээлтэй бакалаврын хөтөлбөрт суралцагчид сургалтын төлбөр олгохоор заасан. Харин Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.6-д элсэлтийн шалгалтад тэнцэж, дотоод, гадаадын их, дээд сургууль, коллеж, мэргэжлийн боловсролын байгууллагад суралцах эрхтэй болсон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний бакалавр, магистр, докторын зэрэг олгох сургалтын төлбөрийг боловсролын зээлийн сан хариуцна гэж заасан байдаг бол Засгийн газрын 2012 оны 185 дугаар тогтоолын 3.1-д дотоодын их, дээд сургууль, коллеж, мэргэжлийн боловсролын байгууллагад зохих журмын дагуу элсэн суралцах хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд сургалтын төрийн сангаас олгох сургалтын төлбөр болон амьжиргааны зардлын хэмжээг 2 дахин нэмэгдүүлж тооцно гэж заасан.

Засгийн газрын 2017 оны 162 дугаар тогтоолоор ерөнхий боловсролын тусгай сургуулийн суралцагчийн үдийн хоолны өдрийн зардлыг 2400 төгрөгөөр тогтоосон.

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2013 оны 08 дугаар сарын 16-ны өдрийн “Сургалтын төлөвлөгөө, хичээлийн жилийн бүтцийг шинэчлэн батлах тухай” А/311 дүгээр тушаалын дөрөвдүгээр хавсралтаар “Оюуны бэрхшээлтэй хүүхдийн сургуулийн сургалтын төлөвлөгөө”, тавдугаар хавсралтаар “Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдийн сургуулийн сургалтын төлөвлөгөө”, зургаадугаар хавсралтаар “Харааны бэрхшээлтэй хүүхдийн сургуулийн сургалтын төлөвлөгөө”-г тус тус баталсан.

Оросын Холбооны Улс

ОХУ-ын “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай” хуулийн 19 дүгээр зүйлд “Төрөөс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг боловсрол эзэмших явдлыг бүхий л талаар дэмжин, үүний тулд шаардлагатай нөхцөлийг баталгаатай хангана”¹⁹⁰ гэж заажээ. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бүх шатны боловсролыг үнэ төлбөргүй эзэмших эрхийг баталгаажуулсан бөгөөд энэ нь эдгээр иргэд бусад хүмүүсийн нэгэн адил хүний эрх, эрх чөлөөг эдлэх, тэдгээрийн бие хүний болон хувийн онцлог, боломжийг хөгжүүлэх, нийгмийн хөгжилд татан оролцуулахад чиглэгддэг байна.

Мөн дээрх байгууллагууд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн боловсрол эзэмших үйл явцад сэтгэл зүй-сурган хүмүүжүүлэх дэмжлэг үзүүлэн, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг гэрийн нөхцөлд нь сургахад дэмжлэг үзүүлнэ. Хүүхдээ гэрээр боловсрол олгоход гаргах зардлын хэмжээг ОХУ-ын субъектүүдийн эрх зүйн актын дагуу тодорхойлон эцэг, эхэд нь олгодог байна.

Түүнчлэн ОХУ-ын “Боловсролын тухай”¹⁹¹ хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд мэргэжлийн боловсролыг нэг бус удаа үнэ төлбөргүй эзэмших эрхтэй ба 1-2 дугаар группын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд техникийн дээд сургууль, техникийн дунд боловсролын сургуульд элсэлтийн уралдаант шалгалтгүйгээр элсэн орох эрх эдэлдэг. Үүнээс гадна тэдэнд оюутны цалинг 50 хувь нэмэгдүүлэн олгодог.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман улс

ХБНГУ-ын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжуудад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд бусад хүмүүсийн нэгэн адил боловсрол эзэмших эрхтэй болохыг хуульчилж, төрөөс бүх иргэдэд заавал эзэмших үнэ төлбөргүй бүрэн дунд боловсролыг баталгаатай олгохыг заасан. Ихэнх хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд бусад хүүхдүүдийн нэгэн адил ердийн сургуульд суралцдаг ба ийм

¹⁹⁰ФЗ “О социальной защите инвалидов в российской федерации.” www.docs.cntd.ru

¹⁹¹ФЗ “Об образовании.” Consultant.ru

онцгой хэрэгцээтэй хүүхдүүд ердийн сургуульд суралцах боломжтой байдаг. Ердийн сургуулиуд эдгээр хүүхдүүдийн хэрэгцээнд тохируулан сурганы арга, арга зүйн үндсэн дээр зохих нөхцөлийг бүрдүүлсэн байдаг. Ийм маягийн инклюзив сургалттай ердийн сургууль нь нийгмийн харилцаанд эерэг уур амьсгалыг бий болгох, бүх нийтийг боловсролд тэгш хамруулах, ялгаварлан гадуурхах үзэлтэй хийх тэмцэлд ихээхэн үр нөлөө үзүүлдэг ажээ.

Ямар нэг шалтгааны улмаас ердийн ерөнхий боловсролын сургуульд суралцах боломжгүй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд тусгай сургалттай сургуульд суралцдаг. ХБНГУ-ын боловсролын хууль тогтоомжийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд дээд, болон мэргэжлийн боловсрол эзэмших эрхээр бусад хүмүүсийн нэгэн адил хангагдсан ба ихэнх их, дээд сургуулиуд үнэ төлбөргүй байдаг. Үүний зэрэгцээ цөөн тооны оюутан элсүүлдэг зарим факультетад хөгжлийн бэрхшээлтэй элсэгчид зарим хөнгөлөлт эдэлдэг.

Хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудын сурах үйл явцын үр өгөөжийг дээшлүүлэх зорилгоор тусгай тусламж авах эрхээр хангасан байдаг ба үүнд зарцуулагдах зардлыг холбооны муж улсын нийгмийн албад хариуцдаг. Харин хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутны эцэг, эх нь дундаж цалингийн хэмжээнээс дээгүүр орлоготой бол тусгай тусламжийн зардлын тал хувийг өөрсдөө хариуцдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутанд түүний суралцахад нь тусламж үзүүлэх хувийн туслагч тодорхой хугацаагаар үйлчилж, тусламж үзүүлэхийг тусгай тусламж гэх бөгөөд энэ нь дадлагын ажил бичих, ном, сурах бичиг олох, дадлага хийх, хараагүй оюутанд хичээлийн материалыг уншиж сонсох, сонсголгүйд нь хичээлийг нь тэмдэглэж өгөх, өөрөө явах, хөдлөх боломжгүйд нь сургуульдаа явж, хөдлөхөд нь туслах гэх мэтээр тусладаг ажээ. Ийм маягийн туслагчаар тэр сургуулийнх нь оюутнууд ба тус сургуулийн дэргэдэх ийм тусламж үзүүлэх зорилго бүхий албаны ажилтнууд ажилладаг. Үүнээс гадна хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнууд сургалтандаа нэмэлт техникийн тусламж авдаг, тухайлбал, тусгай программ бүхий зөөврийн компьютер, хараагүй оюутнууд номын санд тусгай тоноглогдсон суудал, компьютертай байдаг. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудад улирлын шалгалтын хугацааг сунгах, шалгалт өгөх хэлбэрийг сонгох, шалгалтыг тусгайлан өгөх зэрэг хөнгөлөлт үзүүлдэг.

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс

“Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамгаалах тухай хууль” нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах тухайд чухал ач холбогдолтой гол хууль юм. Энэ хууль нь 1990 онд батлагдаж, 1991 оноос хүчин төгөлдөр болсон бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн сувилал, боловсрол, ажил эрхлэлт, нийгэм-соёлын амьдрал, халамж, үйлчилгээ, хууль зүйн үүрэг хариуцлага зэрэг асуудлыг хамарсан 9 бүлэг, 54 зүйлтэй.

Уг хуулийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай нийгмийн ухамсрыг дээшлүүлэх зорилгоор Хятад болон үндэсний цөөнхийн 7 хэл ба Брайл үсгээр 10 сая гаруй хувь хэвлэж, Засгийн газрын албад болон Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн олон нийтийн байгууллагуудын сүлжээгээр дамжуулан улс орон даяар түгээсэн байна.

Хятад улс нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сурч боловсрох асуудлыг ихээхэн анхаарч ирсэн. Тухайлбал, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамгаалах тухай хуулийн 18-р зүйлд: «Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн боловсрол эзэмших эрхийг төрөөс баталгаажуулна... Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, залуучуудад албан ёсны боловсролыг олгоно... албан ёсны боловсрол эзэмшиж буй сурагчдад төрөөс сургалтын төлбөр ногдуулахгүй.» гэж заажээ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн боловсролын тухай журамд Сургуулийн өмнөх боловсрол, Албан ёсны боловсрол, Мэргэжлийн сургалт боловсрол, ба насанд хүрэгчдийн боловсрол, Багш нар болон материаллаг нөхцөлийн баталгаа зэргийг илүү нарийн тусгасан байна. Журам¹⁹² нь 9 бүлэг, 52 зүйлтэй.

Журам ёсоор¹⁹³ бүх түвшний Ардын засгийн газрууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн боловсролын зардлыг төлөх санг бүрдүүлэх үүрэгтэй ба, тэдгээр сангууд нь баталгаатай байж, боловсролын үйл ажиллагааны зардал өсөхийн хэрээр эрэлт хэрэгцээнийх нь дагуу, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн боловсролын хөгжилд хэрэглэгдэх тусгай тэтгэлгийн сангуудыг байгуулж болно. Мөн бүх шатны орон нутгийн Ардын засгийн газруудаас албан ёсны боловсролд зориулан бүрдүүлсэн сангууд ба сургалтын төлбөрийн илүү төлөлтөөс үүссэн хуримтлалын тодорхой хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд залуучуудын албан ёсны боловсролд зарцуулах ёстой байдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд зориулсан тусгай сургуулиуд байхын зэрэгцээ маш олон ердийн буюу үндсэн сургуулиуд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг элсүүлэн авдаг. Учир нь зарим хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс ердийн сургуульд суралцахыг сонгох нь элбэг байдаг байна.

ГУРАВ. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАР

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ авах асуудал хамгийн хүндрэлтэй асуудлын нэг юм. Харааны болон сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд илүү хүндрэлтэй асуудал юм. Эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэх хүрээнд дараах хууль тогтоомжууд үйлчилж байна.

¹⁹²Regulations on the education of persons with disabilities, Beijing, China, 1997. <http://www.cdpf.org.cn/english/lawsdoc>

¹⁹³Regulations on the education of persons with disabilities, Beijing, China, 1997. <http://www.cdpf.org.cn/english/lawsdoc>

1. Төрөөс эрүүл мэндийн талаар баримтлах бодлого
2. Эрүүл мэндийн тухай хууль
3. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний тухай хууль
4. Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль
5. Дүлийрэлт, сонсгол бууралтаас сэргийлэх, хянах үндэсний стратеги (2010-2019)
6. Сэргээн засах тусламж, үйлчилгээний журам
7. Сэтгэцийн эрүүл мэндийн хоёр дахь үндэсний хөтөлбөр (2010-2019)
8. Амьдралын буруу хэвшлээс үүдэлтэй өвчнөөс сэргийлэх, хянах” үндэсний хөтөлбөр (2014-2021)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 6 болон 7 дугаар бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний талаар зохицуулсан. Төрөөс хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлэх, оношлох, үнэлэх, урьдчилан сэргийлэх, эмчлэх, сувилах, сэргээн засах цогц арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр заасан. Эрүүл мэндийн байгууллага хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэхдээ тэдний онцлог хэрэгцээ, шаардлагыг хангасан хүртээмжтэй орчин, техник, тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон байна гэж заасан.

Шигтгээ: Эмнэлгийн байгууллагууд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст үйлчлэхэд хангалтгүй байна. Бүх эмнэлгийн 52.2 хувь нь машины зогсоолоос эмнэлэг хүрэх зам нь хүртээмжгүй, 18,2 хувь нь налуу замгүй, 69.1 хувь нь лифтгүй, 94.7 хувь нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд зориулсан бие засах газаргүй байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуульд шинээр орж ирсэн зохицуулалтын нэг бол хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээ юм. Хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээ” гэж хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд нийгмийн амьдралд тэгш оролцох боломжийг бүрдүүлж, гэр бүл, хамт олны дунд эрүүл мэнд, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, нийгэм-сэтгэл зүйн үйлчилгээг чанартай, хүртээмжтэй хүргэхийг хэлнэ. Энэхүү үйлчилгээг эрүүл мэнд, хөдөлмөр, нийгэм, дэд бүтэц, зам тээвэр, мэдээллийн технологийн чиглэлээр хэрэгжүүлэхээр заасан. Энэхүү үйлчилгээг өмчийн бүх хэлбэрийн байгууллага үзүүлж болох бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх ашгийг хамгаалах чиг үүрэг бүхий тусгай зөвшөөрөлтэй төрийн бус байгууллагаар гэрээний үндсэн дээр гүйцэтгүүлэх тохиолдолд зардлыг бүрэн болон хэсэгчлэн төрөөс санхүүжүүлнэ. Харин хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч нь хүүхдийг комиссын дүгнэлтийн дагуу хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээнд заавал хамруулах үүрэгтэй.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцын 25 дугаар зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрүүл мэндийн асуудлыг тусгасан. Конвенцын оролцогч улсууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хүн амд суурилсан эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг үнэ төлбөргүй буюу худалдан авах чадавхад нийцсэн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, хөтөлбөрөөр хангах, эрт оношлох, зохих үед таслан зогсоох буюу багасгахад

чиглэгдсэн болон хүүхэд, ахмадуудыг цаашид хөгжлийн бэрхшээлтэй болохоос урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээнд хамруулах, эмнэлгийн үйлчилгээг бүх газарт тухайлбал, хөдөө орон нутагт ч аль болох гэрт нь ойр газар үзүүлэх, эрүүл мэндийн болон амь насны даатгалд ялгаварлахыг хориглох, хөгжлийн бэрхшээлийн улмаас эмнэлгийн тусламж, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, эсхүл хоол хүнсний асуудалд алагчилж, үгүйсгэхээс урьдчилан сэргийлэхээр заасан. Мөн сэргээлт, нөхөн сэргээлтийн асуудлыг тусгайлан зохицуулсан. Оролцогч улсууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хараат бус байдлыг дээд зэргээр хангах, тэднийг бие махбод, оюун санаа, нийгмийн болон мэргэжлийн бүрэн чадавхитай болгох, нийгмийн бүхий л хүрээнд бүрэн хамрагдах, оролцох боломжийг олгох, эзэмшүүлэх зорилгоор шаардлагатай бүхий л зохистой арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Сэргээх, нөхөн сэргээх үйлчилгээ үзүүлэх салбарт ажилладаг мэргэжилтнүүд, ажилтнуудад зориулсан анхан болон үргэжилсэн сургалт зохион байгуулах, мөн сэргээлт, нөхөн сэргээлтэд шаардлагатай туслах тоног төхөөрөмж, технологиудыг хүртээмжтэй байлгах, тэдгээрийг хэрэглэх зааварчилгаа, мэдлэг олгох явдлыг хөхиүлэн дэмжих үүргийг хүлээлгэсэн.

Төрөөс эрүүл мэндийн талаар баримтлах бодлого нь 2017 оны Засгийн газрын 24 дүгээр тогтоолоор батлагдсан. Тус бодлогын баримт бичгийн зорилго нь хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг тэдний эрэлт, хэрэгцээнд тулгуурлан аливаа өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, нотолгоонд суурилсан оношилгоо, эмчилгээний шинэ технологийг нэвтрүүлэх, эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийн зохистой тогтолцоог бүрдүүлэх замаар тусламж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулан монгол хүний дундаж наслалтыг уртасгахад оршино. Бодлогыг нийгмийн эрүүл мэнд, эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ, хүний нөөц, эрүүл мэндийн санхүүжилт, эрүүл мэндийн технологи, эм зүйн тусламж, үйлчилгээ, мэдээллийн технологи, мэдээллийн удирдлага, эрүүл мэндийн салбарын удирдлага, зохион байгуулалт, ил тод байдал гэсэн 8 чиглэлээр хэрэгжүүлнэ. Тус бодлого нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ, оношилгооны асуудал тусгагдаагүй байна. Бодлогын 2.4.2-т “сэргээн засах, ...тусламж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулан олон улсын жишигт хүргэх” гэж тусгасан байна.

Аливаа өвчин, осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх, түүнийг цаг алдалгүй оношлох, тохирсон эмчилгээ хийх нь бүх төрлийн өвчлөлийг багасгахад хамааралтай боловч энэ талаар ямарч заалт тусгагдаагүй байна. Эрүүл мэндийн технологийг сайжруулах талаар 6 заалт орсон ч хэт ерөнхий зохицуулалт болсон.

Баримт. НҮБ-ын Хүүхдийн сан, Нийгмийн эрүүл мэндийн үндэсний төв хамтран агаарын бохирдлын эсрэг хариу арга хэмжээ аваагүйгээс гарах үр дагаврын өртгийн тооцооны судалгаа хийжээ. Тус тайланд хэрвээ тодорхой арга хэмжээ авахгүй бол Улаанбаатар хотын хэмжээнд хүүхдэд үзүүлж буй эрүүл мэндийн үйлчилгээнд агаарын бохирдлын үзүүлж буй төсвийн ачаалал 2025 он хүртэл жил бүр 4.8 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдэхээр байгаа аж. Ингэхдээ зөвхөн агаарын бохирдолтой өвчлөлд зарцуулж буй эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний шууд зардал болон улсын төсвөөс нэг хүнд зарцуулж буй эрүүл мэндийн зардлыг тогтвортой түвшинд байхаар тооцсон байна.

Эрүүл мэндийн тухай хууль нь 2011 онд батлагдсан. Хуулийн 16 дугаар зүйлд сувилахуйн төв нь байнгын асаргаа шаардагдах ахмад настан, архаг өвчтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг хэвтүүлэн эмчлэх тусламж, үйлчилгээг үзүүлэхээр заасан. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд харьяа өрх, сум, тосгоны эрүүл мэндийн төв, нэгдсэн эмнэлгийн байнгын хяналтад байж эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг авахаар заасан. Энэхүү зохицуулалт нь хэт явцуу зохицуулалт болсон. Өрх, сум, тосгоны эмч нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн талаар мэдлэг, мэдээлэл дутмаг байдаг бөгөөд тухайн хүүхдэд шаардлагатай мэргэжлийн үйлчилгээг үзүүлж чадахгүй цаг алдах явдал гарах болсон. Тиймээс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг, эхчүүд хувийн эмнэлэгт хандаж хяналтанд нь байх тохиолдол их байдаг боловч үүнийг нь асаргаа болон группыг нь сунгаж буй комисс хүлээн зөвшөөрдөггүй. Тиймээс заавал, хэлбэр төдий байдлаар улсын эмнэлгээр үйлчлүүлэх тохиолдол гарч байна. Тиймээс Эрүүл мэндийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулж, хувийн эмнэлгийн статусыг тодорхой болгох шаардлагатай.

Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний тухай хууль 2016 онд батлагдсан. Энэ хуулиар хүн амд үзүүлэх эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээг үзүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулна. Өрхийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлж буй эмнэлгийн байгууллагын чиг үүрэг, тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх хүрээг тогтоож өгсөн. Мөн мэргэшсэн эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ болох эх барих, эмнэлгийн яаралтай тусламж, түргэн тусламж, сувилахуйн дагнасан үйлчилгээ, сэргээн засах тусламж, үйлчилгээний зохион байгуулалтыг зохицуулсан. Дээрх эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх байгууллага нь эрх бүхий байгууллагаас тусгай зөвшөөрөл авч үйл ажиллагаа явуулна. Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой гарсан бүх зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ.

Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль нь 2013 шинэчлэн батлагдсан. Энэ хуулиар хүн амын сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах, дэмжих, сэтгэцийн эмгэгээс урьдчилан сэргийлэх талаар төрөөс баримтлах бодлого, зарчмыг тодорхойлох, сэтгэцийн эмгэгтэй хүний эрхийг хамгаалах, нийгэм, эдийн засгийн харилцаанд оролцох, бие даасан байдлыг хангахад дэмжлэг үзүүлэх, сэтгэл зүйн тусламж авах нөхцөлийг хангахад иргэн, хуулийн этгээдийн хүлээх үүрэг, сэтгэцийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллага, эмнэлгийн мэргэжилтний үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг тогтоохтой холбогдсон харилцааг зохицуулна. Энэхүү хууль нь хэт ерөнхий зохицуулалттай. Хэрэв сэтгэцийн эрүүл мэндийн улмаас өөрийгөө хянах боломжгүй, байнгын асаргаа шаардлагатай хүнийг хэрхэн эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх талаар нарийвчилсан зохицуулалт оруулах шаардлагатай.

Дүлийрэлт, сонсгол бууралтаас сэргийлэх, хянах үндэсний стратеги нь 2010-2019 он хүртэл хоёр үе шаттай хэрэгжүүлж байна. Стратегийн зорилго нь хүн амын дүлийрэлт, сонсгол бууралтын түвшинг тогтоон 2019 онд тогтоосон түвшингээс 5 хувиар бууруулах, тэдгээрт хүргэдэг хүчин зүйлсийн тархалтыг тогтоож, эрсдэлт хүчин зүйлсээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авч сонсгол хамгаалах үйл ажиллагааг дэмжих юм. Эрүүл мэндийн тусламжийн

бүх шатлалд чих, сонсголын тусламж, үйлчилгээг найдвартай үзүүлэх сүлжээг бий болгож, дүлийрэлт сонсгол бууралтыг эрт оношлох, эмчлэх, нөхөн сэргээх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа явуулж байгаа бүх хэлбэрийн мэргэжлийн байгууллагуудын чадавхыг сайжруулна. Энэхүү стратегийн баримт бичгийн хэрэгжилтийн хугацаа дуусч байгаа боловч тайлан мэдээ нэг ч гараагүй. Хэн хариуцан ажиллаж байгаа нь ч тодорхой бус байна.

Сэргээн засах тусламж, үйлчилгээний журам нь Эрүүл мэнд, спортын сайдын 2015 оны 487 дугаар тушаалаар батлагдсан. Энэхүү журам нь сэргээн засах тусламж, үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн болон хувийн хэвшлийн эрүүл мэндийн байгууллагуудад хамаарна.

Журамд зааснаар сэргээн засах тусламж, үйлчилгээ гэж өвчин эмгэг, бусад хүчин зүйлийн нөлөөгөөр бий болсон хүний биеийн бүтэц, үйл ажиллагааны алдагдлын улмаас үүссэн үр дагаврыг арилган амьдралын чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн урт хугацааны тусламж, үйлчилгээг хэлнэ. Сэргээн засах чиглэлийн мэргэжилтний үзлэг, үнэлгээ, зөвлөгөө нь дараах төрөлтэй.

- Бие бялдар засал (хөдөлгөөн засал эмчилгээ, физик эмчилгээ)
- Хөдөлмөр засал (үйл ажиллагааны, харилцах чадварын, танин мэдэхүйн сэргээн засах, сэтгэл засалын эмчилгээ)
- Хэл, яриа засал
- Протез, ортез, туслах хэрэгслийн засал

Эрүүл мэндийн салбар нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ үзүүлдэг хамгийн чухал салбар боловч хамгийн зохицуулалт багатай, хүндрэл учруулдаг салбар юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тоон статистикаас харахад жилд дунджаар 5-6 мянган хүн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эгнээнд нэгдсэн байх юм. Үүний тал хувь нь төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс эзэлж байна. Эрүүл мэндийн салбарт энэ талаар нарийвчилсан судалгаа мэдээлэл одоог хүртэл байхгүй. Төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй төрж буй болон олдмол бэрхшээл дунд хараа болон сонсголын бэрхшээлийн шалтгаан нөхцөлийг судалгааны ажил орхигдож байна.

ДӨРӨВ. ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн мэргэжлийн нөхөн сэргээлт, хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай 159 дүгээр конвенцод хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олох, ажлын байраа хадгалах, ахиж дэвших адил боломж олгох, тэгш хандах, тухайн ажил нь өөрийн сонголтод нийцэж, хувь хүний боломж чадварыг харгалзсан байх зэрэг нийтлэг хэм хэмжээг заасан байдаг. Түүнчлэн тус конвенцод мэргэжлийн нөхөн сэргээлтэд хамруулах, хөдөлмөрийн зах зээлд нээлттэй оролцуулах, хөдөлмөр эрхлэлт, нөхөн сэргээлтийн дэд бүтцийг бий болгох, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын цагийг богиносгох, тусгай зориулалтын тоног төхөөрөмжийг татвар, бусад төлбөрөөс чөлөөлөх, мэдээлэл хүргэх, тэднийг дэмжихэд чиглэсэн орон нутгийн оролцоог нэмэгдүүлэх, багш нарыг бэлтгэх, давтан сургах зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийг гишүүн орнуудад зөвлөсөн.

Конвенцын дагуу Монгол Улсын Засгийн газраас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрлөх эрхийг эдлүүлэхэд дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх талаар холбогдох хууль тогтоомжид тусгасан. Хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой асуудлыг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна. Үүнд:

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль
2. Хөдөлмөрийн тухай хууль
3. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль
4. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль
5. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль
6. Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль
7. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай Олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 155 дугаар конвенц
8. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 155 дугаар конвенцын 164 дүгээр зөвлөмж
9. Тахир дутуу хүмүүсийн мэргэжлийн нөхөн сэргээлт, хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 159 дүгээр конвенц
10. Тахир дутуу хүмүүсийн мэргэжлийн нөхөн сэргээлт, хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 159 дүгээр конвенцын 168 дугаар зөвлөмж

Дэлхийн тогтвортой хөгжлийн зорилго 8 буюу “Тогтвортой, хүртээмжтэй эдийн засгийн өсөлт, бүрэн, бүтээмжтэй ажил эрхлэлт, зохистой хөдөлмөрийг хөхүүлэн дэмжих”-д 2030 он гэхэд эрэгтэй, эмэгтэй бүх хүн, түүний дотор залуу болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг бүрэн, бүтээмжтэй ажил, зохистой хөдөлмөр эрхлүүлж, адил үнэ цэнэтэй ажилд адилхан цалин хөлс олгох зорилтыг дэвшүүлсэн. Энэхүү зорилтын хэрэгжилтэд хяналт тавьж байгаа субъект байхгүйгээс цаасан дээр буусан тунхаглал болж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хөдөлмөр эрхлэхэд тулгамдаж буй асуудалд

- Дэд бүтцийн хүртээмжгүй байдал
- Ажил олгогчдын хандлага сөрөг
- Ажлын байрны хүртээмж бага
- Ажлын байрны шалгуур өндөр байдаг тул хөдөлмөр эрхлэхэд хүндрэл учирч байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хуулийн 5 дугаар бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар зохицуулсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ажилд орох, албан тушаал ахих, цалин хөлс, нөхөн олговор авах, хөдөлмөр эрхлэх, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга хэмжээнд бусадтай адил тэгш хамрагдах эрхтэй. Энэхүү хуулийн нэг онцлог бөгөөд хөдөлмөр эрхэлж байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг дэмжсэн зохицуулалт бол хуулийн 17.5 дахь хэсэгт заасан цалин хөлс олгож байгаа шалтгаанаар хөдөлмөр эрхэлж байгаа хүний нийгмийн халамжийн болон нийгмийн

даатгалын аливаа тэтгэвэр, тэтгэмжийг зогсоохыг хориглосон зохицуулалт юм. Энэ хууль батлагдахаас өмнө ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, мөн байнгын асаргаа шаардлагатай хүүхдээ асардаг хүн хөдөлмөр эрхэлж байгаа бол нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж авдаггүй байсан. Энэ зохицуулалт бий болсноор хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн болон түүний гэр бүлийн санхүүд тодорхой хэмжээний дэмжлэг болж чадсан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн хөдөлмөр эрхлэхэд төрөөс дараах дэмжлэгийг үзүүлж байна. Үүнд:

1. хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ажиллуулж байгаа иргэн, хуулийн этгээдийг хууль тогтоомжийн дагуу татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөд хамруулах, тохирох хэрэглэгдэхүүн бүхий ажлын байр бий болгохыг урамшуулах;
2. хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх, төсвийн хөрөнгөөр хийх худалдан авалтад тэргүүн ээлжинд хамруулах;
3. хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн мэргэжлээрээ ажиллахад шаардагдах ажлын багаж, тоног төхөөрөмж, материал болон бусад шаардлагатай хэрэгслийг худалдан авахад нь хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас нэг удаа санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх;
4. хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн дунд мэргэжлийн ур чадварын тэмцээн зохион байгуулахыг дэмжих;
5. мэргэжлийн ур чадварын олон улсын тэмцээнд амжилттай оролцсон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд урамшуулал олгох;
6. хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд мэргэжлийн чиг баримжаа, ур чадвар олгох чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа сургалтын байгууллагад төрөөс дэмжлэг үзүүлэх гэсэн хэлбэрүүдээр дэмжлэг үзүүлж байна.

2010 онд батлагдсан Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хуульд аж ахуйн нэгж, байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ажлаас халахыг хориглосон байсан. Энэ зохицуулалт шинэ хуулинд орж ирээгүй. Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрх зүйн байдлыг дордуулсан байна.

Хөдөлмөрийн тухай хууль нь 1999 онд батлагдсан. Хөдөлмөрийн гэрээгээр хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүсийн хөдөлмөрийн харилцааг зохицуулж буй гол хууль юм. Энэхүү хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний ажлын цагийг долоо хоногийн 36 цаг хүртэл байхаар заасан бөгөөд ээлжийн амралтын хугацаа ажлын 20 өдөр байна.

Хөдөлмөрийн хуулийн 111 дүгээр зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу одой хүний хөдөлмөрийн харилцааг зохицуулсан. Үүнд 25 болон түүнээс дээш ажилтантай аж ахуйн нэгж, байгууллага нь ажил, албан тушаалынхаа 4, түүнээс дээш хувийн орон тоонд хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу одой хүнийг ажиллуулна. Хэрэв ажиллуулаагүй бол ажиллуулбал зохих орон тоо тутамд сар бүр төлбөр төлнө. Энэхүү төлбөрийг хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих санд төвлөрүүлж уг хөрөнгийг хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу одой хүний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга

хэмжээнд зарцуулдаг. Хэрэв аж ахуйн нэгж, байгууллага тогтоосон төлбөрийг 24 сар тасралтгүй төлсөн тохиолдолд дараагийн 12 сард ногдох төлбөрийг чөлөөлөхөөр заасан.

Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 111 дүгээр зүйлд заасны дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй болон одой хүний хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний тухай тайлан, мэдээг аймаг, дүүргийн хөдөлмөр эрхлэлтийн асуудал хариуцсан байгууллагад улирал тутам гаргана гэж заасан. 2017 оны байдлаар улсын хэмжээнд 25 ба түүнээс дээш ажилтантай 6479 аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас тэдгээрийн 43 хувь нь Хөдөлмөрийн хуулийн 111 дүгээр зүйлийг хэрэгжүүлж байна.

Шигтгээ: ХБХ-ийг ажилд авч ажиллуулах квотын тогтолцоо үйлчилдэг. Үүнийг хэрэгжүүлэгч нь аймаг, дүүргийн Хөдөлмөрийн хэлтэс боловч хууль хэрэгжүүлээгүй аж ахуйн нэгжид хариуцлага тооцох үүрэг нь Мэргэжлийн хяналтын газар байдаг. Энэ нь хууль зөрчигчдөд хариуцлага тооцохгүй байгаа нэг шалтгаан болж байна.

Үндэсний статистикийн хорооны 2017 оны мэдээгээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хөдөлмөрийн насны **19974** хүн хөдөлмөр эрхэлж байна. Харин хөдөлмөр эрхэлж буй тэтгэврийн насны хүн **3018** байгаа юм. Хөдөлмөр эрхэлдэггүй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн **73285** байна. Хөдөлмөр эрхэлж буй иргэдийг хөдөлмөр эрхлэлтийн статусаар авч үзвэл:

- Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч-41.7 хувь
- Цалин хөлстэй ажиллагч-35.7 хувь
- Өрхийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд цалин хөлсгүй оролцогч-20.1 хувь
- ажил олгогч-1.6 хувь
- Нөхөрлөл, хоршооны гишүүн-0.3 хувь байна.

2017 оны 10 дугаар сарын байдлаар Нийслэлийн Мэргэжлийн хяналтын газраас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдалд шалгалт хийжээ. Шалгалтанд 636 аж ахуйн нэгж, байгууллага хамрагдсан байна. Эдгээрээс 192 нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг зохих орон тоонд ажиллуулаагүй, ажлын байрны төлбөрийг төлөөгүй байна. Улсын байцаагчийн 116 акт үйлдэж 348 сая төгрөгийн нөхөн төлбөр тавьснаас 97 байгууллагад 277 сая төгрөгийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн санд төвлөрүүлсэн байна. Мөн 125 аж ахуйн нэгж, байгууллагад 25.4 сая төгрөгийн захиргааны хариуцлага ногдуулсан байна.

Оросын Холбооны улс

Хөдөлмөрийн тухай хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эхийн хөдөлмөр эрхлэлтийн баталгааг тогтоосон байна. Тодруулбал, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эх хүсвэл ажлын хагас цагаар ажиллана (93-р зүйл), шөнийн цагаар (96-р зүйл), эсхүл илүү цагаар, амралтын болон баярын өдрөөр ажиллахгүй байх, албан томилолтоор явуулахгүй байх (259-р зүйл), цалинтай болон цалингүй нэмэлт амралтын өдөр (262, 263-р зүйл) олгох, хөдөлмөрийн гэрээг цуцлах, ажлаас халахыг хориглосон (261) байна.

Тэтгэврийн тухай хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдээ 8 нас хүртэл өсгөсөн эхийн тэтгэврийг 50 наснаас тогтоох (15 жил ажилласан тохиолдолд) ба хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд асарсан хугацааг ажилласан жилд тооцно (11, 92(б)-р зүйл).¹⁹⁴

БНХАУ-д ажил хөдөлмөр эрхлэх эрхийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамгаалах хуулиар баталгаажуулдаг. Энэ хуульд¹⁹⁵: “Ажил эрхлэлт, сүй тавих, нийгмийн байдлыг тогтоох, дэмжих, техникийн эсвэл мэргэжлийн цолыг тодорхойлох, хөдөлмөрийн хөлсийг тогтоох, тэтгэмж ба нийгмийн даатгал эсвэл аливаа бусад талаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан үзэх ёсгүй” гэжээ.

Энэ ч үүднээс Засгийн газраас бүх улсын болон хувийн салбарын ажил олгогч нарт ажлын байрны 1,5%-аас багагүй орон тоог хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст гаргах ёстой гэсэн квотын системийг шаардах болжээ. Үүнийг орон нутгийн, мужийн захиргааны тусгай захирамж, журмын дагуу үндэслэсэн байдаг. Ингэснээр энэ квотын шаардлагыг биелүүлээгүй газрууд «Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн хамгааллын сан-д төлбөр төлөх ёстой ба, үүгээрээ тэдгээр иргэдийн тусгай мэргэжлийн сургалт зэрэгт хандив тусламж үзүүлж байгаа хэрэг болдог байна. Энэ талын хяналт мониторингийн ажлыг татварын албад ба хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах байгууллагууд хийдэг.

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль 2011 онд батлагдсан. Энэ хуулиар иргэнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, эрүүл мэндийн байдал, хөрөнгө чинээ, боловсрол, нийгмийн гарал, байдал, шашин шүтлэг, үзэл бодлоор нь үл ялгаварлаж, хөдөлмөр эрхлэлтийн нийтлэг үйлчилгээ адил тэгш, нээлттэй, ил тод байхаар заасан. Мөн ажил олоход хүндрэлтэй иргэдийн хөдөлмөрлөх тэгш эрх, адил боломжийг хангахаар заасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор төрөөс дараах арга хэмжээ хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

- ажил олоход хүндрэлтэй иргэд хөдөлмөр эрхлэлтийн сургалтад хамрагдах хугацаанд нь хоол, унааны зардлын хөнгөлөлт үзүүлж, уг зардлыг Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас санхүүжүүлэх;
- хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, 6 сараас дээш хугацаагаар ажилгүй байгаа иргэнийг ажилд авч, 12 сараас доошгүй хугацаагаар ажлын байраар хангасан ажил олгогчид хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 12 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний урамшууллыг нэг удаа олгох;

¹⁹⁴УИХТГ-ын Судалгаа, мэдээлэл, лавлагааны алба-Хүүхдийн эрх хамгааллын эрх зүйн орчин, тогтолцоо ба хэрэгжүүлэх механизмын талаарх гадаадын зарим орны туршлага, УБ, 2018 он

¹⁹⁵Law on the Protection of Persons with Disabilities -http://www.cdpc.org.cn/english/lawsdoc/content/2008-04/10/content_25056081.htm

- хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад бүртгэлтэй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажлын байраар хангаж, нийгмийн асуудлыг нь шийдвэрлэх талаар тодорхой санаачилга гаргаж, үр дүнд хүрсэн ажил олгогчийг тусгай болзлын дагуу Хөдөлмөр эрхлэлтийн үндэсний зөвлөл шалгаруулж, урамшуулна.

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйл ажиллагаа нь хөдөлмөр эрхлэлтийн нийтлэг үйлчилгээ, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйл ажиллагаа гэсэн 2 төрөлд хуваагддаг. Мөн энэ хуулиар хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн асуудлыг зохицуулдаг.

Шигтгээ: 15 ба түүнээс дээш насны ХБХ-ийн 19.9% нь хөдөлмөр эрхэлж байна. Хөдөлмөр эрхэлдэг иргэдийн 41.7% нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, 35.7% нь цалинтай ажиллагч, 20.1% нь өрхийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд цалин хөлсгүй оролцогч байна. Дөнгөж 7032 хүн цалинтай ажиллагч байна.

ОХУ-ын “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай”¹⁹⁶ хуулийн 20-24 дүгээр зүйлүүдэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн баталгааг хангах дараах арга хэмжээг хуульчилсан. Үүнд:

- 100-аас дээш ажилтантай байгууллагад ажилтны дундаж тоонд хувь тэнцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг авч ажиллуулах квот тогтоох (2 хувиас доошгүй, 4 хувиас дээшгүй);
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд мэргэжлээрээ хөдөлмөрлөх боломжтой ажлын байрны нөөцийг бий болгох;
- Аж ахуйн нэгж, байгууллагууд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувийн онцлогт тохируулан зохион байгуулсан, нэмэлт тоног төхөөрөмж суурилуулсан тусгай ажлын байр бий болгох явдлыг дэмжих;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувийн нөхөн сэргээх хөтөлбөрийнх нь дагуу тэдний хөдөлмөрлөх нөхцөлийг бий болгох;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулах, эрхлэх нөхцөлийг бий болгох;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг шинэ мэргэжил эзэмших сургалтыг зохион байгуулах;
- Ажил олгогчид хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажлын байртай холбоотой мэдээллийг зохих журмын дагуу өгөх зэрэг болно.

ХБНГУ-ын “Нийгэм, хөдөлмөр эрхлэлт, мэргэжлийн хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах тухай” хуулиар хөдөлмөр эрхэлдэг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ашгийг хамгаалсан байна.

Тус хуулийн §§5-12 SchwbG (Beschäftigungspflicht)¹⁹⁷ зүйлийн дагуу 16-аас доошгүй тооны ажилтантай нийтийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд нийт ажлын байрны 6 хувьтай тэнцэх ажлын байранд хүнд хэлбэрийн

¹⁹⁶ФЗ “О социальной защите инвалидов в российской федерации.” www.docs.cntd.ru

¹⁹⁷Schwerbehindertengesetz (SchwbG).<http://behinderung.org/gesetze/schwbg.htm>

хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажиллуулах үүрэгтэй болно. Хэрэв ажил олгогч хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд хийх боломжтой ажлыг нь хийх боломж олгоогүй бол тэрээр тусгай сан болох Integrationsamt жилд 1200 евро төлөх ёстой.

Ажил олгогч нь 6 сараас дээш хугацаагаар ажилласан хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажлаас халахдаа (§§ 15-22 SchwbG) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нутгийн холбоо эсвэл Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ажил олгогчдын зөвлөлдөх албаны зөвшөөрлийг заавал авсан байна. Хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн нь ийм иргэдэд зориулсан тусгай газруудад ажил хөдөлмөр эрхлэх эрхтэйгээс гадна тусгай нөхөн сэргээх төвүүдэд (Berufförderungswerke) энгийн өөрт тохирсон мэргэжил эзэмших эрхтэй.

Түүнчлэн 50 хувиас доош түвшний хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн зохих газруудад хандан хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй нэгэн адил эрх эдлэн дээрх хуулийн заалтын дагуу хөдөлмөрлөх эрхээ хамгаалуулах боломжтой ажээ.

Мөн хувийн бизнесээ эрхэлж эхлэх (selbständiger Unternehmer) сонирхолтой хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн хөдөлмөрийн бирж ба интеграцийн товчоогоор дамжуулан санхүүгийн дэмжлэг хүртэх эрхтэй.

БНСУ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэх асуудлыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, мэргэжлийн чадварыг сэргээх тухай (Employment promotion and vocational rehabilitation)¹⁹⁸ хуулиар зохицуулдаг.

Хөдөлмөрийн яам ажилд зуучлах үйлчилгээг өргөжүүлэх, илүү хүртээмжтэй болгох үүднээс компьютерийн сүлжээ ажиллуулж байна. Ингэснээр хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний мэргэжлийн чадварыг сэргээх чиглэлээр ажилладаг байгууллагууд болон ажилд зуучлах байгууллагууд нь хоорондоо ажлын байрны талаарх, бусад төрлийн мэдээлэл солилцох боломжтой болжээ.

Бусад хүний нэгэн адил хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ч өөрийн гэсэн тогтмол орлогогүйгээр, өөрөөр хэлбэл, ажиллаж хөдөлмөрлөхгүйгээр сайхан амьдрах боломжгүй юм. Иймд Хөдөлмөрийн яамнаас тэднийг тогтмол ажилтай байлгахад илүү анхаарлаа хандуулдаг. Энэ хүрээнд яамнаас зарим чухал арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, 300-аас дээш ажилтантай компаний ажилчдын 2% нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн байх талаар шийдвэр гаргажээ.¹⁹⁹ Компани үүнийг биелүүлэхгүй бол торгууль төлөх юм. Харин хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажлаар хангасан компанид татварын хөнгөлөлт болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний цалин мөнгөнд тусламж үзүүлнэ.

¹⁹⁸Employment promotion and vocational rehabilitation of disabled persons.

http://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=17995&type=sogan&key=6

¹⁹⁹<http://mojseul.ru/obshhestvo/lyudi-s-ogranichenymi-vozmozhnostyami.html>

Сөүл хотын засаг захиргаанаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор жил бүр шинээр бий болж буй төрийн албаны орон тооны 10%-д нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг авч ажиллуулахаар болсон байна.²⁰⁰ Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг тогтмол ажилтай болгож, тэдний тогтвортой амьжиргааг хангахад чухал хувь нэмэр оруулах юм.

Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль нь 2008 онд батлагдсан. Хуулийн 16 дугаар зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн нөхцөлд тавигдах шаардлагыг зохицуулсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний ажлын байрны нөхцөл нь хөдөлмөрлөх чадварт нь тохирсон байх бөгөөд түүнийг орж, гарахад нь саад болохооргүй байдлаар тоноглогдсон байна.

Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн төрийн захиргааны хяналтыг Хөдөлмөрийн хяналтын улсын байцаагч хэрэгжүүлнэ. Улсын байцаагч нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажиллуулах ажлын байр нь стандартад нийцэж байгаа эсэхийг шалгах бүрэн эрхтэй.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль нь 2006 онд батлагдсан. Хуулийн 19 дүгээр зүйлд зааснаар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажилладаг аж ахуйн нэгжид нийт ажиллагчдад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эзэлж байгаа хувь хэмжээгээр тооцон албан татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээс үүсгэн байгуулсан төрийн бус байгууллагыг дэмжих зорилгоор аж ахуйн нэгж, иргэнээс хандивласан нэг сая хүртэлх хэмжээний төгрөгийг ийнхүү хандивласан болох нь тогтоогдсон тохиолдолд тухайн татварын жилд уг аж ахуйн нэгжийн албан татвар ногдох орлогоос хасч тооцно.

Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль нь 2005 онд батлагдсан. Тус хуулиар захиалагч тендерийн үнэлгээ хийхдээ ажиллах хүчний 50 ба түүнээс дээш хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн эзэлдэг, 25 ба түүнээс ажилтантай аж ахуйн нэгжид давуу эрх олгоно гэж хуулийн 10 дугаар зүйлд заасан.

ТАВ. ДЭД БҮТЭЦ, ХАРИЛЦАА ХОЛБООНЫ САЛБАР

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд бие даан ажиллаж амьдрахад дэд бүтэц хамгийн чухал нөлөөтэй. Гэвч манай улсын ихэнх барилга байгууламж (олон нийтийн барилга байгууламж хамрагдаад), нийтийн тээврийн тогтолцоо болон мэдээ, мэдээллийн хүргэх хүртээмж хангалтгүй байна. Нийтийн тээврийн хэрэгслийн хүртээмж дутмаг байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ажил хайх, эсвэл эрүүл мэндийн тусламж дэмжлэг саадгүй авахад хүндрэл учруулж буй томоохон шалтгаан нь болдог.

²⁰⁰<http://mojseoul.ru/obshhestvo/lyudi-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami.html>

Харааны болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд бага хэмжээний мэдээлэл тохирох форматаар байдаг тул тэдний мэдээ, мэдээлэл авах боломж хангалтгүй байна. Сонсголгүй хүмүүс дохионы хэлний орчуулга авахад үргэлж бэрхшээлтэй байдаг: 93 оронд хийсэн судалгаанаас харахад 31 оронд дохионы хэлний орчуулгын үйлчилгээ ерөөсөө байдаггүй, 30 оронд 20 ба түүнээс бага дохионы хэлний мэргэшсэн орчуулагчтай байдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан дэд бүтэц бий болгох, мэдээлэл авах эрхийг хангах хүрээнд дараах хууль тогтоомжууд үйлчилж байна. Тухайлбал:

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль
2. Барилгын тухай хууль
3. Хот байгуулалтын тухай хууль
4. Автотээврийн тухай хууль
5. Автозамын тухай хууль
6. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль
7. Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль
8. Харилцаа холбооны тухай хууль
9. Номын сангийн тухай хууль
10. Сонгуулийн тухай хууль
11. Түрээсийн орон сууцны хөтөлбөр
12. “Нийтийн тээвэр Замналын зогсоол. Ангилал. Техникийн шаардлага” MNS 5879- 2012
13. “Явган хүн, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан зам. Техникийн шаардлага” MNS 5682:2006
14. “Явган хүн, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан замыг төлөвлөх заавар” MNS 6056:2009
15. Иргэний барилгын төлөвлөлтөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний шаардлагыг тооцсон орон зай, орчин. Үндсэн шаардлага” MNS 6055:2009
16. “Нийтийн тээврийн хэрэгслийн зогсоолын төлөвлөлт” БД 32-101-17
17. Ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн нийтийн тээврийн хэрэгслээр үнэ төлбөргүй зорчих журам (ЗГ-ын 2017 оны 197 дугаар тогтоол)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 3 дугаар бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний ажиллаж амьдрах орчин нөхцөлийн талаар зохицуулсан. Хуулийн 6 дугаар зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний таатай, аюулгүй орчинд амьдрахад иргэн, хуулийн этгээд ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Нийтийн тээврээр зорчих, дэд бүтэц, орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламжид саадгүй хүрэх, нийтийн тээврийн хэрэгслээр чөлөөтэй зорчих нөхцөлийг бүрдүүлээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн мэдээлэл авах, бусадтай харилцахад шаардлагатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлээгүй нь ялгаварлан гадуурхалт гэж заасан.

Орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламж, зам талбай, нийтийн тээвэр, мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд

хүртээмжтэй байлгах, тэдний хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлох, шаардлагатай стандарт, удирдамжийн бичиг баримтыг боловсруулах зэрэг шаардлагатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх ажлыг төрийн байгууллага хэрэгжүүлэх бөгөөд холбогдох зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ. Төрөөс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн дэд бүтэц, орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламжид саадгүй хүрэх, тэдгээрийг чөлөөтэй ашиглах нөхцөлийг холбогдох хууль тогтоомжид заасны дагуу иргэн, хуулийн этгээдтэй хамтран зохион байгуулахаар хуульчилсан.

Энэ хуульд орсон онцлог зохицуулалтын нэг бол Орон сууц, нийгмийн дэд бүтцийн байгууламжийг ашиглалтад оруулах барилгын комиссын бүрэлдэхүүний дөрөвний нэгд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх ашгийг хамгаалах чиг үүрэг бүхий төрийн бус байгууллагын төлөөллийг оролцуулах болсон юм. Хэрэв энэхүү эрхийг хангаагүй барилга байгууламжийг улсын комисс хүлээж авахыг хориглосноор хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн зорчих эрхийг хангах баталгаа болсон.

Харин хуулийн 10 дугаар зүйлд заасан нийтийн тээврийн байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн нийтийн тээврийн хэрэгслээр чөлөөтэй зорчих нөхцөлийг бүрдүүлэх, тэдний хэрэгцээнд нийцсэн тээврийн хэрэгсэл, зогсоол, үйлчилгээний мөрдөх стандартыг батлуулахаар заасан. Гэвч бодит байдал дээр ямарч хэрэгжилт байхгүй байсаар байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нийтийн тээврийн хэрэгслээр зорчих, буух, суух гэх мэт наад захын хэрэгцээ хангасан нэг ч автобус Улаанбаатар хотод байхгүй байна. Хуульд хориглосон хэм хэмжээ, гүйцэтгэх үүргээ биелүүлээгүй бол ямар хариуцлага хүлээлгэх талаар зохицуулалт байхгүй байна. Тиймээс хариуцлагын арга хэмжээ, хариуцлага тооцох эрх бүхий албан тушаалтныг нарийвчлан зохицуулж өгөх шаардлагатай.

Мэдээллийн хүртээмжтэй байдлыг хангах хүрээнд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлд “Мэдээлэл, харилцаа холбооны үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэх хүрээнд мэдээллээр үйлчилдэг хуулийн этгээд нь өөрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний мэдээлэл авах эрхийг хангах, техник, технологийн хэрэгсэл, бусадтай харьцах боломж, нөхцөлийг бүрдүүлнэ гэж заасан. Энэхүү чиг үүргээ хэрэгжүүлэх чиглэлээр төрийн болон нийтийн үйлчилгээний байгууллага хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд дохионы хэлний хэлмэрчтэй, текст унших боломжтой байдлаар нэвтрүүлэх арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлэхээр заасан.

Сонсголын бэрхшээлтэй хүн цагдаа, эрүүл мэндийн байгууллага, онцгой байдлын албаны тусгай дугаарт текст мессеж, дохионы хэлний хэлмэрчийн зайн дүрс, ярианы тусламжтайгаар хандаж, үйлчилгээ авах боломжийг төрөөс бүрдүүлэхээр ажиллаж байгаагийн нэг нь тусгай дугаарт мессеж хүлээж авч эхэлсэн явдал юм.

Барилгын тухай хууль нь 2016 онд шинэчлэн батлагдсан. Энэ хуулиар барилгын үйл ажиллагаа эрхлэх, барилгын материал үйлдвэрлэх, барилгын ажил гүйцэтгэх, түүнд хяналт тавих, ашиглалтад оруулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулж байна. Энэ хуулиар барилга байгууламж нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг зорчих, хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг бүрэн хангасан байхаар төлөвлөгдөн баригдсан байх шаардлагыг тавих бөгөөд барилга байгууламжийн зураг төсөлд энэ талаар тусгаж барилгыг батлагдсан зураг төслийн дагуу барих ёстой. Энэ талаар нарийвчилсан норм, дүрэм, стандартыг батлан мөрдүүлнэ.

Баримт: Улаанбаатар хотын төвийн нэг дүүргийн зам дагуух хамгийн тохижилттой хэсгийн 26 байгууллага ХБХ-т хүрээмжтэй эсэхэд үнэлгээ хийхэд 50 хувь нь огт хүртээмжгүй, 27 хувь нь стандарт бус налуу замтай. 15 хувь нь налуу замтай ч дотроо олон шаттай. 8 хувь нь боломжийн налуу замтай боловч бие засах газаргүй байсан.

БНХАУ-Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хамгааллын хууль ба бусад холбогдох бодлогуудын шаардлагаар 2001 оны 6-р сард Барилгын яамнаас Хотын зам ба барилга байгууламжийн хэрэглээний тухай загварын дүрмийг (JGJ 50-2001) 1988 оны бичиг баримтад үндэслэн шинэчлэн баталжээ. Эдгээр дүрмийг бүх хотын зам, барьж байгуулсан орчин, нийтийн хэрэглээтэй холбогдох хэрэгслүүд, байр, албан өрөө, бизнес, үйлчилгээ, соёл, боловсрол, спортын арга хэмжээ, ажлын газрууд, шинээр баригдах болон засварлагдаж буй бүх барилгуудад баримтлах бөгөөд энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн таатай орчинг бүрдүүлж буй хэрэг юм. Энэ нь албан ёсны шаардлага болсон учир бүрэн хэрэгждэг.

Хот байгуулалтын тухай хууль нь 2008 онд шинэчлэн батлагдсан. Хуулийн 20 дугаар зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан дэд бүтэц байгуулах талаар зохицуулсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн дэд бүтцийн байгууламжид саадгүй хүрэх нөхцөлийг хангах төлөвлөлтийг гүйцэтгэхдээ төрийн захиргааны төв байгууллагаас гаргасан норм ба дүрэм, журамд заасныг баримтлах бөгөөд энэхүү нөхцөлийг хангаагүй хот төлөвлөлт болон барилгажилтын шийдэл, зураг төсөл, инженерийн болон нийгмийн дэд бүтцийг барьж байгуулах аливаа төсөлд зөвшөөрөл олгохыг хориглоно.

Хэрэв хот байгуулалтын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хориглох журам зөрчсөн бол хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж, учруулсан хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулж хүнийг нэг мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг арван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. Хот байгуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаас баталсан норм, дүрэм, журам мөрдөөгүй хүнийг найман зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг найман мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгохоор Зөрчлийн тухай хуулийн 12.5-д заасан.

Автомээврийн тухай хууль нь 1999 онд батлагдсан. Энэ хуулиар аймаг, нийслэл Засаг дарга нь Нийтийн тээврийн хэрэгслээр зорчиж байгаа хараагүй хүнд зориулж буудлыг зарлах, сонсголын бэрхшээлтэй иргэнд зориулж буудал бүрд нэр, хаяг, чиглэлийг бичмэл болон зургийн хэлбэрээр байрлуулах, өөрчлөх шийдвэрийг гаргахаар заасан. Харин 20 ба түүнээс дээш нийтийн тээврийн хэрэгсэлтэй тээвэрлэгчийн тээврийн хэрэгслийн 10-аас доошгүй хувь нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг тээвэрлэхэд зориулагдсан байх бөгөөд заасан хэмжээний тээврийн хэрэгсэлгүй бол Засгийн газраас тогтоосон хэмжээ, журмын дагуу жил бүр төлбөр төлнө. Төлбөрийг хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих санд төвлөрүүлэн, уг хөрөнгийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулах нийгмийн хамгааллын арга хэмжээг санхүүжүүлэхэд зарцуулахаар зохицуулсан.

Нийтийн тээврийн үйлчлэх тухай хуулийн заалт 2007 онд гарсан ч өнөөдрийг хүртэл ганц ч нийтийн тээврийн хэрэгсэл эдгээр иргэдийн зорчих боломжийг хангаагүй байна. Нийтийн тээврийн хэрэгслийн хүртээмжгүй байгаагаас сурах, хөдөлмөрлөх зэрэг хүний үндсэн эрхүүд зөрчигдөж байна.

Автозамын тухай хууль нь 2017 онд шинэчлэн батлагдсан. Энэ хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн зорчиход зориулсан зам нь замын байгууламжийн нэг хэсэг гэж заасан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд зориулсан тээврийн хэрэгслийг авто зам, замын байгууламж ашигласны төлбөрөөс чөлөөлөхөөр заасан.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль нь 2015 онд шинэчлэн батлагдсан. Замаар явган яваа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тэргэнцэртэй, түүнчлэн тэрэг түрж яваа хүнийг явган зорчигчид оруулан заасан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй ч замын хөдөлгөөнд оролцож байгаа явган хүн, тэргэнцэртэй хүн болон авто тээврийн хэрэгсэл жолоодож байгаа бүх хүн энэ хуулийн дагуу замын хөдөлгөөнд оролцох ёстой.

Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль нь 2005 онд батлагдсан. Олон нийтийн радио, телевиз нь хөтөлбөртөө үндэстний цөөнх, эмэгтэйчүүд, хүүхдүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг нийгмийн бүлэг, давхаргын болон олон нийтийн эрэлт хэрэгцээг тэнцвэртэй хангах бодлогыг баримталж ажиллах ёстой. Олон нийтийн радио, телевизийн хөтөлбөрийн талаар зөвлөх үүрэг бүхий орон тооны бус зөвлөлийг олон нийтийн радио, телевизийн Үндэсний зөвлөл байгуулж болох бөгөөд уг зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд сэтгүүл зүй, улс төр, эрх зүй, хэрэглэгчдийн эрх ашиг, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, эрүүл мэнд, урлаг, шашин, байгаль орчин, спорт зэрэг чиглэлээр мэргэшсэн хүмүүсийг оруулна гэж хуулийн 8.5 дугаар зүйлд заасан.

Монголын Үндэсний Олон Нийтийн ТВ"-ийн “Цагийн хүрд” мэдээг эс тооцвол сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүс мэдээлэл хүлээн авах боломж хаалттай хэвээр байна. Хараагүй болон хэвлэмэл материал ашиглах бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд ч мэдээлэл авах боломж хязгаарлагдмал. Хараагүйчүүдийн Үндэсний Холбооны дэргэдэх ярьдаг номын цехийг эс тооцвол мэдээллийн орчинг ХБХ-т хүртээмжтэй болгох тухай ойлголт Монгол Улсад эхлээгүй байна.

НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн хорооноос өгсөн зөвлөмж: Бүх хүүхдүүд, ялангуяа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд, өөр хэлтэй үндэсний цөөнхийн хүүхдүүдийн хэрэгцээг анхаарсан хүүхдийн нийгэм, оюун санаа, ёс суртахуун, биеийн болон сэтгэцийн эрүүл мэндийг дэмжсэн контентийг хүүхдэд зориулсан телевизийн нэвтрүүлэг, ном зэрэг олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн олон хэлбэрийг ашиглан хүргэх замаар хүүхдэд тохиромжтой хэрэгтэй мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр тодорхой арга хэмжээ авахыг мөн зөвлөж байна.

БНХАУ-Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамгаалах хуулиар²⁰¹ хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн мэдээлэл ба харилцаа холбоог хэрэглэх боломжийг баталгаажуулсан байдаг. Үндэстний хэмжээний стандарт дохионы хэлийг хэдийнээ боловсруулсан бөгөөд Хятадын Брайл Хэвлэлийн газар ба бусад хэвлэн нийтлүүлэгчид Брайл үсэгтэй болон сонсдог ном, сэтгүүл хэвлүүлэх ажлыг хийж байна. Үүнд үндсэн хууль ба бусад хуулиудыг ийм хэлбэрээр хэвлүүлэх ажил ч орж байна.

Эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй бүс нутгуудад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн дунд тэдэнд зориулсан хэд хэдэн сониныг хэвлэн гаргаж түгээсэн. Тухайлбал, Бээжинд «Chinese Times» сониныг, Хятадын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс гэдэг сар тутмын сэтгүүл зэрэг болно. Хууль ёсоор²⁰² хараагүй иргэдэд зориулсан унших материалыг улсын шуудангаар үнэ төлбөргүй хүргэх ёстой байдаг байна.

Номын сангийн тухай хууль нь 2014 онд батлагдсан. Энэ хууль нь номын сангийн төрөл, зохион байгуулалт, чиг үүргийг тодорхойлж, уншигчийн эрхийг хангах, номын сангийн үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэсийг тогтоохтой холбогдсон харилцааг зохицуулна. Тус хуулийн 3 дугаар зүйлд “тусгай бүлгийн уншигч” гэж хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн болон номын санд биеэр ирж үйлчлүүлэх боломжгүй иргэнийг хэлнэ гэж заасан. Хэрэв тусгай бүлгийн уншигч нь номын санд биеэр ирж үйлчлүүлэх боломжгүй өндөр настай, өвчтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн гэрээр ном олгох үйлчилгээг авах боломжийг бүрдүүлж өгсөн байна.

Сонгуулийн тухай хууль нь 2015 онд батлагдсан. Сонгуулийн санал өгөх насны харааны бэрхшээлтэй сонгогч саналаа өгөхөд зориулсан саналын хуудсыг унших, саналаа тэмдэглэх тусгай зориулалтын брайль үсэг бүхий хавтас санал авах байр бүрд нэг байхаар хуулийн 87 дугаар зүйлд заасан. Санал авах байранд сонгогчдоос саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэх боломжийг хангасан, хэсэг дэх сонгогчдын тооноос хамааран хоёроос доошгүй тооны санал бэлтгэх бүхээг байх бөгөөд санал авах байр бүрд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан нэгээс доошгүй санал бэлтгэх бүхээгийг тусгайлан тоноглож бэлтгэсэн байна гэж тус тус заасан. Ээлжит сонгуулийн санал хураалтын дараах статистик мэдээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй, түүний

²⁰¹Article 37,38;Law on the Protection of Persons with Disabilitieshttp://www.cdpcf.org.cn/english/lawsdoc/content/2008-04/10/content_25056081.htm

²⁰²Мөн тэнд

дотор харааны болон бусад төрлийн бэрхшээлтэй хэдэн иргэн санал өгсөн талаар мэдээлэл гаргадаггүй. Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд сонгох, сонгогдох эрхээ эдэлж байгаад ямар ч хяналт байхгүй байна.

Түрээсийн орон сууцны хөтөлбөрийг 2015 онд Засгийн газрын тогтоолоор баталсан. Хөтөлбөрийг 2015-2021 онд хэрэгжүүлэх бөгөөд хөтөлбөрийн хүрээнд хотод 16.0, аймгуудын төвд 4000 айлын түрээсийн орон сууцны сан бүрдүүлэхээр зорилт тавин ажиллаж байна. Хөтөлбөрт зааснаар төрийн болон орон нутгийн өмчийн нэг айлын түрээсийн сууц нь барилгын норм, дүрмийн шаардлагыг хангасан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүртээмжтэй орчинг бүрдүүлсэн, инженерийн иж бүрэн хангамжтай, зочны, унтлагын, гал тогоо, ариун цэврийн өрөө бүхий 70м² хүртэлх талбайтай сууц байна. Хувийн хэвшлийн нэг айлын түрээсийн орон сууцны хувьд талбайн дээд хязгаарыг тогтоохгүй бөгөөд талбайн доод хэмжээ 30 м²-аас багагүй байхаар заасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан дэд бүтэц, хүртээмжийг сайжруулах хүрээнд дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэж байна.

Нийслэлд шинээр барих болон өргөтгөл шинэчлэлт хийх авто зам, замын байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах ажлын даалгаварт “Тахир дутуу иргэдэд зориулсан барилгын төлөвлөлтийн нормал ”БД”31-10104-ийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан зам, замын байгууламжийг тусгаж, шинээр болон шинэчлэгдэн баригдаж байгаа авто зам, замын байгууламжийг тэргэнцэртэй хүнд зориулсан рампан зам, хараагүй хүмүүст зориулсан явган хүний замын хөтөч хавтантай хийгдэж эхэлсэн.

“Барилгын тухай” хуулийн 9.1.3-д барилга байгууламж нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хэрэгцээг хангасан байх, 10.1.3-д барилгын зураг төсөл нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хэрэгцээг хангах арга хэмжээг тусгасан байхаар тус тус заасныг зураг төслийн экспертизээр дамжуулан хэрэгжүүлж байна.

“Амаржих газрын бүтэц, үйл ажиллагаа” MNS 6188:2010 стандартыг боловсруулж, Стандартчилал, хэмжил зүйн Үндэсний зөвлөлийн 2010 оны 46 тоот тогтоолоор баталж, улсын бүртгэлд бүртгэсэн өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байна. Уг стандартад хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдэд зориулж налуу зам, босгогүй өрөө, төрөхийн өмнөх өрөө, хонгил, ариун цэврийн өрөөний хана, цахилгаан шатанд зориулалтын бариул ханын дагуу байрлуулах гэх мэт дэд бүтцийг онцгойлон зааж өгсөн.

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар нийлүүлэгдсэн их багтаамжийн 400 автобусны 300-д нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн болон ахмад настанд зориулсан тусгай суудал гаргаж, суудлын бүрээсийг өөр өнгөөр ялган, суудлын хажууд тэмдэглэл байрлуулсан. Мөн хараагүй хүмүүст зориулж буудлыг зарлах төхөөрөмжийг суурилуулан ашиглаж байна. Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдэд зориулж буудал бүрт нэр, хаяг чиглэлийг бичмэл болон зургийн хэлбэрээр байрлуулах ажлыг хийж байна.

Барилга байгууламжийн норм, нормативын баримт бичгийн ерөнхий тогтолцоонд “Тахир дутуу иргэдэд зориулсан барилгын төлөвлөлтийн нормаль /БД 31-101-04/ барилгын дүрэм, “Иргэний барилгын төлөвлөлтөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний шаардлагыг тооцсон орон зай, орчин /MNS 6055:2009/ Монгол Улсын стандарт хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна.

ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

БҮГД НАЙРАМДАХ СОЛОНГОС УЛС

БНСУ-д Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй холбоотой харилцааг дараах хууль болон журмын дагуу зохицуулж байна.²⁰³ Үүнд:

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн зөрчигдсөн эрхийг нөхөн сэргээх, ялгаварлан гадуурхалтыг хориглох тухай хууль (Act on the prohibition of discrimination against persons with disabilities, remedy against infringement of their rights, etc. (Act no. 8341, apr. 10, 2007)
2. Өндөр настан болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг орон сууцны дутагдалтай иргэдэд тусламж үзүүлэх тухай хууль (Act on the support for housing disadvantaged persons including persons with disabilities and the aged (Act no. 11370, feb. 22, 2012)
3. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тусгай боловсролын тухай хууль (Act on special education for persons with disabilities, etc. (Act no. 8852, feb. 29, 2008))
4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тусгай боловсролын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журам Enforcement decree of the act on special education for persons with disabilities, etc. (Presidential decree no. 20790, may 26, 2008.)
5. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрүүл байх, эмнэлгийн туслалцаа авах эрхийг хангах тухай хууль (Act on guarantee of right to health and access to medical services for persons with disabilities)
6. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамжийн тухай хууль (Act on welfare of persons with disabilities act no. 8367, apr. 11, 2007.)
7. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамжийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журам (Enforcement rule of the act on welfare of persons with disabilities Presidential Decree No. 20323, Oct. 15, 2007)
8. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах туслалцаа үзүүлэх тухай хууль (Act on guarantee of rights and support for persons with developmental disabilities (Act no. 12618, may 20, 2014.)
9. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд туслах үйлчилгээний тухай хууль (Act on activity assistant services for persons with disabilities (Act no. 10426, jan. 4, 2011.)
10. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн аж ахуйн үйл ажиллагааны тухай хууль (Act on the facilitation of entrepreneurial activities of persons with disabilities (Act no. 7632, jul. 29, 2005.)

²⁰³https://elaw.klri.re.kr/kor_service/lawTotalSearch.do

- 11.Дээрх хуулийн Хэрэгжүүлэх журам (Enforcement decree of the act on the facilitation of entrepreneurial activities of persons with disabilities Presidential decree no. 19099, oct. 26, 2005.)
- 12.Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох тухай хууль (Act on the employment promotion and vocational rehabilitation of persons with disabilities Act no. 8491, may 25, 2007.)
- 13.Жирэмсэн болон өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд холбогдох хөнгөлөлт, давуу тал олгох тухай хууль (Act on guarantee of promotion of convenience of persons with disabilities, the aged, pregnant women, etc Act no. 5332, apr. 10, 1997.)
- 14.Өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд туслах хэрэгсэл, төхөөрөмжийн тухай хууль (Act on the support for assistive devices for persons with disabilities, older persons, etc. And promotion of use thereof act no. (13662, dec. 29, 2015)
- 15.Тус хуулийг хэрэгжүүлэх журам Enforcement decree of the act on the support for assistive devices for persons with disabilities, older persons, etc. And promotion of use thereof (Presidential decree no. 27665, dec. 5, 2016.)
- 16.Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн халамжийн тухай хууль (Act on welfare support for children with disabilities Act No. 11009, Aug. 4, 2011)

Солонгос улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсрол, төрөөс үзүүлэх тусламж дэмжлэг, хөнгөлөлт болон бусад асуудлыг ерөнхийд нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний халамжийн тухай хуулиар (Act on Welfare of persons with disabilities)²⁰⁴ зохицуулж байна.

Энэ хуулийн зорилт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд халамж үйлчилгээ үзүүлэх, тэдний нийгмийн оролцоог урамшуулан дэмжих замаар нийгэмд бусдын адил амьдрах нөхцөл бололцоогоор хангах, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний ая тухтай амьдрах нөхцөл болон түүний эрхийг хангах талаар төр, орон нутгийн засаг захиргааны үүрэг хариуцлагыг тодорхой болгох, зөвхөн мөнгө өгөх биш, эмнэлгийн үйчилгээ, нөхөн сэргээх эмчилгээ, боловсрол, ажил эрхлэх, амьдралын нөхцөлөө дээшлүүлэх зэрэг тэдний хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлж бие даан амьдрах бололцоо болон амьжиргааны тогтвортой байдлыг дэмжихэд оршино.

Хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн нийгмийн халамжийн үндсэн зарчмыг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн нийгмийн бүрэн оролцоо тэгш байдлыг хангах замаар нийгмийн нэгтгэлийг бий болгох явдал гэж тодорхойлсон байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь нэр төр, хувь хүний хувьд адил хүндлэгдэж харьцаж, улс төр нийгмийн бүхий л эрхийг эдэлж, хөгжлийн бэрхшээлтэй

²⁰⁴Act on Welfare of persons with disabilities. http://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.o?hseq=21516&type=sogan&key=10

иргэдтэй холбогдох бодлого боловсруулах асуудлаар тэргүүн зэргийн эрхтэй байна гэж заасан байна. Хуулийн 5-р зүйлд тус бодлого тодорхойлох, боловсруулахад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, тэдний эцэг эх асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн санал бодлыг заавал цуглуулахыг Засгийн газар орон нутгийн удирдлагад даалгасан байна. Мөн Засгийн газар, нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, тэдгээрийн харгалзан дэмжигч нарыг дэмжих, олон нийтэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ойлгож танихад чиглэсэн бодлого боловсруулах үүрэгтэйг заажээ.

Иргэд олон нийтийн зүгээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүндэтгэлтэй хандах, тэдний нийгмийн халамжийг сайжруулахад хамтран ажиллах тэднийг эрт илрүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлээс урьдчилан сэргийлэх талаар чармайх шаардлагатай гэж заажээ. 11-р зүйлд Эрүүл мэнд нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн яам нь холбогдох төрийн захиргааны байгууллагуудтай хамтран хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан бодлогын хөтөлбөрийн 5 жил тутамд гаргаж байх, тус хөтөлбөрт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамж, боловсрол соёл, эдийн засгийн үйл ажиллагаа, нийгмийн үйл ажиллагаанд оролцох оролцоо болон тус иргэдийн эрх, ашиг сонирхол, нийгмийн халамжийг дээшлүүлэхтэй холбогдсон асуудлуудыг тусгахаар зааж өгсөн байна.

Холбогдох төрийн захиргааны байгууллагууд нь жил тутам үйл ажиллагааны төлөвлөгөө гаргаж, төлөвлөгөө болон төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн талаар жил бүр яаманд тайлагнаж байх үүрэгтэй. Эрүүл мэнд нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн яам нь хөтөлбөр төлөвлөгөө түүний хэрэгжилтийн талаар жил бүр Парламентын холбогдох байнгын хороонд тайлагнах үүрэгтэй байна.

Ерөнхий сайдын харьяанд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаарх олон талт бодлого боловсруулах, түүний хэрэгжилтийг үнэлэх, хяналт тавих чиг үүрэгтэй Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бодлого зохицуулах хороо ажилладаг байна.

Хороо нь дараах асуудлыг хариуцан ажиллана.

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамжийн үндсэн чиглэлийг тодорхойлох
- Холбогдох байгууллагуудын үйл ажиллагааг сайжруулах, нийгмийн халамжид чиглэсэн төсвийн тусламж дэмжлэгтэй холбогдох асуудлууд
- Тусгай боловсролын бодлогыг зохицуулах асуудал
- Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихтэй холбогдох асуудал
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бодлого хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгө босгох
- Холбогдох яам аентлагийн хамтын ажиллагаатай холбогдох асуудал
- Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтоосон бусад асуудал

Орон нутгийн засаг захиргаанд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй асуудал төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, шалгах үйл ажиллагааг эрхлэх орон нутгийн хороо ажиллана. Түүний үйл ажиллагаа зохион байгуулалттай холбогдох асуудлыг Ерөнхийлөгчөөс баталсан журамд нийцүүлэн орон нутгийн захиргаанаас тогтооно.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаарх ойлголтыг олон нийтэд ойлгуулах, тэдэнд туслах хүсэл зоригийг бий болгох зорилгоор жил бүрийн 4 сарын 20-ны өдрийн Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн өдөр гэж нэрлэн, тус өдрөөс эхлэх 7 хоногийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 7 хоног гэж төрийн холбогдох байгууллагууд холбогдох олон нийтийн үйл ажиллагааг зохион байгуулна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн халамжийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлд Засгийн газар болон нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн өдөр тутмын амьдралд тохиромжтой орон сууцны болон холбогдох хэрэгслээр хангах талаар бодлого боловсруулж, түүнийг хөгжүүлэх үүрэгтэй гэж заасан байна. Тус хуулийн 16 дугаар зүйлд мөн засгийн газар нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эдийн засгийн бие даасан байдлыг дэмжих, эдийн засгийн дарамтыг багасгах үүднээс холбогдох татварын хөнгөлөлт, олон нийтийн үйлчилгээний газруудад хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг бодлогын арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Мөн 17 дугаар зүйлд дээрх байгууллагууд нь тус хуулийн зорилтыг хангах үүднээс хууль зүйн болон санхүүгийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Тус байгууллагууд нь Ерөнхийлөгчөөс баталсан тусгай нөхцөлийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн боловсрол, ажил эрхлэлт, бизнес эрхлэх, сургалтанд хамрагдах зэрэг үйл ажиллагааг дэмжих чиглэлээр зээлийн сан байгуулж болохоор заасан байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний сурах, бүх шатны боловсрол эзэмшихэд төрөөс үзүүлэх дэмжлэг, хөнгөлөлт

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсролын асуудлыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний тусгай боловсролын тухай хууль (Act on Special education for disabled person)²⁰⁵ болон холбогдох бусад хууль тогтоомжоор зохицуулдаг.

Хуулийн зорилт төр, орон нутгийн засаг захиргаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэрэгт нь тохирсон тусгай боловсролоор хангах, сурч боловсрох орчин бүрдүүлэх зэргээр тэдний нийгмийн оролцоог хангах, авьяас чадвар, чадавхийг хөгжүүлэн дэмжихэд оршино.

Төр, орон нутгийн засаг захиргаа дараах үүрэгтэй. Үүнд:

- Төр, орон нутгийн засаг захиргаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нас, боломж бололцоо, хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэрэгт нь тохирсон үр ашигтай боловсрол олгох ба түүний агуулга, арга хэлбэрийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн оролцоонд тохируулан сайжруулахад шаардлагатай арга хэмжээг авна.
- Төр, орон нутгийн засаг захиргаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсролын талаарх судалгаа шинжилгээний ажлыг урамшуулан дэмжинэ.

²⁰⁵Act on special education for the disabled persons.http://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=24893&type=sogan&key=2

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нөхцөл байдал, онцлогт тохирсон мэргэжил олгох сургалтын системийг боловсруулна.

Боловсролын байгууллагын үүрэг:

- Аль ч шатны сургуулийн удирдлага хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний суралцах хүсэл, хэрэгцээг хүндэтгэн үзэх ба зүй зохисгүй хандаж болохгүй. Тухайлбал, сургуульд суралцах хүсэлт гаргах, эсвэл элсэлтийн шалгалтыг амжилттай өгч элсэх хүсэлт гаргахад хөгжлийн бэрхшээлтэй гэх шалтгаанаар татгалзаж болохгүй.
- Бүх боловсролын байгууллага хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг сургуульд элсэн орох болон суралцахад хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэрэгт нь тохирсон тав тухтай, тусгай нөхцөлөөр хангах ба бусад шаардлагатай арга хэмжээг авна.

Хуулинд тодорхойлсноор тусгай боловсрол гэдэг нь тусгай боловсрол авах эрх бүхий хүмүүст зориулсан ба тэдний онцлогт тохирсон боловсролоор хангах “тусгай боловсролд хамаарах үйлчилгээ” (special education-related services) юм.

“Тусгай боловсролд хамаарах үйлчилгээ” гэж хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг сурч боловсроход чухал шаардлагатай, хүний оролцоотой дэмжлэг туслалцаа болон материаллаг тусламжийг хэлнэ. Үүнд:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, түүний гэр бүлд боловсролтой холбоотой болон бусад зөвлөгөө өгөх;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эмчилгээнд (физик) дэмжлэг туслалцаа үзүүлэх;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд боловсрол эзэмшихэд нь туслах тусгай бэлтгэгдсэн хүнээр хангах;
- Бүх шатны сургууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг сурч боловсроход тохиромжтой сургалтын орчин, тусгай хэрэгсэл, зориулалтын техник, төхөөрөмжөөр хангах;
- Бүх шатны сургууль хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг автобус унаагаар хангах, сургуулийн төлбөр зардлыг хариуцах, суралцахад тав тухтай орчин бүрдүүлэх гэх мэт суралцахад шаардлагатай нөхцөлөөр хангах;
- Сургуулийн дэргэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулсан дотуур байртай байх;
- Интернет болон бусад хэлбэрээр мэдээлэл авах боломжоор хангах зэрэг үйлчилгээнүүд багтана.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн:

- Ердийн сургуульд ердийн боловсрол эзэмших;
- Ердийн сургуульд тусгай боловсрол эзэмших;
- Тусгай сургуульд, эсвэл тусгай боловсролын төвд боловсрол эзэмших боломжтой.

Түүнээс гадна боловсрол олгох дараах 3 хэлбэр байдаг. Үүнд:

1. Integrated education: Хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэргээс үл хамааран нас чацуу хүмүүсийг нэгтгэн ердийн сургуулийн зарчмаар боловсрол олгоно. Сургуулийн удирдлага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг сурч боловсрох нөхцөлөөр хангах цогц төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлнэ. Үүнд тусгай сургалтын хөтөлбөр зохиох, хүний туслалцаагаар хангах, тусгай хэрэгсэл, зориулалтын техник төхөөрөмжөөр хангах, тусгай багш бэлтгэх зэрэг асуудлыг хамруулна. Түүнчлэн, тусгай анги нээж хуулинд заасан стандартын дагуу тоноглож тохижуулна.

2. Individualized education: Тухайн хүний нөхцөл байдал, онцлогт нь тохирсон зорилго, хөтөлбөр, арга барил, тусгай боловсролд хамаарах үйлчилгээ бүхий тусгай хөтөлбөрийг боловсролын бүх шатанд боловсруулж хэрэгжүүлнэ. Бүх шатны сургууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд боловсрол олгохын тулд тусгай баг зохион байгуулах ба үүнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний асран хамгаалагч, багш, тусгай боловсролын багш, ирээдүйн ажил мэргэжил буюу ажил хөдөлмөр эрхлэхэд бэлтгэх багш, “тусгай боловсролд хамаарах үйлчилгээ”-ний хүрээнд бэлтгэгдсэн хүн хамрагдана. Тусгай баг нь семестер тутамд шинэ хичээлийн хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлдэг. Суралцагч өөр сургууль руу шилжих, эсвэл анги дэвших, дээд шатны сургуульд ороход хичээлийн хөтөлбөрийг дамжуулж өгнө.

3. Itinerant education: “Тусгай боловсролд хамаарах үйлчилгээ”-ний хүрээнд бэлтгэгдсэн хүн, эсвэл тусгай боловсролын багш бүх шатны сургуульд, эрүүл мэндийн байгууллагад, гэрт нь очиж боловсролын үйлчилгээ үзүүлнэ.

Энэ тохиолдолд тусгай боловсролын төвүүд болон сургуулиудад тусгай багш, эсвэл “тусгай боловсролд хамаарах үйлчилгээ”-ний хүрээнд бэлтгэгдсэн хүнийг ажиллуулна. Хэрэв хөгжлийн бэрхшээлээс шалтгаалан тодорхой хугацаанд сургуульд явах боломжгүй бол энэхүү хэлбэрээр боловсрол эзэмших боломжтой. Мөн хөгжлийн бэрхшээлийн улмаас хөдлөх боломжгүй, эмнэлэг, асрамжийн газар болон гэртээ байдаг бол тусгай боловсролын багш, эсвэл тусгай бэлтгэгдсэн хүн очиж боловсролын үйлчилгээ үзүүлэх юм.

Ажил хөдөлмөр эрхлэх бэлтгэл сургалт (Education for future career and vocation). Холбогдох агентлагууд хамтран ажиллах замаар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг боловсрол эзэмшсэний дараа нийгэмд ажил хөдөлмөр эрхлэхэд бэлтгэлтэй болгох, биеэ даан амьдрахад сургах юм.

Ахлах-дунд сургууль болон дээд шатны сургуулиуд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ирээдүйд ажил хөдөлмөр эрхлэх бэлтгэл сургалтыг зохион байгуулдаг. Сургуулийн зүгээс стандартын дагуу сургалтын орчин бүрдүүлж, бусад шаардлагатай зүйлсээр хангах үүрэгтэй. Энэ сургалтын хүрээнд мэргэжил дээшлүүлэх, мэргэжлийн боловсрол олгох болон ажлаар хангана. Түүнээс гадна, өдөр тутмын амьдрал болон нийгэмд дасан зохицож бие даан амьдрах чадварыг эзэмшүүлэх юм.

Тусгай боловсролын байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажил хөдөлмөр эрхлэхэд бэлтгэх зорилготой мэргэших тэнхим байгуулж, 1 ба түүнээс дээш жилийн сургалт явуулна. Тусгай сургалтын төвүүд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг энэхүү сургалтаар хангахын тулд холбогдох агентлагуудтай хамтарч ажилладаг.

Тусгай боловсролын сургууль болон бусад бүх шатны сургууль нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсролд зориулж тусгай ангиудыг нээж ажиллуулна. Үүнд:

- **Цэцэрлэгийн анги.** Хэрэв тусгай боловсрол эзэмших суралцагчийн тоо 1-4 байвал 1 анги, 4-өөс их бол 2 болон түүнээс олон ангитай байна.
- **Бага анги болон бага дунд анги.** Суралцагчийн тоо 1-6 бол 1 анги, 6-аас их бол 2 болон түүнээс их анги байгуулна.
- **Ахлах дунд анги.** Суралцагчийн тоо 1-7 бол 1 анги, 7-оос их бол 2 болон түүнээс олон ангитай байна.

Цэцэрлэг, бага сургууль, бага дунд сургууль, ахлах дунд сургуулийн боловсрол нь заавал эзэмших боловсролд тооцогддог бөгөөд үүнийг 3-17 настай хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд ч эзэмших боломжтой. Аль ч шатны сургууль, түүний удирдлага хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний суралцах хүсэлтийг хүлээн авахаас, элсэлтийн шалгалтад оруулахаас, шалтгалтаа амжилттай өгсөн иргэнийг суралцуулахаас татгалзах зэргээр ялгаварлан гадуурхаж, түүний суралцах боломжийг хааж болохгүй.

Өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд туслах хэрэгсэл, төхөөрөмжийн тухай хуулийг 2015 онд баталсан.

Туслах хэрэгсэл, төхөөрөмж гэдэгт Эрүүл мэнд нийгмийн халамжийн сайдын тушаалаар батлагдсан өдөр тутмын хөдөлгөөн үйлдэл хийхэд туслах, сэтгэцийн болон биеийн үйл ажиллагааг хангах, сайжруулахад чиглэгдсэн бүх төрлийн багаж хэрэглэл тоног төхөөрөмж, машиныг хамруулахаар хуульд заасан. Төр болон орон нутгийн захиргаа нь өөрийн төсвийн хэмжээнд дараах чиглэлийн төслүүд хэрэгжүүлж болохоор заасан байна.

- Төнөг төхөөрөмж түрээслүүлэх, тараах хуваарилах зэрэг Кэйс менежментийн үйлчилгээ;
- Туслах хэрэгсэл төхөөрөмжийн талаарх мэдээллээр хангах;
- Туслах хэрэгсэл төхөөрөмжийг сайжруулах, судалгаа шинжилгээ хийх, чанарын хяналт шалгалт гүйцэтгэх зэрэгт туслах.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнээс туслах хэрэгсэл, төхөөрөмж олгох талаар хүсэлт гаргавал төр, орон нутгийн байгууллага нь өөрийн төсвийн хүрээнд шаардлагатай хэрэгсэл, төхөөрөмжөөр хангах, эсхүл туслах хэрэгсэл, төхөөрөмж хэрэгцээгүй ашиглах боломжгүй болсон бол гарсан зардлыг нөхөн төлнө. Төрөөс туслах хэрэгсэл төхөөрөмжийн чанарыг шалгах, түүнийг сайжруулах, аюулгүй байдлын баталгаа гаргах зэрэг үйл ажиллагааг явуулж болно.

Хуулиар туслах хэрэгсэл үйлдвэрлэгч компанид үйлдвэрлэж буй бүтээгдэхүүн нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн аюулгүй байдлыг нэн тэргүүнд хангах, бүтээгдэхүүнийг ашиглах, засвар үйлчилгээ баталгааны мэдээллээр заавал хангаж байх үүргийг хүлээлгэсэн. Мөн хуулиар Эрүүл мэнд нийгмийн халамжийн яам нь туслах хэрэгсэл, төхөөрөмжийн төвийг байгуулан, үйл ажиллагааг явуулахаар заасан. Тус төв нь туслах хэрэгсэл, төхөөрөмжийн судалгаа хийх, хөгжүүлэх төсөл хэрэгжүүлэх, мэдээлэл цуглуулах, мэдээллээр хангах, бүсийн туслах хэрэгсэл төхөөрөмжийн төвүүдийн үйл ажиллагаа удирдлагын үйл ажиллагаанд туслах, хэрэглэгч болон бодит хэрэглээний байдалд дүн шинжилгээ хийх, олон улсын хамтын ажиллагааны чиглэлээрх төслийг гүйцэтгэнэ.

Эрүүл мэнд нийгмийн халамжийн яамнаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн туслах хэрэгсэл, төхөөрөмж үйлдвэрлэх, засвар үйлчилгээ явуулах, зөвлөх, сургалт явуулах, мэдээллээр хангах чиглэлийн зөвшөөрлийг олгоно.

Төрөөс туслах хэрэгсэл төхөөрөмж үйлдвэрлэгчдийг бодлогын хүрээнд холбогдох шагнал, үйлдвэрлэлийн урамшуулал олгох, техник технологийн туслалцаа үзүүлэх зэрэг арга хэмжээг авч болно гэж заасан.

Хөдөлмөр эрхлэлт

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэх асуудлыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, мэргэжлийн чадварыг сэргээх тухай (Employment promotion and vocational rehabilitation)²⁰⁶ хуулиар зохицуулдаг.

Төр, орон нутгийн засаг захиргаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсрол эзэмших, хөдөлмөр эрхлэх, энэ талаар олон нийтэд сурталчлан таниулах болон түүнтэй холбоотой үйл ажиллагааг байнга дэмжиж ажилладаг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор бизнес эрхлэгчид болон олон нийтэд илүү сайн ойлголт өгөх талаар түлхүү анхаардаг байна. Ялангуяа, хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн болон хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэй хүнийг илүү анхаарч үздэг.

Төр, орон нутгийн захиргаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор бизнес эрхлэгчид, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн болон тэдний хөдөлмөр эрхлэлтэд санаа тавьж буй байгууллага, хүний үйл ажиллагааг урамшуулан дэмждэг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаанд зарцуулагдах зардлын зарим хэсгийг төрөөс санхүүжүүлдэг.

²⁰⁶Employment promotion and vocational rehabilitation of disabled persons. http://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=17995&type=sogan&key=6

Төр, орон нутгийн засаг захиргааны үүрэг:

- Төр, орон нутгийн засаг захиргаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажилд зуучилж хөдөлмөр эрхлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- Төр, орон нутгийн засаг захиргаа нь мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, мэргэжлийн чадварыг хөгжүүлэх, ажил мэргэжилд дасан зохицох сургалт зохион байгуулах, ажилд сургаж авах зэргээр хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг авьяас чадвар, чадавхид тохирсон ажилтай болгоход шаардлагатай арга хэмжээг авна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд тохиромжтой мэргэжлийн төрөл болон бусад хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой судалгаа шинжилгээний ажлыг урамшуулан дэмжинэ.

Бизнес эрхлэгчдийн үүрэг:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хамтарч ажиллах бөгөөд тэдний авьяас чадвар, чадавхид тохирсон ажлаар хангах болон ажил эрхлэх талаар зохих бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажил хөдөлмөр эрхлэхэд ялгаварлан гадуурхаж болохгүй.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг мэдлэг, мэргэжлээ дээшлүүлэх боломжоор хангах, ажлын байрандаа тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх, өргөжүүлэхэд анхаарч ажиллах үүрэгтэй. Үүнд хөдөлмөрийн яамнаас бизнес эрхлэгчид дэмжлэг туслалцаа үзүүлдэг.
- Хөдөлмөрийн яам нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийн талаарх үндсэн төлөвлөгөөг боловсруулах бөгөөд үүнд дараах асуудлыг тусгана:
 - хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, мэргэжлийн чадварыг сэргээх;
 - хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн талаар;
 - хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бусад үйл ажиллагааг оруулна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихийн тулд төр, орон нутгийн засаг захиргаа болон холбогдох яамдууд дараах дэмжлэг туслалцаа, хөнгөлөлтүүдийг үзүүлдэг.

Мэргэжлийн чиг баримжаа олгох (Vocational Guidance)

Хөдөлмөрийн яам болон Эрүүл мэнд, нийгэм хамгааллын яамнаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний онцлог, хэрэгцээ, чадавхид тохирсон ажлаар хангахын тулд мэргэжлийн талаар зөвлөгөө өгөх, мөн тэдний мэргэжлийн чадварыг тодорхойлох, ажлын байранд дасан зохицох чадварыг (workplace skill) үнэлэх, хөдөлмөр эрхлэлтийн талаарх мэдээллээр хангах зэргээр мэргэжлийн чиг баримжаа олгодог. Шаардлагатай тохиолдолд энэхүү үйлчилгээг үзүүлдэг мэргэжлийн байгууллагад хандах бөгөөд холбогдох зардлыг яамнаас гаргана. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн эрхлэхэд тохиромжтой ажлын байр

болон ажлын төрлийг хөгжүүлэхэд анхаарч ажилладаг. Түүнчлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд мэргэжлийн чиг баримжаа олгох үйл ажиллагаа эрхлэх гэж буй, эрхлэж буй байгууллага болон хүнд зээл, мөнгөн тусламж олгох замаар дэмжлэг үзүүлнэ.

Мэргэжлийн сургалтаар хангах (Vocational Adjustment Training)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих асуудлаар Хөдөлмөрийн яам нь Эрүүл мэнд, нийгэм хамгааллын яамтай хамтран ажилладаг ба хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хүсэл эрмэлзэл, авьяас чадвар, чадавхид тохирсон мэргэжлийн сургалтаар хангах хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг.

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйл ажиллагаа явуулж буй этгээдэд түүний энэхүү үйл ажиллагаанд зориулж зээл, мөнгөн тэтгэмж олгох зэргээр урамшуулан дэмждэг байна. Түүнчлэн, хөтөлбөр болон сургалтанд хамрагдаж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд мөн зээл, сургалтын тэтгэмж олгох замаар дэмжлэг тусалцаа үзүүлдэг.

Ажлын байранд дасан зохицох чадварыг хөгжүүлэх(Workplace Skill Development Training)

Хөдөлмөрийн яам хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хүсэл эрмэлзэл, авьяас чадвар, чадавхид тохирсон ажлын байранд дасан зохицох чадварыг хөгжүүлэх хөтөлбөр гаргана. Энэ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж буй байгууллага, хүнд мөн үүнд хамрагдан суралцаж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зээл, мөнгөн тэтгэмж, сургалтын тэтгэмж олгох зэргээр дэмжлэг үзүүлнэ.

Ажил үүргээ биелүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх (Supportive Employment)

Хөдөлмөрийн яам болон Эрүүл мэнд, нийгэм хамгааллын яамнаас хөгжлийн бэрхшээл нь илүү хүнд бөгөөд үүний улмаас ажил үүргээ биелүүлэхэд бэрхшээл үүсч буй хүмүүст зориулан тусгай хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг. Өөрөөр хэлбэл, ажил үүргээ хүндрэлгүй, амар хялбар гүйцэтгэхэд шаардлагатай тусламжаар хангах юм.

Protective employment

Төр, орон нутгийн захиргаа нь ердийн ажлын орчинд ажиллах боломжгүй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг тусгай ажлын орчноор хангах хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

Ажилд зуучлах үйлчилгээ (Job Placement Services, etc.)

Хөдөлмөрийн яам нь ажил эрхлэлтийн талаарх мэдээлэл болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хүсэл эрмэлзэл, авьяас чадвар, чадавхийг харгалзан тохиромжтой ажлаар хангах бодлого баримталдаг. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй

иргэнийг өөрөө бие даан ажил хөдөлмөр эрхлэхэд тусалж дэмжих бөгөөд шаардлагатай арга хэмжээнүүдийг авдаг. Шаардлагатай үед энэ төрлийн арга хэмжээг зохион байгуулдаг мэргэжлийн байгууллагуудад хандах ба зардлыг яам хариуцна. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажилд зуучлах үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллага, хүнд зээл болон мөнгөн тусламж олгох зэргээр урамшуулан дэмждэг.

Хөдөлмөрийн яам ажилд зуучлах үйлчилгээг өргөжүүлэх, илүү хүртээмжтэй болгох үүднээс компьютерийн сүлжээ ажиллуулж байна. Ингэснээр хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний мэргэжлийн чадварыг сэргээх чиглэлээр ажилладаг байгууллагууд болон ажилд зуучлах байгууллагууд нь хоорондоо ажлын байрны талаарх, бусад төрлийн мэдээлэл солилцох боломжтой болжээ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг хувиараа хөдөлмөр эрхлэхэд дэмжиж туслах (Support for Self-Employed Disabled Persons)

Хөдөлмөрийн яам нь бизнес эрхлэхээр төлөвлөж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг дэмжиж зээл олгох, бизнес явуулах байрыг хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр түрээслэх зэргээр дэмжлэг үзүүлдэг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилтанд олгох дэмжлэг тусламж (support for disabled workers)

Хөдөлмөрийн яам хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилтанд тогтвортой ажиллахад нь шаардлагатай тохиолдолд зээл олгодог.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажлын удирдамжаар хангах (Adjustment guidance after employment)

Хөдөлмөрийн яам болон Эрүүл мэнд, нийгэм хамгааллын яамнаас хөдөлмөрийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажлын орчинд хэрхэн ажиллах удирдамжаар хангана.

Бизнес эрхлэгчид зориулсан удирдамж (Employment Guidance for Business Proprietors)

Хөдөлмөрийн яам хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажиллуулдаг болон ажиллуулахаар төлөвлөж буй бизнес эрхлэгчийг шаардлагатай удирдамжаар хангана. Үүнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний ажил эрхлэлт, түүнд үзүүлэх тусламж дэмжлэг, түүний ажиллах орчин, тоног төхөөрөмж болон бусад асуудлыг оруулна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг түүний онцлогт тохирсон ажиллах орчноор хангах (Support for Standard Workplaces for Disabled Persons)

Хөдөлмөрийн яам нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний стандартад тохирсон ажлын орчин бүрдүүлсэн болон уг орчныг бүрдүүлэхэд хувь нэмэр оруулсан

бизнес эрхлэгчид зээл болон мөнгөн тусламж олгох зэргээр дэмжлэг үзүүлнэ. Ялангуяа, энэхүү орчныг хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн болон хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэй хүнд зориулсан бол зээл, мөнгөн тусламж үзүүлэхэд илүү давуу эрх олгоно.

Солонгосын Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих агентлаг

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилготой Солонгосын Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих агентлаг (Korea employment agency for the disabled) ажилладаг. Агентлаг нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой мэдээлэл цуглуулж судалгаа, дүн шинжилгээ хийх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, ажил болон ажлын орчинд дасан зохицох бэлтгэл сургалт явуулах, ажилд зуучлах гэх мэт олон төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг.

Бусад хүний нэгэн адил хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ч өөрийн гэсэн тогтмол орлогогүйгээр, өөрөөр хэлбэл, ажиллаж хөдөлмөрлөхгүйгээр сайхан амьдрах боломжгүй юм. Иймд Хөдөлмөрийн яамнаас тэднийг тогтмол ажилтай байлгахад илүү анхаарлаа хандуулдаг. Энэ хүрээнд яамнаас зарим чухал арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, 300-аас дээш ажилтантай компаний ажилчдын 2% нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн байх талаар шийдвэр гаргажээ.²⁰⁷ Компани үүнийг биелүүлэхгүй бол торгууль төлөх юм. Харин хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажлаар хангасан компанид татварын хөнгөлөлт болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний цалин мөнгөнд тусламж үзүүлнэ.

Сөүл хотын засаг захиргаанаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор жил бүр шинээр бий болж буй төрийн албаны орон тооны 10%-д нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг авч ажиллуулахаар болсон байна.²⁰⁸ Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг тогтмол ажилтай болгож, тэдний тогтвортой амьжиргааг хангахад чухал хувь нэмэр оруулах юм.

АВСТРАЛИ УЛС²⁰⁹

Сүүлийн жилүүдэд Австралид Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээг сайжруулахад чиглэсэн хууль эрх зүйн томоохон өөрчлөлтүүд хийгдсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан мэдээллийн хүртээмж, үйлчилгээ ба бусад заалтууд бүхий 3 түлхүүр хууль гарсан. Үүнд:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээний тухай хууль 1993 (Баруун Австрали, 2004 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон);

²⁰⁷<http://mojseul.ru/obshhestvo/lyudi-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami.html>

²⁰⁸<http://mojseul.ru/obshhestvo/lyudi-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami.html>

²⁰⁹Legislation and Disability in Australia (for State Government) – Part 4

https://www.planning.wa.gov.au/dop_pub_pdf/Legislation_and_Disability_in_Australia_for_State_Government.pdf

- Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хууль (1992);
- Эрх тэгш боломжийн тухай хууль (Баруун Австрали, 1988 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон).

Эдгээр хуулиуд нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын дараах үндсэн 8 зарчмыг бүхэлд нь хангах зорилгын хүрээнд батлагдсан байна:

- а) сонголт хийх эрх чөлөө болон хүний бие даасан байдлыг оролцуулан хүний нэр төр, нандин чанар, хувийн хараат бус байдлыг хүндэтгэх;
- б) алагчлахгүй байх;
- с) нийгэмд бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй оролцох болон хамрагдах;
- д) хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн онцлог байдлыг хүндэтгэх, тэднийг хүний ялгаатай байдал, хүн төрөлхтний нэг хэсэг гэж хүлээн авах;
- е) тэгш боломж олгох;
- ф) хүртээмжтэй байх;
- г) эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийн тэгш эрхтэй байх;
- h) хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хувьсаж өөрчлөгдөх чадамжийг хүндэтгэх болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн өөрийн онцлог байдлаа хадгалах эрхийг хүндэтгэн хандах.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээний тухай хууль 1993²¹⁰

Энэхүү хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд үйлчилгээнд хүртээмжтэй хамрагдах, хамруулах төлөвлөгөөг (Disability Access and Inclusion Plans - DAIP) албажуулж, улмаар тэдгээр төлөвлөгөөг хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх ба тайлагнах харилцааг хуульчилсан.

Тус хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний гэмтэл согог нь хэр зэрэг, ямар түвшний гэдгээс үл хамааран нийгмийн бусад гишүүдийн нэгэн адил хүний эрхийг эдэлж, хүний үнэ цэнэ, нэр төр нь хүндлэгдэх ёстой гэж заажээ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээний тухай хууль нь Баруун Австралийн муж ба Орон нутгийн Засгийн газрыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үйлчилгээ хүртээмжтэй байх, үйлчилгээнд хамрагдаж байх (Disability Access and Inclusion Plans - DAIP - Урьд өмнө нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үйлчлэх төлөвлөгөө гэж нэрлэдэг байсан) төлөвлөгөөг заавал боловсруулж хэрэгжүүлэхийг шаардсан бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд аливаа үйлчилгээнд бүрэн хамрагдах эрхийг баталгаажуулсан байна.

Хуулийн 5-р бүлэгт олон нийтийн аливаа үйлчилгээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг хүртээмжтэй, бүрэн хамруулсан байх төлөвлөлтийг хийхэд нийтийн захиргаанд тавигдах шаардлагуудын хүрээг тогтоосон байдаг. Тухайлбал;

²¹⁰Disability service act 1993 <https://www.legislation.gov.au/Details/C2018C00146>

- 1) Нийтийн захиргаа бүр нь олон нийтийн үйл ажиллагаа, үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүртээмжтэй, тэднийг бүрэн хамруулах төлөвлөгөөтэй байна. Улмаар тэдгээр үүрэг, үйл ажиллагааны гүйцэтгэлүүд нь Хөтөлбөр 1-ийн зарчмуудыг гүнзгийрүүлж, Хөтөлбөр 2-ын зорилтуудыг хангасан байна.
- 2) Төлөвлөгөө нь тодорхой тогтоосон стандартыг хангасан байна.
- 3) Нийтийн захиргаа нь өөрийн төлөвлөгөөг Комисст хүргүүлж танилцуулна:
 - а) хэрвээ энэхүү захиргаа нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээний тухай хуулийн 2004 оны нэмэлт өөрчлөлтүүд мөрдөгдөхөөс өмнө байгуулагдсан бол тэр даруйдаа;
 - б) хэрвээ энэхүү захиргаа нь тус хуулийн нэмэлт өөрчлөлтүүд мөрдөгдсөний дараа байгуулагдсан бол байгуулагдсан өдрөөсөө хойш 12 сарын дотор.
- 4) Нийтийн захиргаа өөрийн төлөвлөгөө (DAIP)-нд хэдийд ч нэмэлт өөрчлөлт оруулж болно.
- 5) Нийтийн захиргаа өөрийн төлөвлөгөө (DAIP)-г хэдийд ч эргэн харж, хянан үзэж болно.
- 6) Төлөвлөгөө (DAIP)-гөө эргэн харж, хянан үзсэний дараагаар тухайн нийтийн захиргаа ийнхүү нягталсан тухай тайлангаа (7) дахь дэд хэсэгт заасанчлан Комисст хүргүүлнэ.
- 8) Төлөвлөгөө (DAIP)-г хянан шалгаж үзсэнийхээ дараа нийтийн захиргаанаас түүнийг шинэчлэн өөрчилнө, эсхүл дахин шинээр боловсруулна.
- 9) Нийтийн захиргаа нь төлөвлөгөө (DAIP)-гөө шинэчлэн өөрчилсөн, эсхүл дахин шинээр боловсруулсан аль ч тохиолдолд нягтлан үзсэнийхээ дараа, эсхүл өмнө нь төлөвлөгөөгөө Коммист хүргүүлнэ.
- 10) Нийтийн захиргаа нь төлөвлөгөө (DAIP) боловсруулах, эргэн шалгах, эсхүл өөрчлөлт оруулах үедээ хууль журамд заасанчлан олон нийтээр хэлэлцүүлэн зөвлөлдөнө.

Төлөвлөгөө нь дараах үндсэн 3 хөтөлбөрийн хүрээнд боловсруулагдана. Үүнд:

Хөтөлбөр 1: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тухайд баримтлах зарчмууд

- 1) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд бол хүний үнэ цэнэ, нэр төрөө хүндэтгүүлэх төрөлх эрхтэй.
- 2) Ямар ч угсаа гарвал, төрөлх байдал, гэмтэл согогийн төрөл болон түвшингээс үл хамааран хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь нийгмийн бусад гишүүдийн адил тэгш эрхтэй тул тэдгээр хүний үндсэн эрхийг эдлэх боломжтой байх ёстой.
- 3) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь хувь хүний бие, нийгэм, сэтгэл хөдлөл, оюун ухаан болон оюун санааны чадвар боломжоо ашиглах, хөгжүүлэх нийгмийн бусад гишүүдтэй адил тэгш эрхтэй.
- 4) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь нийгмийн бусад гишүүдийн нэгэн адилаар гэр бүл болон асран хамгаалагчдынхаа үүрэг, хэрэгцээг

- хүлээн зөвшөөрүүлэх, боломжийн сайн амьдрахад нь дэмжлэг болохуйц аливаа үйлчилгээнд хамрагдах эрхтэй.
- 5) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь нийгмийн бусад гишүүдийн адилаар өөрсдийн амьдралд нөлөөлөхүйц шийдвэрүүдийг гаргахад шууд оролцож, хэрэгжүүлэх эрхтэй.
 - 6) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь нийгмийн бусад гишүүдийн нэгэн адилаар өөрсдийн эрх, боломж бололцоог хангах үр дүн бүхий үйлчилгээг хүртэх эрхтэй.
 - 7) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь нийгмийн бусад гишүүдийн нэгэн адилаар үйлчилгээтэй холбоотой аливаа санал гомдлоо илэрхийлж шийдвэрлүүлэх эрхтэй.
 - 8) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь өөрсдийн хэрэгцээнд хамгийн тохиромжтой гэж үзсэн үйлчилгээний төрөл хэлбэрүүдэд хамрагдаж, тэдгээрийг дэмжих эрхтэй.
 - 9) Хөдөө орон нутаг болон зах хязгаар нутагт оршин суудаг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь том хотуудад оршин суугч хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй адил нөхцөл бүхий үйлчилгээнд хамрагдах эрхтэй.
 - 10) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь аливаа үл ойшоосон, гутаан доромжилсон, ялгаварлан гадуурхалтгүй орчинд амьдрах эрхтэй.

Хөтөлбөр 2: DAIP - ийн стандарт

- 1) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг олон нийтийн захиргаанаас үзүүлдэг үйлчилгээ, зохион байгуулдаг арга хэмжээ зэрэгт бусад хүмүүсийн адилаар хамрагдах, оролцох боломжтой байх явдлыг хангасан байх;
- 2) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг олон нийтийн холбогдох захиргааны байшин барилга ба тавилга хэрэгслүүдийг бусад хүмүүстэй адил тэгш хэрэглэх боломжоор хангасан байх;
- 3) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг олон нийтийн ямарваа захиргаанаас мэдээллийг бусад хүмүүс чөлөөтэй хүлээн авч хэрэглэдэгтэй адил түвшинд хүлээн авах арга хэлбэрээр хангасан байх;
- 4) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд олон нийтийн захиргааны ажилтнаас бусад иргэд ямар түвшин, ямар чанартай үйлчилгээг авч буйтай яг адил үйлчилгээг авах арга замыг хангасан байх;
- 5) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн захиргаадад өргөдөл гомдол өгөх талаар бусад иргэдтэй адил боломж нөхцөлийг бүрдүүлсэн байх;
- 6) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг олон нийтийн захиргаанаас өгч буй ямарваа нийтийн зөвлөн туслах үйлчилгээнд бусад хүмүүсийн адил хамрагдан оролцох боломж бололцоогоор хангасан байх;

- 7) Аливаа DAIP төлөвлөлт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ажил олгох, тогтвортой ажил хөдөлмөр эрхлэх саад тотгоруудыг багасган бууруулахад чиглэсэн байх. (Хөтөлбөр 2 - ийн 6-аас хойших зүйлс 2013 оны 6 дугаар сард өөрчлөгдсөн)

Хөтөлбөр 3: DAIP төлөвлөлтийн хүрэх үр дүн

- 1) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн захиргаанаас үзүүлдэг үйлчилгээ, зохион байгуулдаг арга хэмжээ зэрэгт бусад хүмүүсийн адилаар хамрагдах, оролцох боломжтой байх;
- 2) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн холбогдох захиргааны байшин барилга ба тавилга хэрэгслүүдийг бусад хүмүүстэй адил тэгш хэрэглэх боломж хангагдсан байх;
- 3) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн захиргаанаас мэдээллийг нийгмийн бусад гишүүдийн нэгэн адилаар чөлөөтэй хүлээн авах арга хэлбэрээр хангагдсан байх;
- 4) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн захиргааны ажилтнаас бусад иргэдийн адил түвшний, чанартай үйлчилгээг авах арга зам хангагдсан байх;
- 5) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн захиргаадад өргөдөл гомдол өгөх талаар бусад иргэдтэй адил боломж нөхцөлөөр хангагдсан байх.
- 6) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн захиргаанаас өгч буй ямарваа нийтийн зөвлөн туслах үйлчилгээнд бусад хүмүүсийн адил хамрагдан оролцох боломж бололцоогоор хангагдсан байх.
- 7) Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажилд орох, тогтвортой ажил хөдөлмөр эрхлэх саад тотгорууд багасаж буурсан байх. (Хөтөлбөр 2 -ийн 6-аас хойших зүйлс 2013 оны 6 дугаар сард өөрчлөгдсөн.)

Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан гадуурхалтын тухай хууль²¹¹

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан гадуурхалтын тухай хууль (1992) нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн, эсхүл хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй хамаарал бүхий этгээдийг (жишээлбэл, эхнэр/нөхөр, асран хамгаалагч, бизнесийн хамтрагч) дараах тохиолдолд ялгаварлан гадуурхах явдлыг хууль бус гэж тодорхойлсон байна.

- ажил эрхлэлт;
- боловсрол;
- байршлууд болон тээврийн хэрэгслийг хэрэглэх;
- орон байр;
- газар худалдан авах, эсхүл худалдах;
- клуб болон хамтарсан нийгэмлэгүүд;

²¹¹Disability Discrimination Act 1992, <http://www.comlaw.gov.au>

- спорт;
- хамтын нөхөрлөлийн хууль, хөтөлбөрүүд;
- бараа, үйлчилгээ, тоног төхөөрөмж нийлүүлэх.

Үүнээс гадна Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан гадуурхалтын тухай хуулийн 31 (1) хэсэг нь нийтийн тээвэр, боловсрол, орон байр, хөдөлмөр эрхлэлт болон Хамтын Нөхөрлөлийн Хөтөлбөрүүдтэй холбоотой «хөгжлийн бэрхшээлийн стандарт» (disability standards) -ыг боловсруулах боломжийг олгодог. Хөгжлийн бэрхшээлийн стандарт нь эдгээр тодорхой бүс нутгийн хууль тогтоомжийн шаардлагын талаар илүү тодорхой түвшний онцлог байдлыг хангах арга зам юм.

Хуулийн 2-р хэсэгт Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөдөлмөр эрхлэх болон боловсрол эзэмших харилцаанд ялгаварлан гадуурхахыг хориглох тухай зохицуулсан. Тухайлбал,

Бүлэг 1 – Хөдөлмөрийн ялгаварлан гадуурхалт

15. Хөдөлмөр эрхлэлтээр ялгаварлан гадуурхах

- (1) Ажил олгогч, эсхүл ажил олгогчийн нэрийн өмнөөс үүрэг гүйцэтгэж буй этгээдийн зүгээс хүнийг хөгжлийн бэрхшээлтэй нь хувьд доор дурдсан хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхах нь хууль бус:
 - (a) ажлын байранд тавигдах шаардлагыг тодорхойлох зорилгоор тавигдах зохицуулалтаар;
 - (b) ажлын байрыг хэнд өгөхийг тодорхойлохдоо;
 - (c) ажлын байр санал болгох нөхцөлөөр.
- (2) Ажил олгогч, эсхүл ажил олгогчийн нэрийн өмнөөс үүрэг гүйцэтгэж буй этгээдийн зүгээс ажилтныг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь доор дурдсан хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхах нь хууль бус:
 - (a) ажил олгогчийн зүгээс ажилтны хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл, хугацаагаар;
 - (b) хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд зориулсан тоноглол хийхгүй байх, тоноглолыг хязгаарлах, ажилтны албан тушаал ахих, өөр ажилд шилжих, сургалтанд хамрагдах болон ажлын байртай нь холбоотой бусад ололт, дэвшилд хүрэх нөхцөлийг нь хаах, хязгаарлах;
 - (c) ажилтныг халах;
 - (d) ажилтанд бусад хэлбэрээр хохирол учруулах.

Мөн энэ бүлгийн 16, 17, 18 дугаар заалтуудад худалдааны агент (*commission agents*), гэрээт ажилтан, хоршооллогчдын хувьд дээр дурдсан 15 дугаар заалттай адилаар хүнийг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь ялгаварлан гадуурхах нь хууль бус гэж тодорхойлжээ.

Энэ бүлгийн 19 дүгээр зүйлээр тодорхой мэргэжилийн дадлага олгох, мэргэшүүлэх, зөвшөөрөл олгох болон эгүүлэн хураах эрх, үүрэг бүхий тусгай байгууллагуудын зүгээс; 20 дугаар зүйлд аливаа бүртгэгдсэн байгууллага,

түүний удирдлагын хорооны зүгээс хүнийг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь ялгаварлан гадуурхах нь хууль бус болохыг тус тус тодорхойлсон байна.

21. Хөдөлмөр эрхлэлтийн агентлагууд

- (1) Хөдөлмөр эрхлэлтийн агентлагууд хүнийг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь дараах хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахыг хуулиар хориглоно:
- (а) өөрийн үзүүлдэг аливаа үйлчилгээг үзүүлэхээс татгалзах;
 - (б) өөрийн үзүүлдэг аливаа үйлчилгээг үзүүлэхдээ тавигдах нөхцөл, хугацаагаар;
 - (с) өөрийн үзүүлдэг аливаа үйлчилгээг үзүүлэх арга хэлбэрээр.

Бүлэг 2 – Бусад хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхалт

22. Боловсрол

- (1) Боловсролын байгууллага хүнийг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь дараах хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахыг хуулиар хориглоно:
- (а) хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний суралцах хүсэлтийг хүлээн авахгүй байх, татгалзах;
 - (б) суралцуулахаар авах нөхцөлөөр ялгавар тогтоох.
- (2) Боловсролын байгууллага суралцагчийг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь дараах хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахыг хуулиар хориглоно:
- (а) хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчид зориулсан тоноглол хийхгүй байх, тоноглолыг хязгаарлах, боловсролын байгууллагын зүгээс олгох аливаа хөнгөлөлтийг хязгаарлах;
 - (б) суралцагчийг хасах;
 - (с) суралцагчид бусад хэлбэрийн хүндрэл учруулах.
- (2А) Боловсролын байгууллага хүнийг хөгжлийн бэрхшээлтэйн хувьд нь дараах хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхах нь хууль бус:
- (а) сургалтын хөтөлбөр болон дадлагын курсын агуулгыг боловсруулахдаа суралцагчын оролцох боломжийг хаасан, эсхүл хүндрэл учруулсан;
 - (б) дээрх заалтанд тусгагдсан агуулга бүхий сургалтын хөтөлбөр болон дадлагын курсыг батлах.

Өндөр насны болон тахир дутуугийн тэтгэврийн хууль

1908 онд Өндөр насны болон тахир дутуугийн тэтгэврийн хууль (Invalid and Old-Aged Pensions Act 1908) батлагдаж, 1910 оноос хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тэтгэвэр олгож эхэлжээ. Энэ тэтгэврийг цалин хөлстэй хөдөлмөр эрхлэн бие даан амьдрах бололцоогүй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулан бий болгосон. Дээрх хуулиар 16 нас хүрсэн, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг гэр бүл, төрөл төрөгсдийн зүгээс дэмжлэг авахгүй гэж үзэж, тэтгэвэр тогтоодог.

Одоо 1991 онд батлагдсан Нийгмийн хамгааллын хуулиар (*Social Security Act 1991*²¹²) хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн халамж, тэтгэвэр, бусад хөнгөлөлтүүдийг зохицуулдаг. Энэ хуулийн 2 дугаар хэсгийн (*Chapter 2-Pensions, benefits and allowances*) Бүлэг 2.3.-т (*Part 2.3-Disability support pension*) хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тэтгэврийн талаар заасан байдаг.

Энэ хуулиар:

- 16 наснаас тэтгэврийн нас хүртэл;
- Хараагүй болон бие, оюун, сэтгэцийн хувьд хөгжлийн бэрхшээлтэйд тооцогдох;
- Хөдөлмөрлөх чадваргүй, эсхүл хөгжлийн бэрхшээлээсээ шалтгаалан ойрын 2 жилд долоо хоногт 15 ба түүнээс дээш цагаар ажиллаж, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр цалинжихын тулд дахин бэлтгэгдэх шаардлагатай хүмүүс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тэтгэвэр авна.

Австралид өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгох нас нь:

1949 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс өмнө төрсөн эмэгтэй 64,5 насандаа, 1949 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс 1952 оны 6 дугаар сарын 30-ны хооронд төрсөн эмэгтэй 65 насандаа, 1952 оны 7 дугаар сарын 1-нээс өмнө төрсөн эрэгтэй 65 насандаа тус тус тэтгэвэрт гарах эрхтэй болно. Харин 2017 оны 6 дугаар сарын 1-нээс эхлэн тэтгэвэр тогтоох насыг 65-аас 65 нас 6 сар болгон нэмэгдүүлнэ. Ингээд цаашид тэтгэвэр тогтоох насыг 2 жил тутамд 6 сараар нэмэгдүүлж, 2023 оны 7 сарын 1 гэхэд 67 нас хүргэнэ.

1991 оны Нийгмийн хамгааллын хуулийн 55 дугаар зүйлд зааснаар өндөр насны ба хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тэтгэврийн хэмжээг хараагүй хүний хувьд энэ хуулийн 1065 дугаар зүйлээр, бусад хүний хувьд 1064 дүгээр зүйлээр тогтооно.

Баруун Австралийн Эрх тэгш боломжийн тухай хууль 1988²¹³

Баруун Австралийн Эрх тэгш боломжийн тухай хууль нь 1984 онд батлагдсан бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс нийгмийн бусад гишүүдийн нэгэн адил түвшний үйлчилгээг авах шаардлагатай бөгөөд хамрагдах эрхтэй гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх үүднээс 1988 онд нэмэлт өөрчлөлтийг оруулсан байна.

Энэ хуулийн зорилго нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг түүний ямар нэгэн тахир дутуу байдлаас нь шалтгаалан адилхан нөхцөл байдалд бусдаас ялган үзэхийг зохицуулахад оршино. Хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөөр бусдыг тахир дутуу хэмээх үндэслэлээр ялгаварлах нь хууль бус үйлдэл гэж үзсэн.

²¹²Social Security Act 1991, <http://www.comlaw.gov.au>

²¹³The Equal Opportunity Act (Western Australia, amended 1988) www.slp.wa.gov.au

Хэрвээ дараах шаардлага, эсхүл нөхцөлийг тавьсан тохиолдолд ялгаварлах хэрэг гарна:

- хөгжлийн бэрхшээлгүй хүмүүс л шаардлага хангахуйц байх магадлал өндөр хувьтай;
- өгөгдсөн нөхцөл байдалд нийцэхгүй;
- хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн биелүүлэхийн аргагүй гэх мэт.

Ялгаварлан үзэх явдал дор дурдсан салбаруудад ажиглагддаг:

- ажил эрхлэлт
- боловсрол
- байршлууд болон тээврийн хэрэгслийг хэрэглэх
- эд бараа, үйлчилгээ, тавилга хэрэгслүүд
- орон байр
- спорт
- клуб болон хамтарсан нийгэмлэгүүд
- мэргэжлийн / эрдмийн зөвлөлүүд - *qualifying bodies*
- хамтын ажиллагаа
- мэргэжлийн болон худалдааны байгууллагууд.

Хэрвээ хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн тахир дутуугийн улмаас ялгаварлагдсан гэж үзвэл Баруун Австралийн Адил тэгш боломжийн комиссарт өргөдөл гомдлоо гаргаж болно.

ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС

ОХУ-д хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний асуудлыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль (Федеральный закон О социальной защите инвалидов в Российской Федерации) болон бусад холбогдох хуулиудын хүрээнд зохицуулж байна. Үүнд:

- Үндсэн хууль (Конституция Российской Федерации)
- Боловсролын тухай хууль (ФЗ Об образовании в Российской Федерации)
- Хөдөлмөрийн тухай хууль (Трудовой кодекс Российской Федерации);
- Иргэний эрүүл мэндийг хамгаалах тухай хууль (Федеральный закон Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации);
- Сэтгэцийн эмгэгтэй иргэнд үзүүлэх тусламж, түүний эрхийн баталгааг хангах тухай хууль (Федеральный закон “О психиатрической помощи и гарантиях прав граждан при ее оказании”);
- Төрөөс үзүүлэх нийгмийн халамж үйлчилгээний тухай хууль (Федеральный закон “О государственной социальной помощи”);
- Өндөр насны тэтгэвэрийн тухай хууль (Федеральный закон “О трудовых пенсиях в Российской Федерации”);
- Бусад хууль тогтоомжууд орно.

ОХУ-д хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний талаарх гол хууль нь 1995 онд батлагдсан Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хууль (Федеральный закон О социальной защите инвалидов в Российской Федерации) юм.

Хуулийн зорилго нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын салбарт төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхойлж, Үндсэн хуулиар тогтоосон иргэний, эдийн засгийн, улс төрийн болон бусад эрх, эрх чөлөөг бусад иргэнтэй адил тэгш эдлэх боломжоор хангах, ОХУ-ын дагаж мөрддөг олон улсын хууль, гэрээ хэлэлцээрт заасан нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээ, зарчмуудыг хэрэгжүүлэхэд оршино.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн сурах, бүх шатны боловсрол эзэмших

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг боловсрол эзэмшихэд төрөөс бүх талаар дэмжих бөгөөд шаардлагатай нөхцөлийг баталгаатай хангана” гэж заасан байна.

Хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бүх шатны боловсролыг үнэгүй эзэмших эрхийг баталгаажуулсан бөгөөд энэ нь тэдэнд бусад хүмүүсийн нэгэн адил хүний эрх, эрх чөлөөг эдлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний бие хүний болон хувийн онцлог, боломжийг хөгжүүлэх, нийгмийн хөгжилд татан оролцуулахад чиглэгдсэн.

Боловсролын удирдах болон боловсролын үйл ажиллагаа эрхэлдэг байгууллагууд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, залуучууд, тэдгээрийн эцэг, эх, хууль ёсны төлөөлөгчийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсрол эзэмшихэд шаардлагатай мэдээллээр хангах үүрэгтэй. Мөн эдгээр байгууллагууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний боловсрол эзэмших үйл явцад сэтгэл зүй-сурган хүмүүжүүлэх дэмжлэг үзүүлэх ба хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг гэрийн нөхцөлд сургахад дэмжлэг үзүүлнэ. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг гэрээр боловсрол эзэмшүүлэхэд гарах зардлыг ОХУ-ын субъектуудын эрх зүйн актын дагуу тодорхойлон эцэг, эхэд нь олгоно.

Түүнчлэн ОХУ-ын Боловсролын тухай хуулийн (ФЗ Об образовании в Российской Федерации) дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн мэргэжлийн боловсролыг нэг бус удаа үнэ төлбөргүй эзэмших эрхтэй ба 1-2 дугаар группын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн техникийн дээд сургууль, техникийн дунд боловсролын сургуульд элсэлтийн шалгалтгүйгээр элсэн орох эрх эдэлдэг. Үүнээс гадна тэдэнд оюутны цалинг 50 хувь нэмэгдүүлэн олгодог байна.²¹⁴

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлт

ОХУ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуулийн 20-24 дүгээр зүйлүүдэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих дараах зохицуулалтуудыг тусгасан байна.²¹⁵ Үүнд:

²¹⁴Федеральный закон Об образовании в Российской Федерации, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102162745>

²¹⁵Федеральный закон О социальной защите инвалидов в РФ, Статья 20-24, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102038362&rdk=>

- 100-аас дээш ажилтантай байгууллагад ажилтны дундаж тоонд хувь тэнцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг авч ажиллуулах квот тогтоох (2 хувиас доошгүй, 4 хувиас дээшгүй);
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн мэргэжлээрээ хөдөлмөрлөх ажлын байрны нөөцийг бий болгох;
- Аж ахуйн нэгж, байгууллагууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хувийн онцлогт тохирсон нэмэлт тоног төхөөрөмж бүхий тусгай ажлын байр бий болгох явдлыг дэмжих;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хувийн нөхөн сэргээх хөтөлбөрийнх нь дагуу тэдний хөдөлмөрлөх нөхцөлийг бий болгох;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх нөхцөлийг бий болгох;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг шинэ мэргэжил эзэмших сургалтыг зохион байгуулах;
- Ажил олгогчид нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд ажлын байртай холбоотой мэдээллийг зохих журмын дагуу өгөх зэрэг болно.

ОХУ-ын Хөдөлмөрийн тухай хуулийн (Трудовой кодекс РФ) дагуу хөдөлмөр эрхэлдэг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн дараах хөнгөлөлтийг эдэлдэг.²¹⁶ Үүнд:

- 1-2 дугаар группын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын цаг 7 хоногт 35 цагаас илүүгүй байна.
- Мөн жил бүр ээлжийн амралтыг календарийн 30 хоногоос доошгүй, харин цалингүй амралтыг 60 хүртэл хоног олгоно.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг өөрийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр амралтын өдөр болон шөнийн цагаар ажиллуулахыг хориглоно.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний өндөр насны тэтгэвэр

Энэхүү асуудлыг Төрийн тэтгэвэрийн хангамжийн тухай хуулиар (ФЗ О государственном пенсионном обеспечении) зохицуулсан. Энэ хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн нь тахир дутуугийн тэтгэвэр, эсхүл өндөр насны тэтгэвэр хоёрын аль нэгийг сонгох эрхтэй. Өөрөөр хэлбэл, хөдөлмөр эрхэлж байгаад өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгоход хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн энэ хоёр тэтгэврийн аль өндөр хэмжээтэйг сонгох боломжтой юм.

Түүнээс гадна зарим хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн дээрх хоёр тэтгэврийг зэрэг авах эрхтэй байна. Үүнд:

- Байлдааны ажиллагааны улмаас тахир дутуу болсон;
- Эх орны Агуу их дайнд оролцогч;
- “Ленинградд бүслэгдэгч тэмдгээр шагнагдсан иргэн хамрагдана.

Хөдөлмөрийн хууль, тэтгэврийн тухай хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрхийг хамгаалах талаар дараах нэн чухал зохицуулалтуудыг тусгаж, амьдралын баталгааг хангахад онцгойлон анхаарсан. Үүнд:

²¹⁶Трудовой кодекс РФ, Статья 92., <http://www.trudkod.ru/>

- Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасны дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эх ажлын хагас цагаар ажиллана (93 дугаар зүйл).
- Мөн хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эх болон ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтийн баталгааг тогтоосон ба үүнд, шөнийн цагаар (96 дугаар зүйл), эсхүл илүү цагаар, амралтын болон баярын өдрөөр ажиллахгүй байх, албан томилолтоор явуулахгүй байх (259 дугаар зүйл), цалинтай болон цалингүй нэмэлт амралтын өдөр (262, 263 дугаар зүйл) олгох, хөдөлмөрийн гэрээг цуцлах, ажлаас халахыг хориглосон (261 дүгээр зүйл) байна.
- Тэтгэврийн тухай хуульд зааснаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдээ 8 нас хүртэл өсгөсөн эхийн тэтгэврийг 50 наснаас тогтоох (15 жил ажилласан тохиолдолд) ба хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд асарсан хугацааг ажилласан жилд тооцно (11, 92(б) дүгээр зүйл).

ДҮГНЭЛТ

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулж байгаа 70 гаруй хууль тогтоомж үйлчилж байгаа хэдий ч Монгол Улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд ялгаварлан гадуурхалтад байнга өртөж, энгийн хүнтэй адил амьдрах нөхцөл боломжоор хангагдаж чадахгүй байгааг судалгаанаас харж болохоор байна. Хууль тогтоомжийн зохицуулалт дутагдалтай байгаагаас бус хууль тогтоомжийн хэрэгжилт сул, санхүү, төсвийн дутагдалтай байдал нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд сөрөг нөлөө үзүүлж байна гэж үзэж байна. Мөн хууль тогтоомжуудын уялдаа холбоо, зохих зохицуулалтыг салбар хуулинд тусгаагүй зэрэг олон шалтгаан урган гарч байна. Тиймээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудлыг зохицуулж байгаа хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох талаар дараах саналуудыг боловсрууллаа. Үүнд:

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байна. Хууль батлагдсантай холбоотойгоор 29 дүрэм, журмыг батлахаар заасан байна. Гэтэл 2019 оны байдлаар батлагдаагүй эрх зүйн баримт бичгүүд байна. Зарим нь тус хуулийг батлагдахаас өмнө баталсан дүрэм, журмаар зохицуулагдаж байна. Тиймээс батлагдаагүй байгаа эрх зүйн актуудыг батлан гаргах шаардлагатай.
2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг батлахдаа холбогдох хууль тогтоомжуудад хийх нэмэлт, өөрчлөлтийг дутуу хийсэн. Энэ нь хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байгаагийн нэг шалтгаан болж байна. Зарим дүрэм, журам нь энэхүү хуулийн зарим зүйл, заалтыг дордуулсан байдлаар зохицуулсан хэвээр байна. Тухайлбал, Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль, Зөрчлийн тухай хууль, Боловсролын багц хууль гэх мэт.
3. Хууль тогтоомж зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлага дутуу, байгаа нь хэт сул байна. Зөрчлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулахдаа дутуу оруулсан тул зохицуулалтыг нөхөж оруулах шаардлагатай байна. Мөн хуульд заасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчигчдөд хүлээлгэх *хариуцлагын арга хэмжээг тусгаагүй байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангахад учирч буй бэрхшээлтэй асуудлын суурь* гэж үзэж

- байна. Хуульд байгаа нэр томъёог жигдлэх шаардлагатай. Тухайлбал стандартчилалын байгууллагыг хууль 5 өөрөөр нэрлэн заасан байна.
4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай болон Хүүхдийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцын хэрэгжилтийн тайланд өгсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх ажилд анхаарах. Мөн Хүүхдийн эрхийн конвенцын орчуулгыг эргэн харах. Тус конвенцын орчуулгад байгаа тахир дутуу буюу оюуны хомсдолтой гэсэн нэр томъёог өөрчлөх нь зүйтэй.
 5. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлж буй тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Хүн амын амьжиргааны доод түвшинтэй уялдуулан нийгмийн халамжийн тэтгэвэрийг нэмэгдүүлж байгааг өөрчилж хөдөлмөрийн хөлсний доод түвшинтэй уялдуулан тогтоох шаардлагатай. Мөн нийгмийн халамж шаардлагатай хүмүүсийн судалгаа, мэдээллийн нэгдсэн сантай болж тусламж, дэмжлэг шаардлагатай байгаа хүмүүст бэрхшээлийн хэлбэрээс нь хамаарч тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг тогтоох нь зүйтэй.
 6. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль болон НҮБ-ын конвенцод заасны дагуу хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тэгш хамруулан сургах талаар Боловсролын тухай хуульд нэмэлт оруулах шаардлагатай. ЕБС-д хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тэгш хамруулан сургах талаар нарийвчилсан зохицуулалт байхгүй байна.
 7. Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль нь хэт ерөнхий зохицуулалттай байна. Хэрэв сэтгэцийн эрүүл мэндийн улмаас өөрийгөө хянах боломжгүй, байнгын асаргаа шаардлагатай хүнийг хэрхэн эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх талаар нарийвчилсан зохицуулалт оруулах шаардлагатай.
 8. Хөдөлмөрийн тухай хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эхийг хүндэтгэх шалтгаангүйгээр ажлаас халахыг хориглосон зохицуулалтыг нэмж оруулах. Өнөөгийн манай нийгмийн хувьд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй гэр бүлд бүх ачааллыг үүрүүлж байгаа нь гэр бүлээрээ ядууралд өртөх нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Тиймээс зөвхөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихээс гадна гэр бүлийг нь дэмжих нь хамгийн чухал. Энэ зохицуулалтыг ОХУ амжилттай хэрэгжүүлж байгаа сайн туршлагатай орон юм.
 9. Хөдөлмөрийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулж хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн авч ажиллуулаагүй аж ахуйн нэгжид ногдуулах татварын хэмжээг нэмэгдүүлэх. Ингэснээр аж ахуйн нэгжүүдийг хариуцлагажуулна.
 10. Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хуульд өөрчлөлт оруулж компаниудад тавьж буй шалгуурыг багасгах. Ингэснээр өрсөлдөх чадвар болон давуу тал нэмэгдвэл хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг авч ажиллуулах сонирхол аж ахуйн нэгжүүдэд нэмэгдэж хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэх ач холбогдолтой.
 11. Дэд бүтэц болон Барилга байгууламжийн тухай хууль тогтоомжуудын нэр томъёог жигдлэх шаардлагатай байна. Энэ салбарт мөрдөгдөж байгаа хууль тогтоомжуудад тахир дутуу иргэд гэсэн нэр томъёог хэрэглэсэн. Тиймээс холбогдох хууль тогтоомжуудад өөрчлөлт оруулах.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Нэг. Хууль тогтоомж:

- Монгол Улсын Үндсэн хууль
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхийн тухай хууль
- Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030
- Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого
- Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хууль
- Нийгмийн халамжийн тухай хууль
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль
- Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль
- Боловсролын тухай хууль
- Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль
- Бага, дунд боловсролын тухай хууль
- Дээд боловсролын тухай хууль
- Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль
- Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль
- Эрүүл мэндийн тухай хууль
- Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний тухай хууль
- Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль
- Хөдөлмөрийн тухай хууль
- Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль
- Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль
- Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хууль
- Барилгын тухай хууль
- Хот байгуулалтын тухай хууль
- Автотээврийн тухай хууль
- Автозамын тухай хууль
- Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль
- Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль
- Харилцаа холбооны тухай хууль
- Номын сангийн тухай хууль
- Сонгуулийн тухай хууль

Хоёр. Эрх зүйн баримт бичиг:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай (УИХ-ын 2017 оны 46 дугаар тогтоол)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр (ЗГ-ын газрын 2017 оны 321 дүгээр тогтоолын хавсралт)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (ХНХС, БСШУСС, ЭМС-ын хамтарсан тушаал-2018.05.21, А/116)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тусламж, хөнгөлөлт үзүүлэх журам (ЗГ-ын 2017 оны 197 дугаар тогтоол)
- Мэргэжлийн болон техникийн боловсролыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр (ЗГ-ын 2016 оны 304 тоот тогтоол)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай (Монгол Улсын Их Хурлын 2013 оны 19 дүгээр тогтоол)
- Нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж олгох журам (ЗГ-ын 2012 оны 185 дугаар тогтоол)
- Дээд боловсролын сургалтын байгууллагад суралцагчид суралцагчийн тэтгэлэг олгох журам (Засгийн газрын 2014 оны 71 дүгээр тогтоол)
- Тогтоолд нэмэлт оруулах тухай (Засгийн газрын 2017 оны 162 дугаар тогтоол)
- Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайдын "Тусгай цэцэрлэг, сургуулийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" 2017 оны 05 дугаар сарын 11-ний өдрийн А/195 дугаар тушаал
- Тусгай сургалтын байгууллагын зардал тооцох, албан тушаалтанд нэмэгдэл хөлс олгох журам /ЗГ-ын 2012 оны 185 дугаар тогтоолын 4 дүгээр хавсралт)
- Дүлийрэлт, сонгол бууралтаас сэргийлэх, хянах үндэсний стратеги (2010-2019)
- Хөтөч нохойг сургах, түүнийг хэрэглэх журам
- Сэргээн засах тусламж, үйлчилгээний журам (ЭМС-ын сайдын 2015 оны 487 дугаар тушаал)
- Сэтгэцийн эрүүл мэндийн хоёр дахь үндэсний хөтөлбөр (2010-2019)
- Амьдралын буруу хэвшлээс үүдэлтэй өвчнөөс сэргийлэх, хянах үндэсний хөтөлбөр (2014-2021)
- Жагсаалт, шалгуур үзүүлэлт, заавар, маягт батлах тухай (ЭМС, ХНХС-ын 2018 оны А/69, 48 дугаар хамтарсан тушаал)

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын комиссын дүрэм (ЗГ-ын 2016 оны 200 дугаар тогтоол)
- Түрээсийн орон сууцны хөтөлбөр (Засгийн газрын 2015 оны 248 тогтоол)
- "Нийтийн тээвэр Замналын зогсоол. Ангилал. Техникийн шаардлага" MNS 5879- 2012
- "Явган хүн, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан зам.Техникийн шаардлага" MNS 5682:2006
- "Явган хүн, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан замыг төлөвлөх заавар" MNS 6056:2009
- Иргэний барилгын төлөвлөлтөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний шаардлагыг тооцсон орон зай, орчин. Үндсэн шаардлага" MNS 6055:2009
- "Нийтийн тээврийн хэрэгслийн зогсоолын төлөвлөлт" БД 32-101-17
- Ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн нийтийн тээврийн хэрэгслээр үнэ төлбөргүй зорчих журам (ЗГ-ын 2017 оны 197 дугаар тогтоолын 3 дугаар хавсралт)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн бие даан амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээний журам, төрөл, хэлбэр, үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагад тавигдах шаардлага (НХХЯ-ны сайдын 2017 оны А/184 тушаал)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үнэмлэхийн загвар, түүнийг олгох журам (НХХЯ-ны сайдын 2017 оны А/109 тоот тушаал)

Гурав. Олон улсын гэрээ:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенц
- Хүүхдийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенц
- Боловсролын салбарт ялгаварлан гадуурхахын эсрэг тэмцэх тухай конвенц
- Саламанкагийн тунхаглал 1994 он
- Дакарын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө "Бүх нийтийн боловсролын талаар гаргасан баримт бичиг" 2000 он.
- Биеийн үйлдэл, хөгжлийн бэрхшээл, эрүүл мэндийн олон улсын ангилал, Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага 2001 он
- Хамт олонд түшиглэсэн сэргээн засах хандлагын Удирдамж" ДЭМБ, НҮБ-ын БШУСБ, ОУХБ, Хөгжил, хөгжлийн бэрхшээлийн олон улсын консерциум 2010
- Хамт олонд түшиглэн сэргээн засах хандлагын дэлхийн анхдугаар чуулганаас гаргасан "АГРА Тунхаглал" 2012 он
- Ази, Номхон далайн бүсийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан "Эрхийг бодит болго" Инчоны стратеги 2012 он
- Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай Олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 155 дугаар конвенц
- Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 155 дугаар конвенцын 164 дүгээр зөвлөмж
- Тахир дутуу хүмүүсийн мэргэжлийн нөхөн сэргээлт, хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 159 дүгээр конвенц
- Тахир дутуу хүмүүсийн мэргэжлийн нөхөн сэргээлт, хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллагын 159 дүгээр конвенцын 168 дугаар зөвлөмж

Дөрөв. Ном. гарын авлага:

- Б.Чимид. Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. УБ., 2 дахь хэвлэл
- Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага, Дэлхийн банк. Хөгжлийн бэрхшээлийн талаарх дэлхийн тайлан.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцын хэрэгжилтийн талаарх Монгол Улсын анхдугаар илтгэл. УБ., 2011 он
- Монгол Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хэрэгжилт. 2014 он
- Хүүхдийн эрхийн конвенцын хэрэгжилтийн талаарх Монгол Улсын 5 дугаар тайланд өгсөн дүгнэлт, зөвлөмж, 2017 он
- ХНХЯ, JICA. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал: Бодлого, үйл ажиллагаа. УБ., 2017 он
- Ц.Товуусүрэн, П.Амаржаргал, Б.Мөнхцэцэг, А.Пагма, Б.Хатантуул. Хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай хуулинд энгийн иргэд болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих талаар тусгасан байдал. УБ., 2011 он
- Р.Хатанбаатар, А.Пагма, Д.Жигваагүнсэл, Р.Нургүл. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн зарим эрхийг хэрэгжүүлэхэд төрөөс үзүүлэх дэмжлэг, хөнгөлөлтийн эрх зүйн зохицуулалтын талаарх гадаад орнуудын туршлага. УБ., 2014 он
- Ц.Норовдондог, И.Жаргалзаяабямба, О.Нарантуяа. Монгол Улс дахь хүүхэд хөгжил, хүүхдийн эрх хамгааллын эрх зүйн орчин, бодлогын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдал. УБ., 2018 он
- Ц.Норовдондог, Г.Билгээ, О.Нарантуяа, Р.Нургүл. Хүүхдийн эрх хамгааллын эрх зүйн орчин, тогтолцоо ба хэрэгжүүлэх механизмын талаарх гадаадын зарим орны туршлага. УБ., 2018 он
- НҮБ-ын Хүүхдийн сан. Хүүхдийн эрүүл мэндэд агаарын бохирдлын үзүүлэх нөлөө, шийдвэрлэх арга зам. УБ., 2016 он
- ХНХЯ, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар Хөгжлийн бэрхшээл судлал нь салбар дундын шинжлэх ухаан болох нь-2018 сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2018 он